

ISSN:2944-9499

**ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ**



**ΤΕΤΡΑΔΙΑ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΩΝ**

ΕΚΔΟΤΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΑΘΗΝΑ

Κουκάκης Γεώργιος

Ταγματάρχης (ΠΖ)-ΣΣΕ ΤΑΞΕΩΣ 2002

**Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης (Master of Arts)
στη «Διακυβέρνηση, Ανάπτυξη και Ασφάλεια στη
Μεσόγειο» του Πανεπιστημίου Αιγαίου
Μέλος του ΕΛΙΣΜΕ**

**Η ΤΡΙΜΕΡΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ
ΕΛΛΑΔΑΣ, ΚΥΠΡΟΥ & ΙΣΡΑΗΛ
ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ
ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ
ΈΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗ ΣΤΑΘΕΡΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ
ΜΕΣΟΓΕΙΟ**

ΤΕΥΧΟΣ 5 / ΙΟΥΛΙΟΣ 2022

Επιμέλεια: Ιπποκράτης Δασκαλάκης

**Υπεύθυνος εκδόσεων του Ελληνικού Ινστιτούτου Στρατηγικών
Μελετών: Κωνσταντίνος Αργυρόπουλος**

Copyright: ΕΛΙΣΜΕ

ISBN: 978-618-85237-8-4

Επισημαίνεται, ότι κατά τον Ν. 2121/1993 και τις Διεθνείς Συμβάσεις, όπως η Διεθνής Σύμβαση της Βέρνης (που έχει επικυρωθεί με τον Ν.100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε έντυπο, ηλεκτρονικό ή άλλο τρόπο, είτε μέσω του διαδικτύου, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του ΕΛΙΣΜΕ.



**Η τριμερής συνεργασία Ελλάδας, Κύπρου & Ισραήλ
και οι επιπτώσεις της στην ενεργειακή ασφάλεια
της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης και
τη σταθερότητα στην Ανατολική Μεσόγειο**



Ταγματάρχης (ΠΖ) Κουκάκης Γεώργιος

Απόφοιτος της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων

Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης (Master of Arts) στη
«Διακυβέρνηση, Ανάπτυξη και Ασφάλεια στη Μεσόγειο»
του Πανεπιστημίου Αιγαίου

Χαλκίδα, 19 Ιουνίου 2022

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	7
Συντομογραφίες.....	9
Εισαγωγή.....	10
1. Οι διμερείς σχέσεις του Ισραήλ.....	11
1.1. Σχέσεις Ισραήλ-Ελλάδας.....	11
1.2. Σχέσεις Ισραήλ-Κύπρου.....	13
1.3. Σχέσεις Ισραήλ-Τουρκίας	14
1.4. Σχέσεις Ισραήλ με γειτονικά Κράτη	15
2. Η τριμερής συνεργασία.....	17
2.1. Οι λόγοι σύναψης.....	17
2.2. Το χρονικό της συνεργασίας.....	19
2.3. Το περιεχόμενο της συνεργασίας.....	21
2.4. Οι ξένοι παράγοντες.....	26
3. Οι επιπτώσεις στην ενεργειακή ασφάλεια.....	30
3.1. Επιπτώσεις στη διαθεσιμότητα (availability).....	30
3.2. Επιπτώσεις στην αξιοπιστία (reliability).....	31
3.3. Επιπτώσεις στην οικονομική προσιτότητα (affordability).....	32
3.4. Επιπτώσεις στη βιωσιμότητα (sustainability)	33
Συμπεράσματα.....	36
Παραρτήματα	40
A. Η λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου	41
B. Ενεργειακά «οικόπεδα» και κοιτάσματα φυσικού αερίου	42
Γ. Χρονικός πίνακας των τριμερών συναντήσεων	43
Δ. Η 1 ^η Κοινή Διακήρυξη της 28 ^{ης} Ιανουαρίου 2016 στη Λευκωσία.....	44
E. Η 2 ^η Κοινή Διακήρυξη της 8 ^{ης} Δεκεμβρίου 2016.....	47
ΣΤ. Η 3 ^η Κοινή Διακήρυξη της 15 ^{ης} Ιουνίου 2017.....	51

Z.	Η 4 ^η Κοινή Διακήρυξη της 8 ^{ης} Μαΐου 2018	57
H.	Η 5 ^η Κοινή Διακήρυξη της 20 ^{ης} Δεκεμβρίου 2018.....	63
Θ.	Η 6 ^η Κοινή Διακήρυξη της 20 ^{ης} Μαρτίου 2019	70
I.	Η Κοινή Δήλωση της 2 ^{ας} Ιανουαρίου 2020	71
ΙΑ.	Η 7 ^η Κοινή Διακήρυξη της 7 ^{ης} Δεκεμβρίου 2021.....	72
ΙΒ.	Ενεργειακές οδοί και ανάγκες της ΕΕ και της Τουρκίας	75
	Βιβλιογραφία	76

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη εξετάζει τη συνεργασία που έχει αναπτυχθεί μεταξύ των χωρών του Ισραήλ, της Ελλάδας και της Κύπρου. Η συνεργασία αυτή αν και αφορά κυρίως τον τομέα της ενέργειας, έναν τομέα που έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την επικαιρότητα μετά την πρόσφατη εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία, επηρεάζει επίσης την ασφάλεια και τη σταθερότητα τόσο των εμπλεκόμενων όσο και των υπόλοιπων κρατών της Ανατολικής Μεσογείου, καθώς έχει επεκταθεί σε πολλούς ακόμα τομείς.

Στο *1^ο Κεφάλαιο* εξετάζουμε τις διμερείς σχέσεις του Ισραήλ με την Ελλάδα, την Κύπρο, την Τουρκία και τα γειτονικά του Κράτη. Ο λόγος που εστιάζουμε στο Ισραήλ, θέτοντάς το ως «βάση» αυτής της συνεργασίας, είναι το γεγονός ότι αποτελεί το κράτος-κλειδί της συνεργασίας αυτής, καθώς οι σχέσεις Ελλάδας και Κύπρου θεωρούνται παραδοσιακά άριστες και ως ένα βαθμό δεδομένες. Με τον τρόπο αυτό βλέπουμε πως ήταν διαμορφώθηκε η Εξωτερική του Πολιτική στο πέρασμα του χρόνου και καταλαβαίνουμε ευκολότερα γιατί τα τρία Κράτη δεν είχαν προχωρήσει νωρίτερα σε κάποια συνεργασία.

Στο *2^ο Κεφάλαιο* εξετάζουμε λεπτομερώς τον τρόπο με τον οποίο αναπτύχθηκε η συνεργασία ανάμεσα στα εμπλεκόμενα Κράτη. Εντοπίζουμε τους λόγους που οδήγησαν στην προσέγγισή τους, αναφέρουμε τις τριμερείς συναντήσεις που πραγματοποιήθηκαν σε διάφορα επίπεδα και αναλύουμε το περιεχόμενο της συνεργασίας, εστιάζοντας στις κοινές δηλώσεις που στις οποίες προέβησαν οι αρχηγοί των τριών Κρατών με το πέρας των Συνόδων Κορυφής. Επίσης εξετάζουμε το ρόλο που διαδραμάτισαν στην εξέλιξη της συνεργασίας, τόσο η ΕΕ όσο και οι ΗΠΑ, μέσα από διάφορες ενέργειες στις οποίες προχώρησαν.

Στο *3^ο Κεφάλαιο* αναλύουμε τις επιπτώσεις που έχει η εξεταζόμενη συνεργασία στην ενεργειακή ασφάλεια σε περιφερειακό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Η εν λόγω ανάλυση πραγματοποιείται λαμβάνοντας υπόψιν-σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Ενέργειας- τις τέσσερις συνιστώσες της ενεργειακής ασφάλειας, δηλαδή τη διαθεσιμότητα, την αξιοπιστία, την οικονομική προσιτότητα και τη βιωσιμότητα και πως αυτές επηρεάζονται από την τριμερή συνεργασία.

Τέλος παραθέτουμε ορισμένα συμπεράσματα σχετικά όσα διακυβεύονται από την εξέλιξη της τριμερούς αυτής συνεργασίας αλλά και τις προοπτικές που διαφαίνονται σχετικά με το χρονικό της ορίζοντα (διάρκεια), την εμβάθυνσή της σε περεταίρω τομείς, την πιθανότητα

διεύρυνσής της και το ενδεχόμενο εγκατάλειψης της κατασκευής του αγωγού EastMed

Συντομογραφίες

Ελληνόγλωσσες

ΑΟΖ	Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη
ΑΠΕ	Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας
ΔΟΕ	Διεθνής Οργανισμός Ενέργειας
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚΕ	Έργο Κοινού Ενδιαφέροντος
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
κμ	Κυβικά μέτρα (μ ³)
ΙΕΝΕ	Ινστιτούτο Ενέργειας Νοτιοανατολικής Ευρώπης
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΥΦΑ	Υγροποιημένο Φυσικό Αέριο

Ξενόγλωσσες

AKP	AdaletveKalkinmaPartisi (Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης)
EU	European Union
FIR	Flight Information Region
NATO	North-Atlantic Treaty Organization
NOTAM	Notice to Airmen
LNG	Liquefied Natural Gas
PCI	Project of Common Interest

Εισαγωγή

Οι διπλωματικές και οικονομικές σχέσεις μεταξύ της χώρας μας, του Ισραήλ και της Κύπρου έχουν αναπτυχθεί ιδιαίτερα μετά το 2013, οπότε και ξεκίνησε επίσημα η τριμερής τους συνεργασία. Ο κυριότερος λόγος που οδήγησε στην εν λόγω συνεργασία ήταν η ανακάλυψη των κοιτασμάτων υδρογονανθράκων στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου,¹ στη συνέχεια ωστόσο επεκτάθηκε εκτός από τον τομέα της ενέργειας σε πολύ περισσότερους τομείς, προσελκύοντας το ενδιαφέρον τόσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και των ΗΠΑ. Στο άκουσμα και μόνο της συνεργασίας αυτής αλλά και του όρου ενεργειακή ασφάλεια, σχηματίζει κανείς ορισμένα εύλογα ερωτήματα, όπως:

- Πως έχουν διαμορφωθεί οι σχέσεις μεταξύ των εμπλεκομένων και γειτονικών κρατών μέσα στο πέρασμα του χρόνου;
- Ποιοι παράγοντες οδήγησαν στην ανάπτυξη αυτής της συνεργασίας;
- Ποιους τομείς αφορά η συνεργασία;
- Με ποιο τρόπο εκφράστηκε θεσμικά αυτή η συνεργασία;
- Πως αντέδρασαν τυχόν τρίτα μέρη στη συνεργασία αυτή;
- Τι σημαίνει ενεργειακή ασφάλεια;
- Πως επηρεάζεται η ενεργειακή ασφάλεια της ευρύτερης περιοχής από τη συνεργασία αυτή;
- Ποιες είναι οι προοπτικές αυτής της συνεργασίας;

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι να απαντήσει, όσο το δυνατόν πληρέστερα στα παραπάνω ερωτήματα, αντλώντας στοιχεία από την ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία, άρθρα που έχουν δημοσιευτεί σε επιστημονικά περιοδικά και τον περιοδικό τύπο αλλά και από επίσημα έγγραφα που έχουν αναρτηθεί από κυβερνητικούς φορείς στο διαδίκτυο. Επιχειρεί επίσης να ερμηνεύσει τις ενέργειες των δρώντων σύμφωνα με τη λογική, την ιστορική παράδοση, την επίσημη Εξωτερική Πολιτική και τις διάφορες θεωρίες που έχουν κατά καιρούς αναπτυχθεί στον Κλάδο των Διεθνών Σχέσεων.

¹Βλ. Παραρτήματα.

1. Οι διμερείς σχέσεις του Ισραήλ

Στο κεφάλαιο αυτό, επιχειρούμε να σκιαγραφήσουμε εν συντομία τις διμερείς σχέσεις του Ισραήλ τόσο με την Κύπρο και τη χώρα μας, όσο και με την Τουρκία, η οποία διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην προσέγγιση των τριών Κρατών της Ανατολικής Μεσογείου. Μέσα από την εξέταση αυτή θα μπορέσουμε να εντοπίσουμε τους παράγοντες εκείνους που οδήγησαν στην -κατά διαστήματα- σύγκλιση ή απόκλιση των Κρατών αυτών και να κατανοήσουμε τα βαθύτερα αίτια της συνεργασίας. Στο σημείο αυτό οφείλουμε και πάλι να τονίσουμε ότι -όπως αναφέραμε και στην περίληψη- εξετάζουμε τη συνεργασία με «βάση» το Ισραήλ επειδή διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην εξεταζόμενη συνεργασία.²

1.1. Σχέσεις Ισραήλ-Ελλάδας

Οι σχέσεις του Ισραήλ με την Ελλάδα δεν ξεκίνησαν με τις καλύτερες προϋποθέσεις. Ο λόγος πίσω από την αρνητική αυτή σχέση ήταν η μη αναγνώριση του Ισραηλινού Κράτους από την Ελληνική Κυβέρνηση.³ Τον Μάρτιο του 1949 η Ελλάδα είχε αναγνωρίσει την *de facto* (λατινικός όρος που σημαίνει εκ των πραγμάτων) και όχι την *de jure* (καθόλα νόμιμη) ύπαρξη του Ισραήλ, ενώ στις 11 Μαΐου 1949 είχε καταψηφίσει την υποψηφιότητα που είχε θέσει προκειμένου να γίνει κράτος-μέλος του ΟΗΕ. Πιθανότερη αιτία αυτής της στάσης της χώρας μας -σύμφωνα με τους περισσότερους- ήταν ο μεγάλος αριθμός Ελλήνων που κατοικούσαν σε αραβικές χώρες και οι οποίοι ενδεχομένως να αντιμετωπίζονταν εχθρικά από τον τοπικό πληθυσμό αν η Ελλάδα έπραττε διαφορετικά.⁴

Άλλος ένας λόγος ήταν η φιλο-αραβική στάση που διατηρούσε η χώρα μας λόγω της πετρελαϊκής εξάρτησής της από τις χώρες αυτές αλλά και οι θρησκευτικές πιέσεις που δεχόταν από τα εκεί Πατριαρχεία. Με τον τρόπο αυτό η Ελλάδα εξασφάλιζε την υποστήριξη των αραβικών χωρών όσον αφορά τη θέση της σχετικά με το Κυπριακό ζήτημα στον ΟΗΕ. Για τον ίδιο λόγο μάλιστα, η κατάληψη της Δυτικής Όχθης από τις Ισραηλινές δυνάμεις το 1967 αντιμετωπίστηκε από τη χώρα μας ως παράνομη και χρησιμοποιήθηκε ως μέτρο

² Tziarras Zenonas, *Israel-Cyprus-Greece: a 'Comfortable' Quasi-Alliance*, *Mediterranean Politics*, 2016, σ.13.

³ Tziampiris Aristotle, *The Emergence of Israeli-Greek Cooperation*. Springer, Switzerland, 2015, σ. 46.

⁴ Οπ.π. 48.

σύγκρισης⁵ με την κατάληψη του Βόρειου τμήματος της νήσου Κύπρου από την Τουρκία το **1974**.

Από το **1981** η Εξωτερική Πολιτική της Ελλάδας έναντι του Ισραήλ άρχισε να γίνεται ιδιαίτερα σκληρή, σε σημείο που το Ισραήλ την παρομοίασε με αυτή της Αιγύπτου,⁶ από το **1987** και έπειτα όμως ομαλοποιήθηκε. Η αλλαγή ωστόσο που σημειώθηκε στις σχέσεις μετά το 1987 οφείλεται, σύμφωνα με ορισμένους⁷, στο γεγονός ότι λίγο αργότερα και συγκεκριμένα το 1987 η Ελλάδα ανέλαβε την προεδρία της τότε ΕΟΚ με αποτέλεσμα να έχει αφενός πιο συχνές επαφές με το Ισραήλ και αφετέρου να είναι «αναγκασμένη» να ασπαστεί την φιλο-ισραηλινή Ευρωπαϊκή πολιτική.

Τομή στις σχέσεις⁸ των δύο Κρατών αποτέλεσε η **de jure** αναγνώριση του Ισραήλ από την Ελλάδα στις 21 Μαΐου **1990**. Η φιλο-ισραηλινή πολιτική συνεχίστηκε τα επόμενα χρόνια με μία σειρά γεγονότων⁹ όπως η υπογραφή διμερών συμφωνιών στρατιωτικής συνεργασίας¹⁰ και η διεξαγωγή κοινών αεροναυτικών ασκήσεων, η προσπάθεια διαμεσολάβησης της Ελλάδας στην ειρηνευτική διαδικασία μεταξύ Ισραήλ και Παλαιστίνης από το **1997** έως το **1999**, καθώς και η επίσκεψη του Έλληνα Πρόεδρου της Δημοκρατίας για πρώτη φορά στην ιστορία των δύο κρατών το **2000**.

Από το **2010** και μετά οι σχέσεις των δύο Κρατών αναβαθμίστηκαν σημαντικά, με τον Έλληνα Πρωθυπουργό να πραγματοποιεί για πρώτη φορά επίσκεψη¹¹ στο Ισραήλ τον Ιούλιο του 2010 και τον ομόλογό του να επισκέπτεται με τη σειρά του την Ελλάδα τον Αύγουστο. Η Ελλάδα απαγόρευσε επίσης τον απόπλου από ελληνικά λιμάνια σε πλοία με προορισμό τη Γάζα

⁵ Tziampiris Aristotle, οπ.π.

⁶ Tziampiris Aristotle, *The Emergence of Israeli-Greek Cooperation*. Springer, Switzerland, 2015, σ. 46.

⁷ Οπ.π. σ. 49.

⁸ Οπ. π. σ.50

⁹ Οπ. π. σ.51

¹⁰ Το 1994, το 1999 και το 2005

¹¹ Βλ. Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, Πολιτικές Σχέσεις, Η Ελλάδα και το Ισραήλ, στο <https://www.mfa.gr/missionsabroad/israel/bilateral-relations/political-relations.html> (πρόσβαση 31/5/2019).

και αρκετοί πολιτικοί επισκέφτηκαν¹² ομολόγους τους στο Ισραήλ και αντίστροφα. Με τον τρόπο αυτό δημιουργήθηκε ένα κλίμα εμπιστοσύνης και συνεργασίας μεταξύ των δύο αυτών χωρών, το οποίο ευνόησε τη στενότερη συνεργασία τα χρόνια που ακολούθησαν.

1.2. Σχέσεις Ισραήλ-Κύπρου

Οι σχέσεις των δύο αυτών Κρατών κινήθηκαν σε μεγάλο βαθμό στο πλαίσιο της ευρύτερης ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής. Το Ισραήλ από την πλευρά του επιδίωκε να έχει αρμονικές σχέσεις με τις γειτονικές του χώρες, και ως τέτοια επεδίωξε τη δημιουργία Πρεσβείας στην Κύπρο από το **1960**, έτος κατά το οποίο ιδρύθηκε η Κυπριακή Δημοκρατία. Η Κύπρος από την άλλη ακολουθώντας την φιλο-αραβική πολιτική της Ελλάδας καθυστέρησε να εγκαταστήσει Πρεσβεία στο Τελ-Αβίβ, ιδρύοντάς την μόλις το **1994**.

Από το **2000** και έπειτα οι σχέσεις των δύο Κρατών αναβαθμίστηκαν σημαντικά, ενώ «εκτοξεύτηκαν»¹³πραγματικά στις 29 Δεκεμβρίου **2009** όταν το Ισραήλ εξέδωσε NOTAM με την οποία απαγόρευε σε ισραηλινά αεροσκάφη να χρησιμοποιούν αεροδρόμια της κατεχόμενης περιοχής της Βορείου Κύπρου.¹⁴ Σε αντίθετη περίπτωση θα τους απαγόρευε την πτήση εντός του εναέριου χώρου του Ισραήλ, με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Αφορμή της εν λόγω απαγόρευσης ήταν η προσγείωση ισραηλινού αεροσκάφους σε αεροδρόμιο των κατεχόμενων εδαφών της Κυπριακής Δημοκρατίας, τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους. Ομοίως η Κύπρος υποστήριξε το εμπάργκο στη Γάζα απαγορεύοντας τη δράση ακτιβιστών στην περιοχή.

Τα χρόνια που ακολούθησαν σημειώθηκαν πολλά σημαντικά βήματα¹⁵ μεταξύ των δύο χωρών, όπως η υπογραφή Συμφωνίας για την οριοθέτηση ΑΟΖ στις 17 Δεκεμβρίου **2010**, αμοιβαίες επισκέψεις¹⁶ υψηλόβαθμων αξιωματούχων, υπογραφές συμφωνιών για ζητήματα

¹²Βλ. Πρεσβεία του Ισραήλ στην Ελλάδα, *Σχέσεις Ισραήλ-Ελλάδας*, στο <https://embassies.gov.il/athens/Relations/Pages/Σχέσεις-Ισραήλ---Ελλάδας.aspx> (πρόσβαση 31/5/2019).

¹³Βλ. «Κόκκινο» στους ακτιβιστές λόγω «ΤΔΒΚ», Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΚΥΠΡΟΥ, 6 Ιουνίου 2010, στο <http://www.kathimerini.com.cy/gr/politiki/20718/?ctype=ar> (πρόσβαση 31/5/2019).

¹⁴NoticetoAirmen (Οδηγία προς αεροναυτιλομένους).

¹⁵Βλ. Πρεσβεία της Κυπριακής Δημοκρατίας στο Τελ Αβίβ, στο http://www.mfa.gov.cy/mfa/embassies/embassy_telaviv.nsf/DMLbilateral_gr/DMLbilateral_gr?opendocument και Πρεσβεία του Ισραήλ στην Κύπρο, *Σχέσεις Κύπρου-Ισραήλ*, στο <https://embassies.gov.il/nicosia/Relations/Pages/Διμερείς-Σχέσεις.aspx> (πρόσβαση 31/5/2019).

¹⁶Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η επίσκεψη του Κύπριου Προέδρου της Δημοκρατίας στο Ισραήλ στις 28 Μαρτίου 2011, κατά την οποία υπέγραψε διμερείς συμφωνίες που αφορούσαν πολιτιστικά, οικονομικά, εκπαιδευτικά και διπλωματικά ζητήματα. Ο Ισραηλινός Πρόεδρος ανταπέδωσε την επίσκεψη τον Νοέμβριο του ίδιου έτους.

έρευνας, ΑΠΕ και τηλεπικοινωνιών, προσέγγιση του εβραϊκού λόμπυ των ΗΠΑ, υπογραφή μυστικής αμυντικής Συμφωνίας στις 30 Μαρτίου **2012** και διμερούς προγράμματος αμυντικής συνεργασίας στις 8 Ιουλίου **2012** καθώς και κοινές στρατιωτικές ασκήσεις. Ο Πρόεδρος της Ισραηλινής Βουλής μάλιστα σε επίσκεψή του στην Κύπρο στις 2 Σεπτεμβρίου **2013**, την χαρακτήρισε ως «πύλη του Ισραήλ προς την Ευρωπαϊκή Ένωση».

1.3. Σχέσεις Ισραήλ-Τουρκίας

Οι σχέσεις του Ισραήλ με την Τουρκία ξεκίνησαν με καλές προϋποθέσεις. Η Τουρκία το **1949** αναγνώρισε το νεοσύστατο Κράτος του Ισραήλ, όντας η πρώτη μουσουλμανική χώρα που έπραξε κάτι τέτοιο. Αν και είχε στενές σχέσεις με τις αραβικές χώρες λόγω τόσο της ενεργειακής της εξάρτησης από αυτές όσο και λόγω των θρησκευτικών της πεποιθήσεων, δεν διατήρησε εχθρική στάση απέναντι στο Ισραήλ το οποίο -με την στήριξη των ΗΠΑ- προσέγγισε με τη σειρά του την Τουρκία, θεωρώντας την ως βασικό πάροχο ασφάλειας στην ευρύτερη περιοχή.

Τα πράγματα ωστόσο άλλαξαν το **2002**, όταν την εξουσία στην Τουρκία πήρε το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) με αρχηγό τον Ταγίπ Ερντογάν. Η εξωτερική πολιτική που διαμόρφωσε έκτοτε η Τουρκία ήταν έντονα φιλο-αραβική, επιδιώκοντας να διαδραματίσει κυρίαρχο ρόλο στην Ανατολική Μεσόγειο και αναλαμβάνοντας την προστασία των Παλαιστίνιων, γεγονός που οδήγησε στη σταδιακή όξυνση των σχέσεων με το Ισραήλ. Τα δύο κράτη έφτασαν μάλιστα σε τέτοιο σημείο, ώστε το **2008** ο Ερντογάν παρομοίασε σε τηλεοπτική εκπομπή τους Ισραηλινούς με δολοφόνους έπειτα από επέμβασή τους στη Γάζα.

Το **2009** το Ισραήλ συνεχίζοντας την εν λόγω Πολιτική εξέδωσε την απαγορευτική NOTAM για την Βόρεια Κύπρο που προαναφέραμε, ενώ το **2010** οι διμερείς σχέσεις καταρρακώθηκαν, όταν εννέα Τούρκοι ακτιβιστές που προσπαθούσαν να μεταφέρουν ανθρωπιστική βοήθεια σε Παλαιστίνιους στη Γάζα με το πλοίο **Mavi Marmara** σκοτώθηκαν από Ισραηλινούς στρατιώτες, γεγονός που προκάλεσε την απόσυρση του Πρέσβη της Τουρκίας στο Ισραήλ. Το **2013** ωστόσο -μετά από παρέμβαση των ΗΠΑ- οι σχέσεις των δύο Κρατών αποκαταστάθηκαν, ενώ από τον Μάρτιο του **2002** η Τουρκία φαίνεται να επιχειρεί να επαναπροσεγγίσει το Ισραήλ, καθώς ο Ισραηλινός Πρόεδρος επισκέφθηκε τον Τούρκο ομόλογό του έπειτα από πρόσκληση του δεύτερου.¹⁷

¹⁷Γεώργιος Κουκάκης, Τουρκία και Ισραήλ: Μια ανησυχητική (επανα)προσέγγιση, ΚΕΔΙΣΑ, στο <https://kedisa.gr/tourkia-kai-israil-mia-anisychitiki-epanaprosengisi/> (πρόσβαση 18/6/2022).

1.4. Σχέσεις Ισραήλ με γειτονικά Κράτη

Οι σχέσεις του Ισραήλ με τον **Λίβανο** τα τελευταία χρόνια είναι ιδιαίτερα τεταμένες και αυτό λόγω της διαφωνίας τους ως προς τα κοινά όρια των ΑΟΖ των δύο Κρατών, με αποτέλεσμα ο Λίβανος να ζητήσει τη συνδρομή των Ηνωμένων Εθνών, με το Ισραήλ να απορρίπτει την πρόταση αυτή. Ο Λίβανος ισχυρίζεται επίσης ότι μέρος των υποθαλάσσιων κοιτασμάτων φυσικού αερίου του Ισραήλ καταλαμβάνει τμήμα της ΑΟΖ του Λιβάνου, ζητώντας την συνεκμετάλλευσή του. Την ήδη τεταμένη κατάσταση έκαναν χειρότερη οι απειλητικές δηλώσεις της Χεζμπολάχ, η οποία μάλιστα υποστηρίζει πως τα κοιτάσματα ανήκουν εξολοκλήρου στο Λίβανο.¹⁸

Η **Αίγυπτος** από την άλλη¹⁹, η οποία την προηγούμενη δεκαετία είχε παρουσιάσει μείωση των εξαγωγών της στον τομέα της ενέργειας, άρχισε να αποκαθιστά τις σχέσεις της με το Ισραήλ. Οι δύο χώρες το **2014** έφτασαν πολύ κοντά στο να υπογράψουν συμφωνία για την εισαγωγή ισραηλινού φυσικού αερίου στην Αίγυπτο και συνεργάστηκαν στον πόλεμο στη Λωρίδα της Γάζας. Το ίδιο έτος η Αίγυπτος υπέγραψε τριμερή συμφωνία με την Ελλάδα και την Κύπρο,²⁰ γεγονός που την φέρνει ακόμα πιο κοντά στο Ισραήλ καθώς και οι δύο συμβαλλόμενες χώρες είναι ενεργειακοί σύμμαχοι του Ισραήλ. Η πιο πρόσφατη δε εξέλιξη είναι η Συμφωνία που υπέγραψαν οι δύο χώρες με την ΕΕ στις **15 Ιουνίου 2022** για αύξηση των εξαγωγών φυσικού αερίου στην ευρωπαϊκή αγορά.²¹

Η **Ιορδανία** είχε υπογράψει από τις *14 Σεπτεμβρίου 1993* την «Κοινή Ατζέντα» με το Ισραήλ, που αφορούσε θέματα ασφάλειας, υδροδότησης, μετανάστευσης, συνόρων και εδαφικών διεκδικήσεων έπειτα από δύο έτη συνομιλιών.²² Σε συνέχεια αυτής της ατζέντας στις

¹⁸Βλ. Daniel Meier, *Lebanon's Maritime Boundaries: Between Economic Opportunities and Military Confrontation*. St. Anthony's College, University of Oxford, 2013 και Vera Gowlland-Debbas, *The Legal Framework of Lebanon's Maritime Boundaries: The Exclusive Economic Zone and Offshore Hydrocarbon Resources*, Swiss Association for Euro-Arab-Muslim Dialogue, 2012.

¹⁹Βλ. Σταμπολής Κωστής & Μεζαρττάσογλου Δημήτρης, *Η ενεργειακή Ασφάλεια της Ελλάδας και Προτάσεις για την Βελτίωσή της*. IENE, Αθήνα, 2018, σσ. 85-

²⁰Βλ. Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, Διμερείς Σχέσεις της Ελλάδος, Αίγυπτος, στο <https://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/egypt/> (πρόσβαση 28/04/2022).

²¹Παλαιολόγος Γιάννης, Συμφωνία Ε.Ε., Ισραήλ και Αιγύπτου για αέριο με φορτία LNG, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 16 Ιουν 2022, στο <https://www.kathimerini.gr/economy/561911332/symfonia-e-e-israil-kai-aigyptoy-gia-aerio-me-fortia-lng/> (πρόσβαση 19/6/2022).

²²Βλ. Israel, Ministry of Foreign Affairs, στο <https://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/Peace/Guide/Pages/Israel-Jordan%20Negotiations.aspx> (πρόσβαση 31/5/2019).

25 Ιουλίου **1994** προέβησαν στη Διακήρυξη της Ουάσινγκτον με την παρουσία του Αμερικανού Προέδρου και την τελική υπογραφή Συνθήκης Ειρήνης στις 26 Οκτωβρίου **1994**, ενώ οι διπλωματικές σχέσεις τους αποκαταστάθηκαν πλήρως στις 27 Νοεμβρίου του ίδιου έτους. Από τότε συνεργάζονται σε μία πληθώρα τομέων²³ όπως το εμπόριο, η γεωργία, η αερόπλοια, η υδροδότηση, ο τουρισμός αλλά και ακαδημαϊκά θέματα.

Η **Συρία** τέλος -αν και διαθέτει κάποια περιορισμένα αποθέματα φυσικού αερίου και αργού πετρελαίου-τα γεγονότα της Αραβικής Άνοιξης του **2011** και ο εμφύλιος πόλεμος που ακολούθησε έχουν επιφέρει ολέθριες συνέπειες τόσο σε πολιτικό όσο και οικονομικό επίπεδο. Οι εξαιρετικά ασταθείς συνθήκες που επικρατούν μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι δεν αναμένεται να αναπτυχθεί κάποιου είδους συνεργασία με το Ισραήλ, τουλάχιστον όσο η κατάσταση στη Συρία παραμένει ως έχει.

²³Βλ. Israel, Ministry of Foreign Affairs, στο <https://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/Peace/Guide/Pages/Israel-Jordan%20Relations.aspx> (πρόσβαση 31/5/2019)

2. Η τριμερής συνεργασία

Στο κεφάλαιο αυτό, θα εξετάσουμε πως διαμορφώθηκε η συνεργασία μεταξύ του Ισραήλ, της Κύπρου και της Ελλάδας. Θα προσπαθήσουμε να αναζητήσουμε τους λόγους που οδήγησαν στη σύγκλιση των τριών αυτών Κρατών, θα δούμε πως οδηγηθήκαμε στη συνεργασία αυτή μέσα από τριμερείς συναντήσεις υψηλόβαθμων Αξιωματούχων, θα αναλύσουμε τους τομείς της συνεργασίας αυτής μέσα από τις κοινές διακηρύξεις που πραγματοποιήθηκαν και θα εξετάσουμε το ρόλο που διαδραμάτισαν οι ξένες «μεγάλες» Δυνάμεις.

2.1. Οι λόγοι σύναψης

Ο κυριότερος λόγος που οδήγησε στη συνεργασία μεταξύ των τριών κρατών είναι η ύπαρξη **κοιτασμάτων φυσικού αερίου** στη λεκάνη της Λεβαντίνης.²⁴ Τα κυριότερα από αυτά ήταν το «*Ταμάρ*» και το «*Λεβιάθαν*» που εντοπίστηκαν στην ΑΟΖ του Ισραήλ το 2009 και το 2010 αντίστοιχα, καθώς και το «*Αφροδίτη*» που εντοπίστηκε το 2011 στην ΑΟΖ της Κυπριακής Δημοκρατίας.²⁵ Η τριμερής συνεργασία επομένως συνέβαλε στην ελάττωση του κόστους εξόρυξης, παρέχοντας τη δυνατότητα διοχέτευσης των υδρογονανθράκων στην ευρωπαϊκή αγορά.

Ένας ακόμα λόγος είναι η **επιθετική Τουρκική Εξωτερική Πολιτική**²⁶ των τελευταίων ετών²⁷, η οποία θίγει τα συμφέροντα και των τριών συνεργάτιδων χωρών. Αν και ως προς τη χώρα μας και την Κύπρο αυτό δεν είναι κάτι το καινούριο, ως προς το Ισραήλ είναι. Η ανάπτυξη σχέσεων με την Κίνα και το Πακιστάν στον στρατιωτικό τομέα, η διστακτική της στάση απέναντι στο πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν, η όξυνση των σχέσεων με το Ισραήλ μετά το επεισόδιο με το πλοίο Μανί Μαρμαρα αλλά και η γενικότερη προκλητική στάση του

²⁴ Zemach Shaul, Israel's Exploitation of Hydrocarbons: Status quo or Quo vadis? στο Giannakopoulos Angelos (editor), *Energy Cooperation and Security in the Eastern Mediterranean: A Seismic Shift towards Peace or Conflict?* The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies, Tel Aviv University, Tel Aviv, 2016, σ. 65.

²⁵ Baconi Tareq, *A Flammable Peace: Why gas deals won't end conflict in the Middle East*, Policy Brief, European Council on Foreign Relations, December 2017 στο https://ecfr.eu/wp-content/uploads/A_flammable_peace_2.pdf (πρόσβαση 29/04/2022).

²⁶ Για μια πιο διεξοδική ανάλυση του ρόλου της Τουρκίας στην Ανατολική Μεσόγειο, βλ. Γιαννακόπουλος Άγγελος, *Ανακατατάξεις στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο: Ο Ρόλος της Τουρκίας και οι Στρατηγικές Προτεραιότητες για Ελλάδα και Κύπρο*. ΕΛΙΑΜΕΠ, ΚείμενοΕργασίας No 58, Αθήνα, 2014.

²⁷ Lerman Eran, A Framework for Security and Economic Cooperation: "3+3". *JISS*, 2018.

Τούρκου Προέδρου στο Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο –ειδικά μετά την απόπειρα πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 2016- εκλαμβάνεται ως μια προσπάθεια επιβολής των τουρκικών συμφερόντων με μη δημοκρατικά μέσα που απειλεί την ειρήνη στην περιοχή.

Σημαντικός επίσης λόγος είναι το **ευνοϊκό κλίμα** που έχει αναπτυχθεί ανάμεσα στο Ισραήλ και την Κύπρο, ειδικά μετά το **2000** όπως αναφέραμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο. Το ευνοϊκό αυτό κλίμα βοήθησε στην οικοδόμηση της εμπιστοσύνης μεταξύ της ηγεσίας των δύο Κρατών και την υπογραφή συμφωνιών σε διάφορους τομείς, με κυριότερη αυτή της οριοθέτησης των ΑΟΖ των δύο Κρατών,²⁸ η οποία επηρεάζει άμεσα την εκμετάλλευση των ενεργειακών κοιτασμάτων. Η συνεργασία αυτή δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να υλοποιηθεί χωρίς την ύπαρξη ευνοϊκών διπλωματικών σχέσεων.

Ένας τέταρτος λόγος που έδρασε ως καταλύτης στη συνεργασία από την πλευρά του Ισραήλ, είναι το γεγονός ότι βρίσκεται σε μια περιοχή στην οποία επικρατούν συγκρούσεις και πολιτική αστάθεια, ειδικά μετά το 2011.²⁹ Αυτό το **έλλειμμα ασφάλειας**, προσπάθησε να το καλύψει μέσα από την ανάπτυξη διακρατικών σχέσεων με γειτονικά κράτη που είχαν σταθερό πολιτικό σύστημα, όπως η Κύπρος και η Ελλάδα.³⁰ Το γεγονός δε, ότι και οι δύο χώρες είναι μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προσέδιδε επιπλέον προοπτικές στη συνεργασία τους.³¹

Η **οικονομική και διπλωματική στήριξη** τέλος, τόσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και των ΗΠΑ, έπαιξε και αυτή σημαντικό ρόλο στην ευόδωση της συνεργασίας, καθώς τόσο η

²⁸Κουκάκης Γεώργιος, *Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη (ΑΟΖ): Οι προσπάθειες οριοθέτησής της από τα κράτη της Ανατολικής Μεσογείου*, ΚΕΔΙΣΑ, 7 Φεβρουαρίου 2022 στο <https://kedisa.gr/apokleistiki-oikonomiki-zoni-aoz-oi-prospatheies-oriothetisis-tis-apo-ta-krati-tis-anatolikis-mesogeiou/> (πρόσβαση 28/04/2022).

²⁹Χειλά Ειρήνη, Ανατολική Μεσόγειος, Γεωπολιτικές Δυνάμεις και Ελλάδα, στο Ντάλης Σωτήρης (επιμέλεια) *Mare Nostrum: Μετατοπίσεις ισχύος στον Γεωπολιτικό Χάρτη της Μεσογείου*. Γεωπολιτικές και Γεωοικονομικές προκλήσεις, Παπαζήση, Αθήνα, 2020, σσ. 299-311.

³⁰ Ezrahi Ariel, *Cooperation Prospects and Conflict Potential around Hydrocarbons in the Middle East: Israel–Egypt–Palestinian Territories–Jordan* στο Giannakopoulos Angelos (editor), *Energy Cooperation and Security in the Eastern Mediterranean: A Seismic Shift towards Peace or Conflict?* The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies, Tel Aviv University, Tel Aviv, 2016, σσ. 79-80.

³¹Πράγματι στις 14 Οκτωβρίου 2013 η ΕΕ χαρακτήρισε ως Έργα Κοινού Ενδιαφέροντος (Project of Common Interest) τόσο τον αγωγό φυσικού αερίου EastMed (PCI 7.3.1) όσο και τον ηλεκτρικό αγωγό EuroAsia Interconnector (PCI 3.10), χρηματοδοτώντας σημαντικό μέρος των ερευνών. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Official Journal of the European Union, L 349/30, 21.12.2013 στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1391&from=EN> (πρόσβαση 27/04/2022) και *Eastern Mediterranean Pipeline Project*, NS ENERGY, στο <https://www.nsenergybusiness.com/projects/eastern-mediterranean-pipeline-project/> (πρόσβαση 27/04/2022).

Ελλάδα όσο και η Κύπρος υπέστησαν σοβαρή οικονομική κρίση³² με συνέπεια την εξάρτησή τους από αυτές. Η πρώτη, έχει χαρακτηρίσει τόσο τον αγωγό φυσικού αερίου **East Med** όσο και τον ηλεκτρικό αγωγό **Euro Asia Interconnector** ως Έργα Κοινού Ενδιαφέροντος³³ (Project of Common Interest) και έχει εκδηλώσει την πρόθεση μερικής χρηματοδότησής τους.³⁴ Ομοίως οι ΗΠΑ, τόσο με την εμπλοκή μεγάλων πετρελαιοπαραγωγών εταιρειών στην εκμετάλλευση των κοιτασμάτων όσο και με τις δηλώσεις του Πρέσβη τους στο Ισραήλ για στήριξη της συνεργασίας, παρείχαν αφενός οικονομική και αφετέρου διπλωματική στήριξη στο εγχείρημα των τριών χωρών.

2.2. Το χρονικό της συνεργασίας

Η τριμερής συνεργασία Ελλάδας, Κύπρου και Ισραήλ εγκαινιάστηκε στις 8 Αυγούστου 2013 στη Λευκωσία. Σε επίπεδο Υπουργών³⁵ Κατά την πραγματοποιηθείσα συνάντησή τους, ο Έλληνας Υπουργός Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής *Γιάννης Μανιάτης*, ο Κύπριος Υπουργός Ενέργειας, Εμπορίου, Βιομηχανίας και Κλιματικής Αλλαγής *Γιώργος Λακκοτρύπης* και ο Ισραηλινός Υπουργός Υδάτινων και Ενεργειακών Πόρων *Σιλβάν Σαλόμ*, υπέγραψαν **Μνημόνιο Κατανόησης**³⁶ μεταξύ των τριών Κρατών.

Το εν λόγω Μνημόνιο³⁷ αφορούσε θέματα σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος, τη διαχείριση των υδάτινων πόρων και την ενέργεια. Ως προς τον τελευταίο τομέα συζητήθηκε η κατασκευή του ηλεκτρικού υποθαλάσσιου αγωγού Euro Asia Interconnector, του αγωγού μεταφοράς φυσικού αερίου EastMed και εγκαταστάσεων αποθήκευσης Υγροποιημένου Φυσικού Αερίου (ΥΦΑ) στο Βασιλικό της Λεμεσού. Ο Έλληνας

³²Οπ.π.

³³Όλα τα ζητήματα που σχετίζονται με τα Έργα Κοινού Ενδιαφέροντος της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορούν να εντοπιστούν στο <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/infrastructure/projects-common-interest> (πρόσβαση 11/5/2019).

³⁴Βλ. European Commission, Innovation and Networks Executive Agency, *Eastern Mediterranean Natural Gas Pipeline – Pre-FEED Studies*, στο <https://ec.europa.eu/inea/en/connecting-europe-facility/cef-energy/7.3.1-0025-elcy-s-m-15> και European Commission, Innovation and Networks Executive Agency, *EuroAsia Interconnector - Final Detailed Studies*, στο <https://ec.europa.eu/inea/en/connecting-europe-facility/cef-energy/3.10.1-0004-cyel-s-m-16> (πρόσβαση 31/5/2019).

³⁵Βλ. **Παράρτηματα**.

³⁶ Memorandum of Understanding.

³⁷Βλ. *Μνημόνιο Ελλάδας-Ισραήλ-Κύπρου: Φυσικό Αέριο και Ηλεκτρισμός στο Επίκεντρο των Επαφών*, ENERGEIA.gr, 8 Αυγούστου 2013, στο <https://www.energia.gr/article/72969/mnhmonio-elladasisrahlkyproy-fysiko-aerio-kai-hlektrismos-sto-epikentro-ton-epafon> (πρόσβαση 31/5/2019).

Υπουργός μάλιστα δήλωσε πως «είναι μια σημαντική στιγμή για τις σχέσεις των τριών χωρών, Ελλάδα, Κύπρου και Ισραήλ, η υπογραφή του κειμένου για τη συνεργασία στους τομείς της ενέργειας, του περιβάλλοντος και των υδάτων»³⁸.

Πρόθεση ωστόσο των τριών Κρατών ήταν η ανάπτυξη στενότερων δεσμών μέσα από την καθιέρωση μιας πιο επίσημης συνεργασίας. Για το λόγο αυτό πραγματοποιήθηκε στις **12 Νοεμβρίου 2014** στην Αθήνα η πρώτη συνάντηση πολιτικού διαλόγου, μεταξύ των Γενικών Γραμματέων των Υπουργείων Εξωτερικών Ελλάδας, Κύπρου και Ισραήλ, *Αναστάσιου Μητσιάλη, Αλέξανδρου Ζήνωνα* και *Νισσίμ Μπεν Σιρίτ* αντίστοιχα. Κατά τη διάρκεια της συνάντησης συζητήθηκαν οι παράμετροι της συνεργασίας και δημιουργήθηκε μια σταθερή βάση για τη συνέχισή της. Σύμφωνα μάλιστα με κοινή τους ανακοίνωση «*οι τρεις χώρες υπογράμμιζαν την ισχυρή βούληση να αναπτύξουν το τριμερές πλαίσιο σε όλα τα επίπεδα*».³⁹

Στις **16 Δεκεμβρίου 2015** πραγματοποιήθηκε η δεύτερη συνάντηση πολιτικού διαλόγου στην Ιερουσαλήμ, η οποία στην ουσία προετοίμασε τη Σύνοδο Κορυφής που θα ακολουθούσε. Κατά την εν λόγω συνάντηση⁴⁰, οι Γενικοί Γραμματείς των Υπουργείων Εξωτερικών των τριών χωρών *Δημήτρης Παρασκευόπουλος* (Ελλάδα), *Αλέξανδρος Ζήνων* (Κύπρος) και *Dore Gold* (Ισραήλ) συμφώνησαν στη σύσταση μιας τριμερούς επιτροπής υπεύθυνη για τον προσδιορισμό των προτεραιοτήτων και την παρακολούθηση κάθε σχετικού ζητήματος.

Στη Λευκωσία, έπειτα από ένα σχεδόν μήνα στις **28 Ιανουαρίου 2016**, η προαναφερθείσα τριμερής Κατευθυντήρια Επιτροπή συνεδρίασε για πρώτη φορά και λίγο αργότερα έλαβε χώρα η πρώτη τριμερής Σύνοδος Κορυφής με τη συμμετοχή του Έλληνα Πρωθυπουργού *Αλέξη Τσίπρα*, του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας *Νίκου Αναστασιάδη* και του Ισραηλινού Πρωθυπουργού *Βενιαμίν Νετανιάχου*. Με την πρώτη αυτή Σύνοδο Κορυφής, τέθηκαν οι βάσεις της τριμερούς συνεργασίας, στο πλαίσιο της οποίας συμφωνήθηκε να συνεχιστούν οι συναντήσεις των Αρχηγών των τριών Κρατών.

Συνεπείς στην υπόσχεσή τους αυτή, ο *Αλέξης Τσίπρας*, ο *Νίκος Αναστασιάδης* και ο *Βενιαμίν Νετανιάχου* πραγματοποίησαν πέντε ακόμα Συνόδους Κορυφής στις **8 Δεκεμβρίου 2016** (δεύτερη) στην Ιερουσαλήμ, στις **15 Ιουνίου 2017** (τρίτη) στη Θεσσαλονίκη, στις **8**

³⁸Οπ. π.

³⁹Βλ. Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, Διμερείς Σχέσεις της Ελλάδος, Ισραήλ, στο <https://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/israel/>.

⁴⁰Οπ. π.

Μαΐου 2018 (τέταρτη) στη Λευκωσία, στις **20 Δεκεμβρίου 2018** (πέμπτη) στη Μπερ Σέβα και τέλος στις **20 Μαρτίου 2019** (έκτη) στην Ιερουσαλήμ⁴¹. Σε κάθε Σύνοδο συζητούσαν την πρόοδο της συνεργασίας τους, νέες προοπτικές που διαφαίνονταν στον ορίζοντα και προέβαιναν σε κοινά ανακοινωθέντα⁴² (διακήρυξεις) μέσα από τα οποία δημοσιοποιούσαν το περιεχόμενο της συνεργασίας αυτής.

Στις **2 Ιανουαρίου 2020**, χωρίς ωστόσο να έχει πραγματοποιηθεί τριμερής Σύνοδος Κορυφής, πραγματοποιήθηκε μία ακόμα Κοινή Δήλωση των αρχηγών των τριών κρατών με αφορμή την ανάπτυξη Τουρκικών στρατευμάτων στη Λιβύη.⁴³ Η ενέργεια αυτή, εκτός από το γεγονός ότι παραβιάζει το Ψήφισμα του ΟΗΕ για εμπάργκο όπλων στη Λιβύη, κρίθηκε ως αποσταθεροποιητική ενέργεια για την ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου.

Αναγνωρίζοντας την αξία της εν λόγω συνεργασίας, τα τρία κράτη συνέχισαν την πραγματοποίηση Συνόδων Κορυφής και μετά την αλλαγή Κυβέρνησης σε Ελλάδα και Ισραήλ. Έτσι στις **7 Δεκεμβρίου 2021**, με μία μικρή καθυστέρηση λόγω της πανδημίας COVID-19 που έπληξε όλες τις χώρες, έλαβε χώρα στην Ιερουσαλήμ η **έβδομη τριμερής Σύνοδος Κορυφής** με τη συμμετοχή του Έλληνα Πρωθυπουργού *Κυριάκου Μητσοτάκη*, του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας *Νίκου Αναστασιάδη* και του Ισραηλινού Πρωθυπουργού *Ναφτάλι Μπένετ*, η οποία επισφραγίστηκε με μία ακόμα Κοινή Δήλωση.⁴⁴

2.3. Το περιεχόμενο της συνεργασίας

Το περιεχόμενο της συνεργασίας των τριών χωρών αντικατοπτρίζεται στις κοινές δηλώσεις των Αρχηγών Κρατών με το πέρας των τριμερών Συνόδων Κορυφής. Σύμφωνα λοιπόν με την πρώτη Κοινή Δήλωση⁴⁵ (γνωστή και ως **Διακήρυξη της Λευκωσίας**) συμφωνήθηκε η ενδυνάμωση της συνεργασίας σε τομείς κοινού ενδιαφέροντος με στόχο την προώθηση της ειρήνης, σταθερότητας, ασφάλειας και ευημερίας στη Μεσόγειο και την ευρύτερη περιοχή. Δήλωσαν πως η συνεργασία τους δεν είναι αποκλειστική αλλά είναι καλοδεχούμενα και τρίτα μέρη με κοινές αντιλήψεις.

⁴¹Με τη συμμετοχή και του Υπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ, Μάικ Πομπέο.

⁴²Βλ. **Παραρτήματα**.

⁴³Βλ. **Παραρτήματα**.

⁴⁴Βλ. **Παραρτήματα**.

⁴⁵Βλ. **Παραρτήματα**.

Συμφώνησαν επίσης στην **προώθηση κοινών έργων** (με τη συμμετοχή δημόσιων και ιδιωτικών δρώντων) στους τομείς της ενέργειας, του τουρισμού, της έρευνας και της τεχνολογίας, του περιβάλλοντος, της διαχείρισης υδάτινων πόρων, της μετανάστευσης και της καταπολέμησης της τρομοκρατίας. Δήλωσαν ακόμα πως εξετάζουν την πιθανότητα συνεργασίας και σε άλλους τομείς όπως την αγροτική ανάπτυξη, την αναδάσωση, την πυρόσβεση, την προστασία του περιβάλλοντος, την αντιμετώπιση φυσικών καταστροφών, την ανταλλαγή πληροφοριών σε καταστάσεις εκτάκτου ανάγκης, την έρευνα και διάσωση, την υγεία, τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (ΑΠΕ), την εκπαίδευση, τις τηλεπικοινωνίες και την εμπορική ναυτιλία.

Επιπλέον, τόνισαν πως η ανακάλυψη υδρογονανθράκων αποτελεί καταλύτη για την ειρήνη, τη σταθερότητα και τη συνεργασία στην περιοχή, πως και οι τρεις χώρες βλέπουν τον **τομέα της ενέργειας** και ιδίως το φυσικό αέριο και τις ΑΠΕ ως ένα **σταθερό θεμέλιο** για τη συνεργασία στην λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου, πως τα τριμερή ενεργειακά έργα όπως ο αγωγός *Euro Asia Interconnector* είναι στρατηγικής σημασίας και πως στηρίζουν την εξαγωγή του φυσικού αερίου στη Ευρώπη μέσω του αγωγού *East Med*. Τέλος, εξέφρασαν τη στήριξή τους στις συνεχιζόμενες διαδικασίες διαπραγμάτευσης των Ηνωμένων Εθνών για μια δίκαιη, συνολική και βιώσιμη λύση του **Κυπριακού προβλήματος**, βασιζόμενη στο διεθνές δίκαιο και τις σχετικές αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, η οποία θα ενώσει και πάλι το νησί σεβόμενη τις δημοκρατικές αρχές, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες όλων των Κυπρίων.

Στη **δεύτερη Κοινή Δήλωση**⁴⁶ επιβεβαίωσαν τα συμφωνηθέντα στην πρώτη Τριμερή Σύνοδο Κορυφής και «καλωσόρισαν» τη δημιουργία της **Μόνιμης Υπουργικής Επιτροπής για την Ενέργεια** η οποία επιλαμβάνεται τις στρατηγικές και πρακτικές πλευρές της κοινής δράσης στον τομέα της ενεργειακής συνεργασίας. Δήλωσαν επίσης πως θα προσκαλέσουν τον Ιταλό Υπουργό Ενέργειας και τον Επίτροπο Ενέργειας της ΕΕ σε κοινή συνάντηση προκειμένου να συζητήσουν για την προώθηση του αγωγού EastMed. Υπογράφηκε **Μνημόνιο Κατανόησης** στο τομέα της Έρευνας, Ανάπτυξης και Τεχνολογίας και συμφωνήθηκε ηετήσια σύγκλιση τριμερών Υπουργικών συναντήσεων για το Περιβάλλον και αντίστοιχων ομάδων εργασίας τρεις φορές το χρόνο.

⁴⁶Βλ. **Παραρτήματα**.

Στην **τρίτη Κοινή Δήλωση**⁴⁷ εξέφρασαν την επιθυμία να εστιάσουν τη συνεργασία σε τομείς όπως η ενέργεια, η οικονομία, οι τηλεπικοινωνίες, η υποθαλάσσια πολιτιστική κληρονομιά και το περιβάλλον καθώς και **να διευρύνουν τη σχέση μεταξύ των Κοινοβουλίων και της διασποράς**. Τόνισαν και πάλι τη σημασία του αγωγού *EastMed*, την συνάντηση των Υπουργών Ενέργειας Ελλάδας, Ισραήλ, Κύπρου και του Επίτροπου Ενέργειας της ΕΕ τον Απρίλιο του **2017** στο Τελ Αβίβ και τη δημιουργία **τετραμερούς ομάδας εργασίας** με στόχο την παρακολούθηση και υποστήριξη της κατασκευής του αγωγού. *Ανάλογη υποστηρίξι εξέφρασαν και για τον αγωγό Euro Asia Interconnector* με την προσθήκη μάλιστα οπτικής ίνας, η οποία θα συμβάλλει στην ταχύτερη σύνδεση στο ίντερνετ και τη μείωση του κόστους σύνδεσης.

Στην **τέταρτη Κοινή Δήλωση**⁴⁸ ανακοίνωσαν την πρόοδο που σημειώθηκε από την τελευταία συνάντησή τους σε διάφορους τομείς όπως αυτόν του περιβάλλοντος⁴⁹, της Υγείας⁵⁰, της Άμυνας⁵¹. Υπογράφηκε τέλος **Μνημόνιο Κατανόησης** μεταξύ του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Κύπρου και Ελλάδας και του Εμπορικού Επιμελητηρίου του Ισραήλ, Μνημόνιο Κατανόησης για τη συνεργασία σε σχέση με τον αγωγό *EastMed* και την περάτωση της Διακρατικής Συμφωνίας για την κατασκευή του καθώς και Συμφωνία Εφαρμογής για το υπο-περιφερειακό **Σχέδιο Έκτακτης Ανάγκης Θαλάσσιας Ρύπανσης**. Ιδιαίτερη μνεία όμως αξίζει στο γεγονός ότι στο πλαίσιο της Συνόδου ο **Αμερικανός Πρέσβης στο Ισραήλ** προέβη σε επίσημη δήλωση⁵², με την οποία εξέφρασε την πλήρη **στήριξη των ΗΠΑ** στις τρεις χώρες και τη συνεργασία αυτή.

⁴⁷Βλ. **Παραρτήματα**.

⁴⁸Βλ. **Παραρτήματα**.

⁴⁹Υπογράφηκε Κοινή Δήλωση Συνεργασίας τον Ιούνιο του 2017.

⁵⁰Τον Ιούνιο του 2017 πραγματοποιήθηκε η πρώτη τριμερής σύνοδος των Υπουργών Υγείας.

⁵¹Τον Νοέμβριο του 2017 πραγματοποιήθηκε η πρώτη τριμερής σύνοδος των Υπουργών Άμυνας.

⁵²Εκφράζοντας τη βούληση του Προέδρου των ΗΠΑ είπε πως: «Οι ΗΠΑ στηρίζουν την τριμερή συνεργασία μεταξύ Ισραήλ, Ελλάδας και Κύπρου. Αυτή η συνεργασία είναι μία άγκυρα σταθερότητας στην Ανατολική Μεσόγειο και βασίζεται στα κοινά συμφέροντα και τις κοινές αξίες που αυτές οι τρεις χώρες μοιράζονται μεταξύ τους και με τις ΗΠΑ. Τα τελευταία χρόνια η τριμερής συνεργασία έχει προχωρήσει σε σημαντικά έργα σε μια ποικιλία τομέων, την ενέργεια, την προστασία του περιβάλλοντος, την καινοτομία και πολλά περισσότερα. Ένα από τα έργα που η *East Mediterranean* θέλει να κατασκευάσει είναι ένας αγωγός φυσικού αερίου από τη Μεσόγειο προς την Ευρώπη. Αυτό το έργο είναι μεγάλης σημασίας για τη σταθερότητα και την ευημερία στη Μέση Ανατολή και την Ευρώπη. Οι ΗΠΑ υποστηρίζουν πλήρως το έργο και τους στόχους της (συνεργασίας) που συμβάλλουν στη διαφοροποίηση των ενεργειακών πηγών διαμέσου όλης της περιοχής και στην έλευση ενεργειακής ασφάλειας στην Ευρώπη. Καλώ όλες τις χώρες σε αυτήν την

Στην **πέμπτη Κοινή Δήλωσή** τους, οι τρεις Αρχηγοί Κρατών συμφώνησαν να ιδρύσουν μια **Μόνιμη Γραμματεία** στη Λευκωσία, εστίασαν στους τομείς της Καινοτομίας και της Κυβερνοασφάλειας, επιβεβαίωσαν τη σημασία μιας Εθνικής Στρατηγικής και Δομής Κυβερνοασφάλειας, υπέγραψαν **Μνημόνιο Κατανόησης** για τη Συνεργασία σε θέματα Κυβερνοασφάλειας, επιβεβαίωσαν τη στήριξη και δέσμευση στη δημιουργία του αγωγού EastMed και το ενδιαφέρον στον EuroAsiaInterconnector και τη στήριξη της Κύπρου όσον αφορά στην ανακήρυξη της ΑΟΖ.⁵³ Συμφώνησαν να μειώσουν τα τιμολόγια περιαγωγής και τα τέλη τερματισμού κινητής τηλεφωνίας, να αναπτύξουν τη συνεργασία στον τομέα των Έξυπνων και Αειφόρων Πόλεων⁵⁴ και των Έξυπνων Οικιών και τέλος να συζητήσουν τη δυνατότητα δημιουργίας ενός ταχυδρομικού κόμβου.

Η **έκτη Κοινή Δήλωση**⁵⁵ ωστόσο, η οποία σημειωτέον πραγματοποιήθηκε τρεις μόλις μήνες την προηγούμενη, δεν είχε ούτε τη μορφή ούτε την έκταση των προηγούμενων πέντε. Η αιτία πίσω από αυτό δεν ήταν μόνο το σύντομο χρονικό διάστημα που μεσολάβησε αλλά και η **συμμετοχή των ΗΠΑ** στη Τριμερή Σύνοδο Κορυφής, μέσω του **Υπουργού Εξωτερικών** τους, Μάικ Πομπέο. Αντί για λεπτομερείς δηλώσεις όσον αφορά στους τομείς συνεργασίας και την πρόοδο που σημειώθηκε, οι τρεις Αρχηγοί Κρατών και ο Αμερικανός Υπουργός Εξωτερικών αρκέστηκαν σε μια λακωνική δήλωση. Σύμφωνα με αυτήν:

«Οι κυβερνήσεις των Ηνωμένων Πολιτειών, του Κράτους του Ισραήλ, της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Κυπριακής Δημοκρατίας συναντήθηκαν σήμερα στην Ιερουσαλήμ για να επιβεβαιώσουν την κοινή τους δέσμευση για προώθηση της ειρήνης, της σταθερότητας, της ασφάλειας και της ευημερίας στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Ο υπουργός Πομπέο υπογράμμισε την υποστήριξη των ΗΠΑ για τον τριμερή μηχανισμό που θέσπισαν το Ισραήλ, η Ελλάδα και η Κύπρος, επισημαίνοντας τη σημασία της αυξημένης συνεργασίας. Οι ηγέτες συμφώνησαν να αυξήσουν την περιφερειακή συνεργασία, να υποστηρίξουν την ενεργειακή ανεξαρτησία και ασφάλεια και να

περιοχή να βοηθήσουν στη διασφάλιση ότι αυτό το έργο θα είναι επιτυχές. Συγχαίρω τους λαούς του Ισραήλ, της Ελλάδας και της Κύπρου».

⁵³Βλ. **Παραρτήματα.**

⁵⁴ Smart and Sustainable Cities (SSCs).

⁵⁵Βλ. **Παραρτήματα.**

υπερασπιστούν τις εξωτερικές κακοήθειες επιρροές στην Ανατολική Μεσόγειο και την ευρύτερη Μέση Ανατολή. Καλωσόρισαν το πρόσφατο εύρημα φυσικού αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο και τις δυνατότητές του να συμβάλει στην ενεργειακή ασφάλεια και διαφοροποίηση».

Στην **έβδομη Κοινή Δήλωσή** τους, οι τρεις Αρχηγοί Κρατών συμφώνησαν να ενισχύσουν τη συνεργασία τους, τόνισαν το κοινό σύστημα αξιών που διέπει τις τρεις χώρες και ειδικά το σεβασμό στο Διεθνές Δίκαιο, αναφέρθηκαν στην υπογραφή των Συμφωνιών του Αβραάμ,⁵⁶ δήλωσαν πως προσβλέπουν στην εντατικοποίηση της συνεργασίας τους με τις ΗΠΑ, την εμβάθυνση της τριμερούς συνεργασίας στον τομέα της Άμυνας, αναφέρθηκαν στην επιδίωξη επίλυσης του Κυπριακού σύμφωνα με τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, καταδίκασαν κάθε μορφή βίας, τρομοκρατικής ενέργειας και εξτρεμισμού, αναφέρθηκαν στη σημασία της ανταλλαγής τεχνολογίας για την αντιμετώπιση της πανδημίας COVID-19, εξήραν το ρόλο του τομέα της ενέργειας όσο αφορά την ανάπτυξη συνεργατικών σχέσεων αναφερόμενοι και στο **Φόρουμ Φυσικού Αερίου Ανατολικής Μεσογείου** [East Mediterranean Gas Forum (EMGF)],⁵⁷ επεσήμαναν την ανάγκη λήψης μέτρων αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής και των μεταναστευτικών ροών, ανανεώνοντας τέλος τη δέσμευση τόσο για τη μεταξύ τους συνεργασία όσο και με την ΕΕ.

Παρόλο λοιπόν που η συνεργασία των τριών Κρατών περιλαμβάνει μια πληθώρα τομέων, ο τομέας που έχει κυρίως προσελκύσει το διεθνές ενδιαφέρον είναι αυτός της ενέργειας. Ένας τομέας που εκφράζεται τόσο μέσω της ηλεκτρικής ενέργειας (κατασκευή του υποθαλάσσιου αγωγού Euro Asia Interconnector) όσο και της κατασκευής του αγωγού EastMed ο οποίος θα μεταφέρει το φυσικό αέριο που έχει εντοπιστεί στο υπέδαφος Ισραήλ και της Κύπρου αρχικά στην Κύπρο και από εκεί στην Ελλάδα και εν συνεχεία στην Ιταλία.

⁵⁶The Abraham Accords Declaration, U.S Department of State, στο <https://www.state.gov/the-abraham-accords/> (πρόσβαση 18/6/2022).

⁵⁷Μέλη του εν λόγω Οργανισμού είναι η Ελλάδα, η Κύπρος, το Ισραήλ, Αίγυπτος, η Γαλλία, η Ιταλία, η Ιορδανία και η Παλαιστίνη, ενώ περιλαμβάνει ως παρατηρητές τις ΗΠΑ, την ΕΕ και την Παγκόσμια Τράπεζα. Σκοπός του είναι η ανάπτυξη διαλόγου μεταξύ των χωρών που παράγουν, καταναλώνουν και διαμετακομίζουν φυσικό αέριο προκειμένου να αναπτυχθεί μία βιώσιμη αγορά στην Ανατολική Μεσόγειο. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. *EAST MEDITERRANEAN GAS FORUM* στο <https://emgf.org/> (πρόσβαση 27/04/2022) και *Φόρουμ Φυσικού Αερίου της ανατολικής Μεσογείου («East Mediterranean Gas Forum – EMGF»)*, Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, στο <https://ypen.gov.gr/forum-fysikou-aeriou-tis-anatolikis-mesogeiou-east-mediterranean-gas-forum-emgf/> (πρόσβαση 27/04/2022).

2.4. Οι ξένοι παράγοντες

Η στήριξη που παρέχεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι έμπρακτη, καθώς έχει χαρακτηρίσει και τους δύο προαναφερθέντες αγωγούς ως Έργα Κοινού Ενδιαφέροντος. Η στήριξη αυτή της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι εξίσου σημαντική για τη συνεργασία των τριών χωρών για δύο λόγους. Αφενός μεν θα καλύψει ένα μέρος της χρηματοδότησης για την κατασκευή των αγωγών και αφετέρου θα μπορέσει να ασκήσει έμμεσα πίεση στην Τουρκία, μέσω των ενταξιακών διαπραγματεύσεων. Το γεγονός δηλαδή ότι η Τουρκία έχει ξεκινήσει τις διαπραγματεύσεις για την ένταξή της ως πλήρες μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τη δεσμεύει μεταξύ άλλων να τηρεί το διεθνές δίκαιο και να σέβεται τα κυριαρχικά δικαιώματα των άλλων Κρατών. Όσο συνεχίζει την αρνητική αυτή στάση ως προς τις τρεις χώρες, η πόρτα της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα παραμένει κλειστή.

Από την παρουσία επίσης των Αμερικανών αξιωματούχων στις προαναφερθείσες Συνόδους Κορυφής και τις προαναφερθείσες δηλώσεις, γίνεται αντιληπτό πως οι ΗΠΑ στηρίζουν την τριμερή αυτή συνεργασία, επιδιώκοντας να διαδραματίσουν πρωταγωνιστικό ρόλο στην Ανατολική Μεσόγειο. Η συμβολή αυτή είναι καθοριστικής σημασίας για τη συνέχιση της συνεργασίας των τριών χωρών καθώς οι ΗΠΑ είναι σε θέση να βοηθήσουν με ποικίλους τρόπους αν χρειαστεί. Η δυνατότητα δε στρατιωτικής επέμβασης είναι ιδιαίτερη σημαντική, αν αναλογιστεί κανείς την προκλητική συμπεριφορά της Τουρκίας, η οποία χρησιμοποιεί όχι μόνο απειλές αλλά και στρατιωτικά μέσα του Πολεμικού της Ναυτικού προκειμένου να παρενοχλήσει τα συμβαλλόμενα μέρη και να επιβραδύνει την πρόοδο των εργασιών.

Παρ' όλα αυτά το τελευταίο χρονικό διάστημα συνέβησαν κάποια γεγονότα τα οποία προβλημάτισαν τόσο τις τρεις χώρες όσο και τη διεθνή κοινότητα. Στις **19 Δεκεμβρίου 2021**, σχεδόν δύο εβδομάδες μετά την έβδομη τριμερή Σύνοδο Κορυφής ο Πρέσβης του Ισραήλ στην Ελλάδα σε συνέντευξη που παραχώρησε επιβεβαίωσε την πρόθεση κατασκευής του EastMed αφήνοντας ανοιχτό το ενδεχόμενο **ανακατεύθυνσης** της πορείας του προς την **Αίγυπτο**, η οποία όπως τόνισε αποτελεί σημαντικό ενεργειακό εταίρο για τη χώρα του.⁵⁸ Στις αρχές του

⁵⁸Η Αίγυπτος αποτελεί τον μεγαλύτερο πελάτη φυσικού αερίου του Ισραήλ. Οι δύο χώρες συνδέονται με έναν αγωγό μεταφοράς φυσικού αερίου, ενώ ένας δεύτερος βρίσκεται υπό κατασκευή. Βλ. *Γ. Αμράνι στην «Κ»*: Δεν επηρεάζει η Τουρκία τις σχέσεις Ελλάδας-Ισραήλ, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 19 Δεκεμβρίου 2021, στο <https://www.kathimerini.gr/politics/561635200/g-amrani-stin-k-den-epireazei-i-toyrkia-tis-scheseis-elladas-israil/> (πρόσβαση 27/04/2022).

2022 το μέλλον της συνεργασίας των τριών κρατών τέθηκε υπό αμφισβήτηση,⁵⁹ καθώς αρκετά δημοσιεύματα εμφάνιζαν τις ΗΠΑ να μην επιθυμούν πλέον την κατασκευή του EastMed.⁶⁰ Εκπρόσωπος του εν λόγω Υπουργείου ωστόσο επιβεβαίωσε την αμερικανική στήριξη, δηλώνοντας όμως πως το ενδιαφέρον των ΗΠΑ μετατοπίστηκε στην ηλεκτρική ενέργεια και τις υπόλοιπες ανανεώσιμες πηγές (ΑΠΕ).⁶¹

Στις **17 Φεβρουαρίου 2022**, ο Ισραηλινός Πρέσβης στην Ελλάδα σε νέα συνέντευξη του ανέφερε ότι η κατασκευή των αγωγών εξαρτάται κυρίως από τις εταιρείες, εξέφρασε τις **αμφιβολίες** του ως προς τη **βιωσιμότητα** τόσο του EastMed όσο και ενός ενδεχόμενου αγωγού προς την Τουρκία, ενώ επεσήμανε πως πιο πιθανή λύση είναι η κατασκευή ενός αντίστοιχου προς την Αίγυπτο.⁶² Η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία λίγες ημέρες αργότερα, οδήγησε την Ευρωπαϊκή Ένωση στην αναζήτηση νέων προμηθευτών ενέργειας, όπως η Αίγυπτος και το Ισραήλ,⁶³ αναδεικνύοντας την αξία του αγωγού EastMed.⁶⁴

Στις **28 Μαρτίου 2022** ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών συνάντησε τον **Αιγύπτιο** ομόλογό του στο Κάιρο,⁶⁵ όπου μεταξύ άλλων συζητήσαν θέματα όπως η προμήθεια LNG και η

⁵⁹Κουκάκης Γεώργιος, *East Med, Ενεργειακή Ασφάλεια και Εθνικά Συμφέροντα*, ΕΛΙΣΜΕ, 24 Ιανουαρίου 2022 στο <http://www.elisme.gr/images/pdf/files/EastMed-Analysis-Koukakis.pdf> (πρόσβαση 27/04/2022).

⁶⁰Φαίνεται να διέρρευσε αμερικανικό ανεπίσημο έγγραφο (non-paper) του Υπουργείου Εξωτερικών (State Department), σύμφωνα με το οποίο οι ΗΠΑ χαρακτήριζαν την κατασκευή του αγωγού EastMed οικονομικά ασύμφορη και πηγή έντασης στην Ανατολική Μεσόγειο.

⁶¹Στέιτ Ντιπάρτμεντ για EastMed: Οι ΗΠΑ παραμένουν δεσμευμένες στο σχήμα 3+1, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 10 Ιανουαρίου 2022, στο <https://www.kathimerini.gr/politics/561661954/steit-ntipartment-gia-eastmed-oi-ipa-paramenoun-desmeymenes-sto-schima-3-1/> (27/04/2022).

⁶²Γιόσι Αμράνι, Πρέσβης Ισραήλ Συνέντευξη στη Liberal, Πρεσβεία του Ισραήλ στην Ελλάδα, 17 Φεβρουαρίου 2022, στο https://embassies.gov.il/athens/AboutIsrael/Science_Academia_scholarships/Pages/Ambassador-Amrani-interviewLiberal2022.aspx (πρόσβαση 27/04/2022).

⁶³Με την προμήθεια υδροποιημένου φυσικού αερίου. Βλ. *Άρθρο του Νίκου Τσάφου στην «Κ»*: Νέα πνοή για το φυσικό αέριο στην Ανατολική Μεσόγειο; Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 13 Μαρτίου 2022, στο <https://www.kathimerini.gr/politics/foreign-policy/561759079/nea-pnoi-gia-to-fysiko-aerio-stin-anatoliki-mesogeio/> (πρόσβαση 27/04/2022).

⁶⁴Επανερχονται στο προσκήνιο δύο ενεργειακά σχέδια, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 6 Απριλίου 2022, στο <https://www.kathimerini.gr/politics/561795643/epanerchontai-sto-proskinio-dyo-energeiaka-protzekt/> (πρόσβαση 27/04/2022).

⁶⁵Συζητήσεις με Κάιρο για ενέργεια, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 29 Μαρτίου 2022, στο <https://www.kathimerini.gr/politics/561782557/syzytiseis-me-kairo-gia-energeia/> (πρόσβαση 27/04/2022).

κατασκευή του ηλεκτρικού αγωγού *Euro Africa Interconnector*⁶⁶. Στις **05 Απριλίου 2022** η Υφυπουργός Εξωτερικών των **ΗΠΑ** συναντήθηκε με τον Έλληνα Υπουργό Εξωτερικών προκειμένου να συζητήσουν μεταξύ άλλων και θέματα σχετικά με την ενέργεια,⁶⁷ ενώ δύο ημέρες αργότερα η ίδια αξιωματούχος δήλωσε ότι ο EastMed είναι πολύ ακριβός και χρονοβόρος⁶⁸. Σε επόμενη δήλωσή της τόνισε την προτίμηση των ΗΠΑ ως προς τη **μεταφορά LNG** με τη συνεργασία Ελλάδας, Κύπρου, Ισραήλ, Αιγύπτου και Τουρκίας,⁶⁹ σενάριο που προωθεί και η Τουρκική πλευρά⁷⁰.

Μία άλλη διάσταση ωστόσο έδωσε και πάλι ο Πρέσβης του Ισραήλ στην Ελλάδα, ο οποίος σε ομιλία του στο Οικονομικό Φόρουμ των Δελφών ανέφερε ότι ο τρόπος εκμετάλλευσης των κοιτασμάτων θα καθοριστεί αποκλειστικά από τα εμπλεκόμενα κράτη, χαρακτηρίζοντας την **Αίγυπτο** ως «**χώρα κλειδί**» για την πρόοδο των εργασιών.⁷¹ Οι εν λόγω δηλώσεις επιβεβαιώθηκαν στις **11 Απριλίου 2022** κατά την τριμερή συνάντηση των Υπουργών

⁶⁶*EuroAfrica at a glance*, EuroAfrics Interconnector, στο <https://www.euroafrica-interconnector.com/at-glance/> (πρόσβαση 27/04/2022).

⁶⁷*Διπλωματική κινητικότητα: Στην Αθήνα κορυφαίοι αξιωματούχοι του Στέιτ Ντιπάρτμεντ για σειρά επαφών*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 5 Απριλίου 2022, στο <https://www.kathimerini.gr/politics/foreign-policy/561795265/diplomatiki-kinitikotita-stin-athina-koryfaioi-axiomatoychoi-toy-steit-ntipartment-gia-seira-epafon/> (πρόσβαση 27/04/2022).

⁶⁸*Βικτόρια Νούλαντ: Ασύμφορος και μη βιώσιμος ο EastMed, χρειάζονται άμεσες λύσεις*, ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΑ, 7 Απριλίου 2022, στο <https://www.protothema.gr/world/article/1230416/viktoria-noulad-asumforos-kai-mi-viosimos-o-eastmed-hreiazodai-ameses-luseis/> (πρόσβαση 27/04/2022).

⁶⁹*Βικτόρια Νούλαντ στην «Κ»*: *Ναι σε LNG, όχι σε αγωγούς στη Μεσόγειο*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 7 Απριλίου 2022, στο <https://www.kathimerini.gr/politics/561797341/synteyxi-viktoria-noylant-stin-k-nai-se-lng-ochi-se-agogoyis-sti-mesogeio/> (πρόσβαση 27/04/2022).

⁷⁰*Ο Σινάν Ουλγκέν στην «Κ»*: *Ο EastMed μπορεί να επανέλθει αν ενταχθεί στο σχέδιο και η Τουρκία*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 6 Απριλίου 2022, στο <https://www.kathimerini.gr/politics/561790435/o-sinan-oylgken-stin-k-o-eastmed-mporei-na-epanelthei-an-entachthei-sto-schedio-kai-i-toyrkia/> (πρόσβαση 27/04/2022).

⁷¹*Με όλο το σεβασμό κ.Νούλαντ, αλλά οι χώρες της περιοχής θα αποφασίσουν για τον EastMed, λέει ο Πρέσβης του Ισραήλ*, HellasJournal, 8 Απριλίου 2022, στο <https://hellasjournal.com/2022/04/me-olo-to-sevasmo-k-noulant-alla-i-chores-tis-periochis-tha-apofasisoun-gia-ton-eastmed-lei-o-presvis-tou-israil/> (πρόσβαση 27/04/2022).

Ενέργειας στην Ιερουσαλήμ,⁷² όπου αποκλείστηκε το ενδεχόμενο μεταφοράς φυσικού αερίου μέσω Τουρκίας και συζητήθηκε η δημιουργία σταθμού LNG στην Κύπρο.⁷³

Μία από τις τελευταίες εξελίξεις που σχετίζονται με το εξεταζόμενο ζήτημα, είναι η επίσκεψη του **Τούρκου Υπουργού Εξωτερικών στο Ισραήλ** στις **25 Μαΐου 2022**. Κατά την επίσκεψή του συναντήθηκε με τον Ισραηλινό ομόλογό του, ο οποίος στη συνέχεια δήλωσε ότι η εν λόγω επίσκεψη σηματοδοτεί την επανεκκίνηση των σχέσεων των δύο κρατών ξεκινώντας με την ανασύσταση της **Κοινής Οικονομικής Επιτροπής** (Joint Economic Commission) και την προσπάθεια επίτευξης νέας συμφωνίας στον τομέα της Πολιτικής Αεροπορίας.⁷⁴

Το γεγονός επίσης ότι ο Ισραηλινός Υπουργός Εξωτερικών δεν αναφέρθηκε στον ενεργειακό τομέα αλλά και ότι ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών δεν συνοδεύεται από τον Υπουργό Ενέργειας -όπως είχε ανακοινωθεί από τουρκικά μέσα μαζικής ενημέρωσης⁷⁵- υποδηλώνει ότι το Ισραήλ δεν είναι διατεθειμένο, τουλάχιστον προς το παρόν, να προχωρήσει σε μία συνεργασία μεγάλης κλίμακας με την Τουρκική πλευρά.⁷⁶ Εξάλλου στις **26 Μαΐου 2022** ορισμένα δημοσιεύματα ανέφεραν ότι η ΕΕ εξετάζει το ενδεχόμενο εισαγωγής ισραηλινού φυσικού αερίου, αφού πρώτα μετατραπεί σε LNG στις εγκαταστάσεις της Αιγύπτου.⁷⁷

⁷²Το σχέδιο Ισραήλ, Κύπρου και Ελλάδας για εξαγωγές LNG στην Ευρώπη, ΤΑ ΝΕΑ, 12 Απριλίου 2022, στο <https://www.tanea.gr/2022/04/12/economy/economy-greece/to-sxedio-israil-kyprou-kai-elladas-gia-eksagoges-lng-stin-eyropi/> (πρόσβαση 27/04/2022).

⁷³Εναλλακτικές για τον EastMed στην τριμερή Ελλάδα-Κύπρου-Ισραήλ, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 12 Απριλίου 2022, στο <https://www.kathimerini.gr/economy/561806206/enallaktikes-gia-ton-eastmed-stin-trimeri-elladas-kyproy-israil/> (πρόσβαση 27/04/2022).

⁷⁴ FM Lapid meets with Turkish FM Çavuşoğlu in Jerusalem, Israel, Ministry of Foreign Affairs, 25 May 2022, στο <https://www.gov.il/en/departments/news/fm-lapid-meets-with-turkish-fm-cavusoglu-25-may-2022> (πρόσβαση 27/05/2022).

⁷⁵«Νέο κεφάλαιο» στις σχέσεις Τουρκίας - Ισραήλ μετά από 15 χρόνια;, ΗΜΕΡΗΣΙΑ, 26 Μαΐου 2022, στο <https://www.imerisia.gr/kosmos/43946-neo-kefalaio-stis-sheseis-toyrkias-israil-meta-15-hronia> (πρόσβαση, 27/05/2022).

⁷⁶«Ανθρακας» για την Τουρκία το ισραηλινό αέριο, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 25 Μαΐου 2022, στο <https://www.kathimerini.gr/world/561876310/anthrakas-gia-tin-toyrkia-to-israilino-aerio/> (πρόσβαση 27/05/2022).

⁷⁷Συμφωνία με Ισραήλ και Αίγυπτο για την προμήθεια φυσικού αερίου επεξεργάζεται η ΕΕ, Capital.gr, 26 Μαΐου 2022, στο <https://www.capital.gr/epikairota/3636718/sumfonia-me-israil-kai-aigupto-gia-tin-promitheia-fusikou-aeriou-epexergazetai-i-ee> (πρόσβαση 27/05/2022).

3. Οι επιπτώσεις στην ενεργειακή ασφάλεια

Μία από τις πρώτες έννοιες που πρέπει να αποσαφηνίσουμε, είναι η **ενεργειακή ασφάλεια**. Ο Διεθνής Οργανισμός Ενέργειας⁷⁸ (ΔΟΕ) αναφέρει πως «ενεργειακή ασφάλεια είναι η συνεχής διαθεσιμότητα των ενεργειακών πηγών σε προσιτή τιμή», ενώ η **Ευρωπαϊκή Επιτροπή**⁷⁹ ότι «ενεργειακή ασφάλεια είναι η συνεχής φυσική διαθεσιμότητα στην αγορά των ενεργειακών προϊόντων σε τιμή η οποία είναι προσιτή για όλους τους καταναλωτές». Το **Ινστιτούτο Ενέργειας Νοτιοανατολικής Ευρώπης**⁸⁰ (IENE) αναφέρει ότι η ενεργειακή ασφάλεια «θα μπορούσε να οριστεί ως η δυνατότητα διασφάλισης της συνεχούς κάλυψης των βασικών αναγκών σε ενέργεια, αφενός μέσω επαρκών εσωτερικών πόρων, εκμεταλλεύσιμων σε συνθήκες οικονομικά παραδεκτές και, αφετέρου, μέσω της προσφυγής σε εξωτερικές πηγές, διαφοροποιημένες και σταθερές».

Αποσαφήνιση όμως απαιτούν και οι όροι **διαθεσιμότητα**, **αξιοπιστία**, **οικονομική προσιτότητα** και **βιωσιμότητα** οι οποίοι είναι και οι κυριότεροι παράγοντες που επηρεάζουν την ενεργειακή ασφάλεια. Ειδικά ο πρώτος όρος έχει άμεση σχέση με την **ενεργειακή εξάρτηση**⁸¹, δηλαδή «σε ποιο βαθμό μια οικονομία βασίζεται στις εισαγωγές για να καλύψει τις ενεργειακές της ανάγκες» και το **ενεργειακό ισοζύγιο**⁸², δηλαδή «το λογιστικό πλαίσιο για την απεικόνιση και την κατανόηση των δεδομένων για όλα τα ενεργειακά προϊόντα που εισέρχονται, εξέρχονται και χρησιμοποιούνται σε μια χώρα», καθώς ένα κράτος με μεγάλη ενεργειακή εξάρτηση (αρνητικό ενεργειακό ισοζύγιο) συνήθως δίνει μεγάλη έμφαση στη διαθεσιμότητα των πηγών ενέργειας.

3.1. Επιπτώσεις στη διαθεσιμότητα (availability)

Ο όρος **διαθεσιμότητα**⁸³ (availability), ορίζεται ως «η δυνατότητα των χρηστών και των καταναλωτών να έχουν πρόσβαση στην ενέργεια κάθε στιγμή». Αν και ο όρος αυτός φαίνεται

⁷⁸InternationalEnergyAssociation (IEA).

⁷⁹EuropeanCommissionήΚομισιόν.

⁸⁰Βλ. Σταμπολής Κωστής & Μεζαρτάσογλου Δημήτρης, Η Ενεργειακή Ασφάλεια της Ελλάδας και Προτάσεις για την Βελτίωσή της. *Μελέτη IENE (M51)*, Αθήνα, 2018, σ. 9.

⁸¹Βλ. Σταμπολής Κωστής & Μεζαρτάσογλου Δημήτρης, Η Ενεργειακή Ασφάλεια της Ελλάδας και Προτάσεις για την Βελτίωσή της. *Μελέτη IENE (M51)*, Αθήνα, 2018, σ. 10.

⁸²Οπ.π.

⁸³Οπ.π.

απλός εκ πρώτης όψεως, δεν πρέπει να συγχέεται με τον όρο αξιοπιστία που θα εξετάσουμε στη συνέχεια. Πιθανόν δε να μην μιλούσαμε καν για αυτόν αν δεν είχαν προηγηθεί οι πετρελαϊκές κρίσεις που σημειώθηκαν στα τέλη του προηγούμενου και τις αρχές του αιώνα που διανύουμε και η πλέον πρόσφατη ενεργειακή κρίση που έφερε η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία. Με απλά λόγια σημαίνει τη δυνατότητα ενός φορέα παραγωγής ενέργειας ή αντίστοιχων πόρων να μειώσει την παροχή ή ακόμα και να στερήσει αυτούς από τον καταναλωτή, όπως έπραξε σε ορισμένες περιπτώσεις η Ρωσία.⁸⁴

Στην περίπτωση της τριμερούς συνεργασίας που εξετάζουμε, είτε πρόκειται για φυσικό αέριο είτε πρόκειται για ηλεκτρικό ρεύμα, τα δύο από τα τρία Κράτη (Ελλάδα και Κύπρος) αφενός είναι Κράτη-Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αφετέρου έχουν παραδοσιακά εξαιρετικές σχέσεις που **μπορούν να εγγυηθούν την διαθεσιμότητα των πηγών**. Το γεγονός αυτό εξάλλου ενισχύθηκε από την επίσημη στήριξη της συνεργασίας από την ΕΕ, η οποία χαρακτήρισε τόσο τον East Med όσο και τον Euro Asia Interconnector ως έργα κοινού ενδιαφέροντος. Το Ισραήλ από την άλλη πλευρά δεν αναμένεται να αλλάξει στάση απέναντι στις άλλες δύο χώρες-εταίρους του, ώστε να θέσει υπό αμφισβήτηση αυτή τη συνεργασία.

Επιπλέον θωράκιση της τριμερούς συνεργασίας άρα και της διαθεσιμότητας προσφέρει και η σημαντική στήριξη που έχουν δείξει οι ΗΠΑ σε διπλωματικό επίπεδο. Τόσο η συμμετοχή υψηλών αξιωματούχων των ΗΠΑ στις Τριμερείς Συνόδους Κορυφής όσο και οι επίσημες δηλώσεις στήριξης της συνεργασίας αυτής -άσχετα με τη μορφή της ενέργειας (φυσικό αέριο ή LNG)- δηλώνουν ξεκάθαρα τις προθέσεις για τη δημιουργία ενός **σταθερού περιβάλλοντος** στην Ανατολική Μεσόγειο και ταυτόχρονα προειδοποιούν τρίτα μέρη που ενδεχομένως βλέπουν τη συνεργασία αυτή ως εμπόδιο στον έλεγχο της οικονομίας της ενέργειας.

3.2. Επιπτώσεις στην αξιοπιστία (reliability)

Ο όρος **αξιοπιστία**⁸⁵ (reliability), ορίζεται ως «η διασφάλιση της αδιάλειπτης παροχής ενέργειας και την προστασία από διακοπές του δικτύου». Θα μπορούσαμε μάλιστα να τον χαρακτηρίσουμε και ως έναν καθαρά τεχνικό όρο, ιδιαίτερα μετά την αποσαφήνιση του όρου διαθεσιμότητα που αναπτύξαμε προηγουμένως,, καθώς αναφέρεται κυρίως σε ενδεχόμενες

⁸⁴Κιτσικόπουλος Πάνος, Η Gazprom κλείνει τις κάνουλες σε Πολωνία και Βουλγαρία, euronews, 27 April 2022, στο <https://gr.euronews.com/2022/04/27/gazprom-polonia-bulgaria> (πρόσβαση 18/6/2022).

⁸⁵Βλ. Σταμπολής Κωστής & Μεζαρτάσογλου Δημήτρης, Η Ενεργειακή Ασφάλεια της Ελλάδας και Προτάσεις για την Βελτίωσή της. *Μελέτη IENE (M51)*, Αθήνα, 2018, σ. 10.

τεχνικές βλάβες που μπορεί να οδηγήσουν σε διακοπή της λειτουργίας. Εμπεριέχει όμως και ένα κρυμμένο στοιχείο, αυτό της φυσικής ασφάλειας που θα εξετάσουμε παρακάτω.

Η προοπτική της κατασκευής του αγωγού φυσικού αερίου, όσο καλές τεχνικές προδιαγραφές και αν ενσωματώνει, δεν παύει να ενέχει μεγαλύτερους **κινδύνους βλαβών** σε σχέση με το LNG, αφού ο αγωγός δέχεται εξαιρετικά μεγάλες πιέσεις από τη στήλη νερού που βρίσκεται πάνω από αυτόν. Η ποσότητα του νερού μάλιστα καθιστά ιδιαίτερα επίπονη και χρονοβόρα την επισκευή του, άρα και μεγάλο το χρονικό διάστημα της διακοπής παροχής σε περίπτωση βλάβης, με αποτέλεσμα τη σχετική μείωση της αξιοπιστίας στην περίπτωση του αγωγού.

Το LNG από την άλλη, μπορεί να μην επηρεάζεται από την ποσότητα της υδάτινης στήλης, επηρεάζεται όμως από τη φύση της. Τα πλοία που μεταφέρουν το LNG παρόλο που είναι κατασκευασμένα με ειδικές προδιαγραφές δεν παύουν να είναι -μέχρι κάποιο βαθμό- δέσμια των έντονων **καιρικών φαινομένων** που μπορεί να σημειωθούν. Ένα δεύτερο σημείο το οποίο επηρεάζει την αξιοπιστία είναι αυτό του **αποκλεισμού** (όπως πρόσφατα έπραξε το Ιράν⁸⁶), των **παρενοχλήσεων** (όπως συχνά κάνει η Τουρκία) ή ακόμα και της **πειρατείας** των πλοίων που μεταφέρουν καύσιμα, φαινόμενα που καθιστούν την αξιοπιστία εν αμφιβόλω.

Στην περίπτωση του υποθαλάσσιου ηλεκτρικού αγωγού ωστόσο, παρότι εκ πρώτης όψεως κάποιος μπορεί να σκεφτεί ότι εμπεριέχει τους ίδιους κινδύνους με αυτόν του φυσικού αερίου, η συγκεκριμένη διαπίστωση ισχύει μόνο όσον αφορά το κομμάτι των **επισκευών**. Και πάλι όμως η πιθανότητα για κάτι τέτοιο είναι σημαντικά μειωμένη, καθώς οι αγωγοί αυτού του τύπου δεν απαιτούν τόσο υψηλές προδιαγραφές όσο αυτές του φυσικού αερίου, καθώς ο αγωγός είναι μικρότερης διατομής και συμπαγής, μιας και περιέχει καλώδια.

3.3. Επιπτώσεις στην οικονομική προσιτότητα (affordability)

Ο όρος **οικονομική προσιτότητα**⁸⁷ (affordability), αναφέρεται στις «σταθερές τιμές της ενέργειας στις οποίες θα μπορεί να ανταποκριθεί η μεγάλη πλειοψηφία των πολιτών και η οικονομία». Ο όρος αυτός επομένως εκτός από την οικονομική του διάσταση έχει και μία

⁸⁶Κατάληψη ελληνικών τάνκερ από Ιράν: Το χρονικό της εφόδου, οι διεθνείς προεκτάσεις και η οργή της Αθήνας που κάνει λόγο για «πράξεις πειρατείας», 28 Μαΐου 2022, στο <https://www.ethnos.gr/Politics/article/209853/katalhpsHELLhnikontankerapoirantoxronikothsefodoyoidiethneisproektaseiskaihorghthsathhnaspoykaneilogogiaipraxeispeirateias> (πρόσβαση 18/6/2022).

⁸⁷Βλ. Σταμπολής Κωστής & Μεζαρτάσογλου Δημήτρης, Η Ενεργειακή Ασφάλεια της Ελλάδας και Προτάσεις για την Βελτίωσή της. *Μελέτη IENE (M51)*, Αθήνα, 2018, σ. 11.

ανθρωπιστική/κοινωνική, καθώς η προσιτότητα εκτός από άνθιση της οικονομίας θα μπορέσει να βελτιώσει το **βιοτικό επίπεδο** ενός μεγάλου μέρους του πληθυσμού κάθε Κράτους, το οποίο θα είναι σε θέση να απολαμβάνει τα οφέλη νέων τεχνολογιών.

Βραχυπρόθεσμα, η δημιουργία του αγωγού EastMedενδεχομένως να συμβάλλει στην αύξηση της τιμής του φυσικού αερίου, καθώς το **υψηλό κόστος κατασκευής** του θα πρέπει με κάποιον τρόπο να αποσβεστεί από τις κατασκευαστικές εταιρείες. Μακροπρόθεσμα όμως το φυσικό αέριο που θα φτάνει στους Ευρωπαίους πολίτες θα είναι φθηνότερο καθώς μόλις αποσβεστεί το προαναφερθέν κόστος, οι τιμές θα αρχίσουν να πέφτουν σταδιακά. Θετικά θα επιδράσει βέβαια και το γεγονός του **ανταγωνισμού** του ελεύθερου εμπορίου.

Η επιλογή του LNG από την άλλη, μπορεί να οδηγήσει βραχυπρόθεσμα σε πιο **προσιτές τιμές** φυσικού αερίου καθώς δεν πρόκειται να επιβαρυνθούν από κόστος κατασκευής. Σε μακροπρόθεσμο ωστόσο επίπεδο δεν αναμένεται να μειωθούν περεταίρω, καθώς η μετατροπή των υδρογονανθράκων από αέρια σε υγρή μορφή και το αντίστροφο, είναι μια κοστοβόρα διαδικασία. Και στις δύο περιπτώσεις όμως, οι επιπλέον ποσότητες φυσικού αερίου θα ρίξουν τις τιμές, στις αγορές με απώτερο στόχο την προσέλκυση νέων αγοραστών.

Στην περίπτωση του ηλεκτρικού ρεύματος από την άλλη, το γεγονός αφενός της επιπλέον εναλλακτικής πηγής και αφετέρου της δημιουργίας ενεργειακού αποθέματος από πλευράς Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα οδηγήσει αφενός σε **χαμηλότερες** και αφετέρου σε πιο **σταθερές τιμές** ρεύματος, τόσο για τους Ευρωπαίους πολίτες όσο και για τα συνεργαζόμενα Κράτη καθώς θα καταστούν σε μεγάλο βαθμό αυτόνομα.

3.4. Επιπτώσεις στη βιωσιμότητα (sustainability)

Ο όρος **βιωσιμότητα**⁸⁸ (sustainability), ορίζεται ως «η ελαχιστοποίηση του κοινωνικού, περιβαλλοντικού και οικονομικού κόστους από τη λειτουργία του κάθε μέρους της ενεργειακής αλυσίδας». Βλέπουμε δηλαδή πως ο συγκεκριμένος ενεργειακός όρος είναι σχετικά πολύπλοκος, καθώς περιλαμβάνει τρεις διαφορετικές συνιστώσες με αντικρουόμενες πολλές φορές επιπτώσεις, άλλοτε βραχυπρόθεσμες και άλλοτε μακροπρόθεσμες. Ας εξετάσουμε λοιπόν πως επηρεάζεται η κάθε συνιστώσα της.

⁸⁸Βλ. Σταμπολής Κωστής & Μεζαρτάσογλου Δημήτρης, Η Ενεργειακή Ασφάλεια της Ελλάδας και Προτάσεις για την Βελτίωσή της. *Μελέτη IENE (M51)*, Αθήνα, 2018, σ. 11.

Όσον αφορά στη συνιστώσα του **κοινωνικού κόστους**, η τριμερής συνεργασία μόνο επωφελής μπορεί να χαρακτηριστεί. Είτε αναφερόμαστε σε αγωγό μεταφοράς φυσικού αερίου, είτε σε υποθαλάσσιο αγωγό ηλεκτρικού ρεύματος, είτε σε υποδομές αποθήκευσης LNG, είτε σε οποιοδήποτε άλλο έργο, το κέρδος θα είναι τόσο βραχυπρόθεσμο όσο και μακροπρόθεσμο. Στο εγγύς μέλλον θα δημιουργηθούν πολλές νέες **θέσεις εργασίας** τόσο για την κατασκευή τους (βραχυπρόθεσμο) όσο και για τη διαχείριση αυτών (μακροπρόθεσμο). Επιπλέον θα μεταφερθεί πολύτιμη τεχνογνωσία (know-how) από το ένα κράτος στο άλλο, γεγονός που θα συμβάλλει στην περεταίρω ανάπτυξη και των τριών.

Το **περιβαλλοντικό κόστος** από την άλλη πλευρά ενέχει κάποιους κινδύνους, ιδίως σε ό,τι αφορά το κατασκευαστικό κομμάτι. Βραχυπρόθεσμο, τα τρία κράτη θα πρέπει να προσέξουν ιδιαίτερα ώστε να τηρήσουν όλες τις διεθνείς προδιαγραφές για την **προστασία του βυθού και της θαλάσσιας πανίδας-χλωρίδας**, ενώ μακροπρόθεσμο να εξασφαλίσουν ότι δεν θα σημειωθεί κάποια **διαρροή** είτε από αγωγό ή από πλοίο. Δικλείδα ασφαλείας ωστόσο αποτελεί η συνεργασία σε τομείς ΑΠΕ, οι οποίες καταδεικνύουν την περιβαλλοντική συνείδηση που διέπει τα Κράτη, αλλά και η υπογραφή του υπο-περιφερειακού Σχεδίου Έκτακτης Ανάγκης Θαλάσσιας Ρύπανσης που υπέγραψαν κατά την τέταρτη Σύνοδο Κορυφής.

Το **οικονομικό κόστος** της συνεργασίας εξαρτάται από τα έργα στα οποία τελικά θα προχωρήσουν. Η κατασκευή ενός αγωγού, υπολογίζεται ότι κοστίζει περισσότερο⁸⁹ από την αντίστοιχη κατασκευή υποδομών για την αποθήκευση LNG, γεγονός που ενισχύεται από το **έντονο ανάγλυφο** και τα **μεγάλα βάθη** σε ορισμένα σημεία της Ανατολικής Μεσογείου. Αυτό σημαίνει πως απαιτείται σημαντική χρηματοδότηση για την κατασκευή του, με τη συμμετοχή όχι μόνο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και ιδιωτικών φορέων, καθιστώντας τη συνεργασία δέσμια ξένων παραγόντων. Επιπλέον, εκτιμάται⁹⁰ πως το LNG θα δώσει στην Κύπρο τη δυνατότητα περισσότερων εναλλακτικών επιλογών στο αγοραστικό κοινό.

Συνοψίζοντας, πρέπει να τονίσουμε ότι συνεκτιμώντας την επίδραση της συνεργασίας αυτής στους επιμέρους παράγοντες που συνθέτουν τον όρο ενεργειακή ασφάλεια, όπως τους αναλύσαμε παραπάνω, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι σε κάθε περίπτωση η ενεργειακή ασφάλεια επηρεάζεται θετικά, καθιστώντας την **Ανατολική Μεσόγειο μία νέα ενεργειακή οδό**⁹¹ για τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μειώνοντας με τον τρόπο αυτό την εξάρτησή της

⁸⁹Βλ. Καρυώτης Θεόδωρος, *Η ΑΟΖ της Ελλάδας*. Λιβάνη, Αθήνα, 2014, σσ. 116-117.

⁹⁰Οπ. π.

⁹¹Βλ. **Παραρτήματα**.

από τη Ρωσία. Σημαντικό ρόλο ωστόσο θα διαδραματίσει η στάση της Τουρκίας, καθώς ο ενεργειακός παραγκωνισμός της ενδεχομένως να οδηγήσει σε ακόμα πιο προκλητικές συμπεριφορές, με απώτερο σκοπό την υπεράσπιση των εθνικών της συμφερόντων και την ελαχιστοποίηση της ζημίας μέσα από την επίτευξη κάποιου είδους συμφωνίας.

Συμπεράσματα

Έχοντας υπόψη μας τα αίτια που οδήγησαν στην προσέγγιση των τριών κρατών, καταλαβαίνουμε πως το κυριότερο αγαθό που διακυβεύεται από την εξέλιξη της τριμερούς συνεργασίας είναι η **ενεργειακή ασφάλεια** τόσο των ίδιων των κρατών όσο και των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα έργα που προωθούνται μέσα από αυτήν συμβάλλουν στη διαφοροποίηση τόσο των ενεργειακών πηγών όσο και των αντίστοιχων διαδρόμων (αγωγών) μεταφοράς υδρογονανθράκων.⁹²

Ένα δεύτερο διακύβευμα, στενά συνδεδεμένο ωστόσο με το προαναφερθέν, είναι η **οικονομική ανάπτυξη** των κρατών, μέσω της δημιουργίας μίας σταθερής αγοράς φυσικού αερίου.⁹³ Η εκμετάλλευση των εν λόγω κοιτασμάτων, με οποιοδήποτε τρόπο και αν υλοποιηθεί (φυσικό αέριο ή LNG), εκτός από την εισροή ξένων επενδυτικών κεφαλαίων και τα εξαγωγικά κέρδη που θα αποφέρει, θα δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας, γεγονός που θα συμβάλλει θετικά στη μείωση της ανεργίας.

Ένα ακόμα αγαθό που διακυβεύεται είναι η **σταθερότητα** και η **ασφάλεια** σε περιφερειακό επίπεδο. Αν και έμμεσα, η εξεταζόμενη τριμερής συνεργασία επηρεάζει σημαντικά όχι μόνο τις σχέσεις των συμβαλλόμενων κρατών, αλλά και των υπολοίπων κρατών της Ανατολικής Μεσογείου, καθώς αποδεικνύει έμπρακτα τη διάθεση για συνεργασία σε όλα τα επίπεδα. Η στήριξη δε των ΗΠΑ, συμβάλλει θετικά προς αυτή την κατεύθυνση λειτουργώντας ως ανάχωμα στην επιθετική εξωτερική πολιτική της Τουρκίας.⁹⁴

Τέλος, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι μέσα από την εξέλιξη της τριμερούς συνεργασίας διακυβεύεται και η **προοπτική επίλυσης του Κυπριακού**, καθώς ο ενεργειακός τομέας θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως μοχλός πίεσης και ισχυρό διαπραγματευτικό μέσο

⁹² Giannakopoulos Angelos, The Eastern Mediterranean in Light of Recent Energy Developments and Their Impact στο Giannakopoulos Angelos (editor), *Energy Cooperation and Security in the Eastern Mediterranean: A Seismic Shift towards Peace or Conflict?* The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies, Tel Aviv University, Tel Aviv, 2016, σ. 11.

⁹³ *Benefits of the EastMed Pipeline project*, Eastern Mediterranean Pipeline Project, NS ENERGY, στο <https://www.nsenergybusiness.com/projects/eastern-mediterranean-pipeline-project/> (πρόσβαση 27/04/2022).

⁹⁴ Dokos Thanos, Energy Geopolitics in the Eastern Mediterranean: The Role of Greece στο Giannakopoulos Angelos (editor), *Energy Cooperation and Security in the Eastern Mediterranean: A Seismic Shift towards Peace or Conflict?* The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies, Tel Aviv University, Tel Aviv, 2016, σσ. 44-45.

με την Τουρκία.⁹⁵ Εξάλλου η Τουρκία έχει δείξει έντονο ενδιαφέρον επιδιώκοντας ακόμα και τη δημιουργία αγωγού που θα περνάει μέσα από το έδαφός της. Πως ενδέχεται όμως να εξελιχθεί η συνεργασία των τριών κρατών;

Η τριμερής συνεργασία μεταξύ Ελλάδας, Κύπρου και Ισραήλ έχει μία ξεχωριστή δυναμική, η οποία ευνοεί την επέκτασή της σε πολλούς ακόμα τομείς,⁹⁶ γεγονός που οδήγησε στον χαρακτηρισμό της ως μία **οιονεί συμμαχία**.⁹⁷ Η καθυστέρηση ωστόσο αποπεράτωσης του αγωγού EastMed⁹⁸ -ο οποίος στην καλύτερη περίπτωση αναμένεται να είναι λειτουργικός το 2025- σε συνδυασμό με την απόσυρση του ενδιαφέροντος των ΗΠΑ από τον αγωγό και την εξομάλυνση των σχέσεων του Ισραήλ με την Τουρκία, κλόνισε τα θεμέλια της συνεργασίας.

Ένα από τα ενδεχόμενα σενάρια εξέλιξης -λαμβάνοντας υπόψιν την επαναπροσέγγιση Τουρκίας και Ισραήλ- είναι αυτό της **διακοπής** της τριμερούς συνεργασίας, με πρωτοβουλία του Ισραήλ και σύναψης νέας με την Τουρκία. Η περίπτωση αυτή ωστόσο κρίνεται σχετικά απίθανη, αφενός λόγω των δηλώσεων της Ισραηλινής πλευράς και αφετέρου λόγω της αποδοτικής συνεργασίας του Ισραήλ τόσο με την Ελλάδα και την Κύπρο, όσο και με την Αίγυπτο.

Το δεύτερο σενάριο είναι αυτό της **διεύρυνσης** της τριμερούς συνεργασίας. Την ολοένα αυξανόμενη διάθεση για συνεργασία καταδεικνύουν οι ενέργειες των κρατών της Ανατολικής Μεσογείου, όπως η δημιουργία του Φόρουμ Φυσικού Αερίου αλλά και οι τριμερείς συνεργασίες που έχει εγκαινιάσει η Ελλάδα και η Κύπρος με την *Αίγυπτο*⁹⁹, το *Λίβανο*¹⁰⁰ και

⁹⁵ Tsakiris Theodoros, The Gifts of Aphrodite: The Need for Competitive Pragmatism in Cypriot Gas Strategy στο Giannakopoulos Angelos (editor), *Energy Cooperation and Security in the Eastern Mediterranean: A Seismic Shift towards Peace or Conflict?* The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies, Tel Aviv University, Tel Aviv, 2016, σ. 29.

⁹⁶ Teller Neville, Greece, Cyprus and Israel: Champions Of The Eastern Mediterranean – OpEd. Eurasia Review, 2017.

⁹⁷ Tziarras Zenonas, *Israel-Cyprus-Greece: a 'Comfortable' Quasi-Alliance*, Mediterranean Politics, 2016.

⁹⁸ *Eastern Mediterranean Pipeline Project*, NS ENERGY, στο <https://www.nsenegybusiness.com/projects/eastern-mediterranean-pipeline-project/> (πρόσβαση 27/04/2022)

⁹⁹ Η εν λόγω τριμερής συνεργασία εγκαινιάστηκε το 2014. Βλ. Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, Διμερείς Σχέσεις της Ελλάδος, *Αίγυπτος*, στο <https://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/egypt/> (πρόσβαση 28/04/2022).

¹⁰⁰ Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, Διμερείς Σχέσεις της Ελλάδος, *Λίβανος*, στο <https://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/lebanon/> (πρόσβαση 27/04/2022).

την *Παλαιστίνη*¹⁰¹. Μία ενδεχόμενη διεύρυνση μπορεί να λάβει χώρα είτε με την «προσθήκη» ενός ακόμα κράτους της Ανατολικής Μεσόγειου (σχήμα 4+1), είτε μέσω της επίσημης στήριξης κάποιου «τρίτου», όπως η Ιταλία¹⁰² ή η Γαλλία¹⁰³ (σχήμα 3+2).

Ολοκληρώνοντας την παρούσα εισήγηση, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι όσο η τριμερής συνεργασία Ελλάδας, Κύπρου και Ισραήλ απολαμβάνει τη **στήριξη** των **ΗΠΑ** και της **ΕΕ** -ακόμα και αν η κατασκευή του EastMed δεν υλοποιηθεί- δεν συντρέχουν ιδιαίτεροι λόγοι ανησυχίας ως προς το μέλλον αυτής. Απλώς το κέντρο βάρους της συνεργασίας έχει πλέον μετατοπιστεί αφενός στην παραγωγή και προμήθεια LNG και αφετέρου στη μεταφορά ηλεκτρικής ενέργειας, μέσω του αγωγού Euro Asia Interconnector.

Το μέλλον της τριμερούς συνεργασίας θα επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό και από τη στάση που θα τηρήσει η **Τουρκία**, καθώς όπως αναφέραμε επιδιώκει την ενεργό συμμετοχή της στη διαδικασία εκμετάλλευσης των κοιτασμάτων υδρογονανθράκων. Ενδεχόμενη συμμετοχή της στην τριμερή συνεργασία φαντάζει ωστόσο ουτοπικό σενάριο, καθώς αυτό προϋποθέτει την παραίτησή της από πάγιες θέσεις της Εξωτερικής της Πολιτικής και τη συμμόρφωσή της στους κανόνες Διεθνούς Δικαίου, κάτι που προφανώς δεν είναι πρόθυμη να πράξει καθώς θα έπληττε το γόητρό της τόσο στο εσωτερικό όσο και το εξωτερικό.

Αντ' αυτού επιδιώκει την αναθέρμανση των σχέσεών της με το Ισραήλ, γεγονός που δεν αναμένεται να μεταβάλλει άμεσα τις ισορροπίες στην περιοχή, πιθανώς όμως να οδηγήσει στη σύναψη μίας **εμπορικής συμφωνίας μικρότερης κλίμακας** μεταξύ των δύο κρατών για τον μετριασμό της επιθετικότητάς της. Η Τουρκία επιχειρεί από τον Μάιο του 2021 να αποκαταστήσει τις σχέσεις της με την Αίγυπτο,¹⁰⁴ η οποία όπως αναφέραμε αποτελεί χώρα-

¹⁰¹Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, Διμερείς Σχέσεις της Ελλάδος, *Παλαιστίνη*, στο <https://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/palaistine/> (πρόσβαση 27/04/2022).

¹⁰²Τον Απρίλιο του 2022 η Ιταλική Βουλή ενέκρινε διάταξη, σύμφωνα με την οποία η Ιταλική Κυβέρνηση θα επιδιώξει τη στενότερη εμπλοκή της στην τριμερή συνεργασία Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ. Βλ. *EastMedPipeline: ExpectationsforDraghi'ssignature*, Οικονομικός Τχυδρόμος, 21 Απριλίου 2022, στο <https://www.ot.gr/2022/04/21/english-edition/eastmed-pipeline-expectations-for-draghis-signature/> (πρόσβαση 28/05/2022).

¹⁰³Η Γαλλία έχει ήδη συνάψει *Στρατηγική Εταιρική Σχέση για τη Συνεργασία στην Άμυνα και την Ασφάλεια* με τη χώρα μας. Βλ. ΦΕΚ 187Α, 08 Οκτωβρίου 2021 στο http://www.et.gr/docs-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wEzH9d6xfVpRXdtvSoClrL8HrWp6VkYB5x5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKl3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkJb0x1LldQ163nV9K--td6SIuXc6PpU13EBtQE3b2C_s8eQcsYt5TXaXMxsqvtKnohu (πρόσβαση 27/04/2022).

¹⁰⁴*Προσέγγιση Τουρκίας-Αιγύπτου: Πώς ο Σίσι «παίζει» τώρα τον Ερντογάν*, ΕΘΝΟΣ, 7 Μαΐου 2021, στο <https://www.ethnos.gr/opinions/article/156219/proseggishtoytkiasaigyptoypososisipaizeitoratonerntogan>

κλειδί στον τομέα της ενέργειας. Η προσπάθεια ωστόσο αυτή δεν αναμένεται να επηρεάσει τη στάση της Αιγύπτου, όσο παραμένει στην εξουσία ο Αμπντέλ Φατάχ Σίσι.

Αντιθέτως, υπό τις παρούσες συνθήκες, συμπεραίνουμε πως το σενάριο διεύρυνσης της τριμερούς συνεργασίας σε ένα **σχήμα «4+1»** με την προσθήκη της Αιγύπτου ή ένα **σχήμα «3+2»** με τη στήριξη της Γαλλίας, είναι αυτά που συγκεντρώνουν τις περισσότερες πιθανότητες υλοποίησης σε σχέση με τα υπόλοιπα, εστιάζοντας στην προμήθεια LNG και ηλεκτρικής ενέργειας, καθώς ένα από τα Έργα Κοινού Ενδιαφέροντος της ΕΕ αποτελεί και ο αγωγός μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας *Euro Africa Interconnector* με αφετηρία την Αίγυπτο.

(πρόσβαση 28/05/2022) και *Πρωθυπουργός της Αιγύπτου – Οι σχέσεις με την Τουρκία θα μπορούσαν να αποκατασταθούν και φέτος*, in.gr, 11 Σεπτεμβρίου 2021, στο <https://www.in.gr/2021/09/11/politics/prothypourgos-tis-aigyptou-pithani-kai-fetos-apokatastasi-ton-sxeseon-mas-tin-tourkia/> (πρόσβαση 28/05/2022).



Παραρτήματα

Α. Η λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου

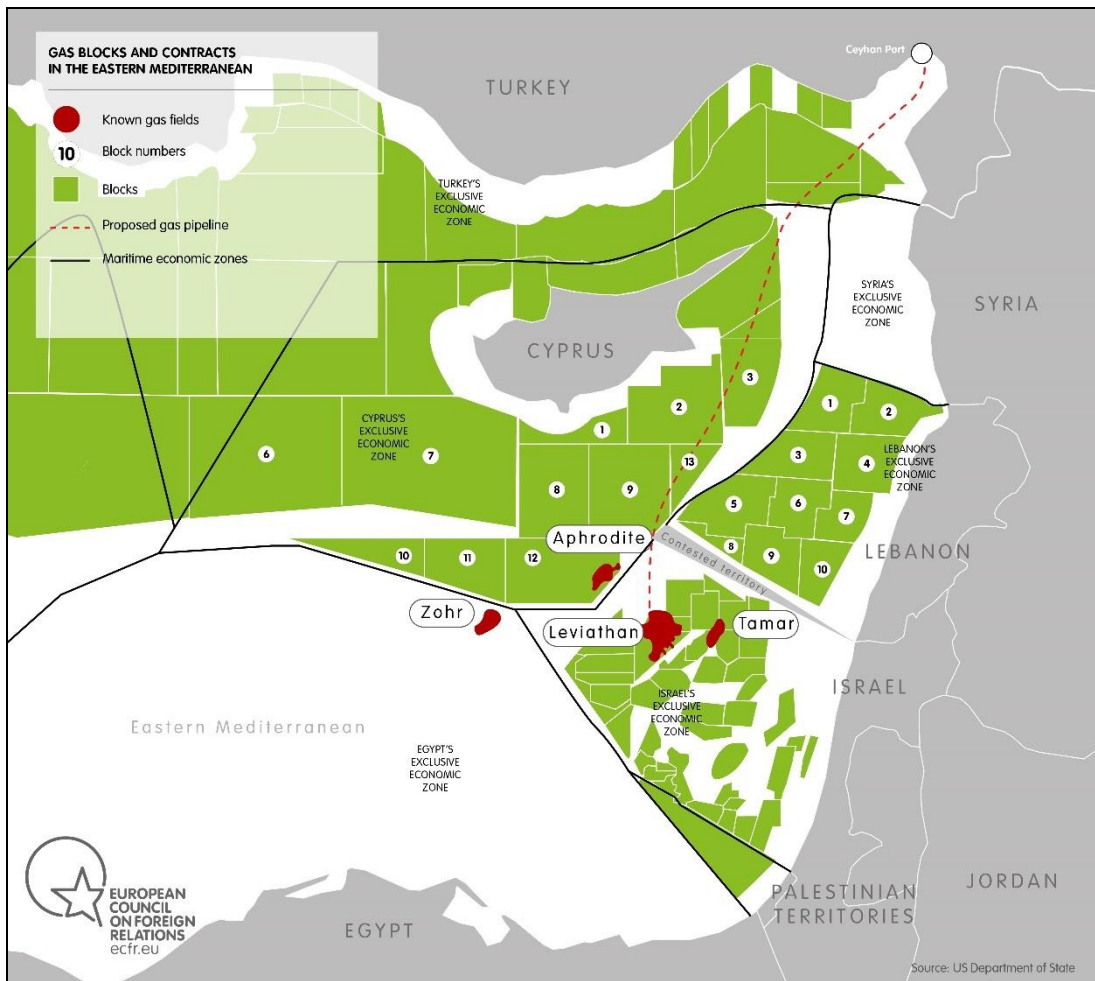


(Πηγή: <https://www.ilidakampos.gr/index.php/oikonomia/129-o-amythitos-thisavros-ton-ellinikon-vython>)



(Πηγή: https://www.ecfr.eu/publications/summary/pipelines_and_pipedreams_how_the_eu_can_support_a_regional_gas_hub_in_7276)

B. Ενεργειακά «οικόπεδα» και κοιτάσματα φυσικού αερίου



(Πηγή: https://www.ecfr.eu/publications/summary/a_flammable_peace_why_gas_deals_wont_end_conflict_in_the_middle_east)

Key recent gas discoveries in the Eastern Mediterranean			
Gas field	Country	Year of discovery	Resources
Tamar	Israel	2009	280 bcm (Gross mean resources)
Leviathan	Israel	2010	620 bcm (Gross mean resources)
Aphrodite	Cyprus	2011	140 bcm (Gross mean resources)
Zohr	Egypt	2015	850 bcm (Potential of lean gas in place)

Data sources: Noble Energy and Eni (2015) [bcm: billion cubic metres].

(Πηγή: http://bruegel.org/wp-content/uploads/2015/11/ST_GZ_30-11-15.jpg)

Γ. Χρονικός πίνακας των τριμερών συναντήσεων

Συναντήσεις Υπουργών Ενέργειας			
1 ^η	8 Αυγούστου 2013	Λευκωσία	(Ελλάδα) Γιάννης Μανιάτης (Κύπρος) Γιώργος Λακκοτρύπης (Ισραήλ) Σιλβάν Σαλόμ
Συναντήσεις Γενικών Γραμματέων Υπουργείων Εξωτερικών			
1 ^η	12 Νοεμβρίου 2014	Αθήνα	(Ελλάδα) Αναστάσιος Μητσιαλής (Κύπρος) Αλέξανδρος Ζήνων (Ισραήλ) Νισσίμ Μπεν Σιρίτ
2 ^η	16 Δεκεμβρίου 2015	Ιερουσαλήμ	(Ελλάδα) Δημήτρης Παρασκευόπουλος (Κύπρος) Αλέξανδρος Ζήνων (Ισραήλ) DoreGold
Σύνοδοι Κορυφής			
1 ^η	28 Ιανουαρίου 2016	Λευκωσία	(Ελλάδα) Αλέξης Τσίπρας (Κύπρος) Νίκος Αναστασιάδης (Ισραήλ) Βενιαμίν Νετανιάχου
2 ^η	8 Δεκεμβρίου 2016	Ιερουσαλήμ	(Ελλάδα) Αλέξης Τσίπρας (Κύπρος) Νίκος Αναστασιάδης (Ισραήλ) Βενιαμίν Νετανιάχου
3 ^η	15 Ιουνίου 2017	Θεσσαλονίκη	(Ελλάδα) Αλέξης Τσίπρας (Κύπρος) Νίκος Αναστασιάδης (Ισραήλ) Βενιαμίν Νετανιάχου
4 ^η	8 Μαΐου 2018	Λευκωσία	(Ελλάδα) Αλέξης Τσίπρας (Κύπρος) Νίκος Αναστασιάδης (Ισραήλ) Βενιαμίν Νετανιάχου
5 ^η	20 Δεκεμβρίου 2018	Μπερ Σέβα	(Ελλάδα) Αλέξης Τσίπρας (Κύπρος) Νίκος Αναστασιάδης (Ισραήλ) Βενιαμίν Νετανιάχου (ΗΠΑ) Ντέιβιντ Φρίντμαν (Πρέσβης στο Ισραήλ)
6 ^η	20 Μαρτίου 2019	Ιερουσαλήμ	(Ελλάδα) Αλέξης Τσίπρας (Κύπρος) Νίκος Αναστασιάδης (Ισραήλ) Βενιαμίν Νετανιάχου (ΗΠΑ) Μάικ Πομπέο (Υπουργός Εξωτερικών)
7 ^η	7 Δεκεμβρίου 2021	Ιερουσαλήμ	(Ελλάδα) Κυριάκος Μητσοτάκης (Κύπρος) Νίκος Αναστασιάδης (Ισραήλ) Ναφτάλι Μπένετ

(Πηγή: Επεξεργασία του συγγραφέα)

Δ. Η 1^η Κοινή Διακήρυξη της 28^{ης} Ιανουαρίου 2016 στη Λευκωσία

«We, Nikos Anastasiades, President of the Republic of Cyprus, Benjamin Netanyahu, Prime Minister of the State of Israel, and Alexis Tsipras, Prime Minister of the Hellenic Republic, having met in Nicosia today, 28th January 2016, have agreed to strengthen the cooperation between our three countries in order to promote a trilateral partnership in different fields of common interest and to work together towards promoting peace, stability, security and prosperity in the Mediterranean and the wider region.

In light of the underlying challenges and opportunities, and given the fluid and unstable situation in the region, our three countries, which share common democratic values, principles, and interests, have, to this end, agreed on the importance for closer cooperation and a coordinated set of policies.

Our partnership is not exclusive in design or nature, and we are ready to welcome other like-minded actors to join our efforts to promote coordination and cooperation, as well as regional peace and stability.

We agree to work closely together with a view to strengthening our cooperation on common projects, involving both public and private actors. In particular, we are examining practical means of cooperating and implementing joint projects and synergies in the fields of energy, tourism, research and technology, environment, water management, combating terrorism, and migration.

Furthermore, we are exploring potential collaboration in a wide array of other fields, including agriculture, forestation, joint fire-fighting efforts, environmental protection including marine pollution, joint emergency response to natural disasters, exchange of information in emergency situations, joint search and rescue exercises, health, management of epidemics, joint scientific projects, development of renewable energy technologies, education, communications and trilateral roaming agreements, and commercial shipping.

The discovery of important hydrocarbon reserves in the Eastern Mediterranean can serve as a catalyst for peace, stability and cooperation in the region. To this end, the three countries view the energy sector, and in particular, natural gas and renewable energy, as a solid foundation for cooperation in the Eastern Mediterranean basin.

We consider that trilateral energy projects, such as the “EuroAsia Interconnector”, are of strategic importance as they will create a mutually beneficial relationship between the energy markets of Israel and Cyprus with those of continental Europe. In addition, we express our strong support to the export of Eastern Mediterranean gas to continental Europe. In this context, we reiterate our readiness to further explore projects such as the “EastMed Pipeline”. We have agreed to work closely together promoting joint projects, which will enhance the security of energy supply. We invite neighboring countries to explore possible synergies which can be implemented by working collectively on a regional basis.

Following the adoption of the Paris Agreement on Climate Change, we reaffirm our commitment to explore avenues of cooperation in the sphere of renewable energy through joint green-tech programs, in particular in the fields of solar energy, energy efficiency, fuel options for transportation and smart grids.

In addition, the three countries acknowledge the importance of tourism and the vast potential for a comprehensive collaboration towards encouraging the influx of

tourists to the region by offering joint packages, including cruises and religious, medical and other thematic tourism. We agree to explore ways of sharing information and know-how in order to support local small tourism businesses, joint initiatives and more. The three competent Ministers agree to meet and examine the various facets.

We remain steadfastly committed to working together towards the enhancement of the bilateral relations between the European Union and Israel in areas of mutual interest and concern.

We stress the importance of the Euro-Mediterranean cooperation for the countries of the region. On the occasion of the 21st anniversary of the Barcelona Declaration, we welcome the role the Union for the Mediterranean can play to this end, as reflected in the EU Joint Communication on the Review of the European Neighborhood Policy of 18th November 2015.

We acknowledge the grave dangers posed by terrorism, both regionally and globally, and have agreed to continue joining forces with the international community to tackle this challenge. We strongly and unequivocally condemn all terrorist actions and call upon all States to confront this menace also through closer security cooperation. In light of the above, we have agreed to enhance our cooperation in this sphere by initiating trilateral dialogue between our competent Authorities. Efforts to curb the flow of foreign fighters, restrict financial and military support to terrorist groups, and counter extremist propaganda should intensify. Incitement to violence should be condemned and stopped.

On the occasion of the International Holocaust Remembrance Day on 27th January, the leaders paid homage to those perished during the Holocaust and condemned without reserve all manifestations of religious intolerance, xenophobia, antisemitism, incitement, harassment or violence against persons or communities based on ethnic origin or religious belief, wherever they occur.

We underline our willingness to join efforts for the protection of antiquities and for the preservation and development of historical and archaeological sites, aiming at safeguarding the historical memory of our peoples and the common heritage of mankind, as well as our readiness to cooperate for the protection of underwater cultural heritage and to promote such cooperation with neighboring countries in the Eastern Mediterranean.

The ongoing turmoil in our neighborhood has triggered unprecedented migratory flows that pose a challenge that can be met only by multilateral action that addresses the conditions that created these migratory flows, through comprehensive and holistic planning and strategies. It should address ways to ending hostilities, eradicating poverty and improving livelihoods through development. We are also committed to combating smuggling of people and reiterate our readiness to contribute to efforts designed to address the humanitarian aspects of the unfolding refugee crisis, in close cooperation with all concerned countries and actors.

We express our full and unwavering support to the ongoing negotiation process, under the United Nations Good Office Mission, for a just, comprehensive and viable settlement of the Cyprus problem, based on international law and the relevant UN Security Council Resolutions. Such a solution, which will reunify the island, based on the respect of democratic principles, human rights and fundamental freedoms of all Cypriots, would not only benefit the people of Cyprus in its entirety, but also significantly contribute to the peace and stability of the region, through Cyprus' independent foreign policy.

The Governments express their hope that the resumption of negotiations of the MEPP will conclude in a just and lasting solution.

We are convinced of the strategic nature and necessity of our trilateral cooperation and will continue working closely in order to realize its full potential, to the benefit of our countries and peoples, and to the wider region.

In this regard, we endorse the establishment of a Trilateral Steering Committee, which held its first official meeting earlier today, and which is tasked with identifying priorities, as well as overseeing and coordinating the implementation of our joint projects.

The three leaders have agreed that the next trilateral Summit will be held in Israel in the second half of 2016».

(Πηγή: <https://mfa.gov.il/>)

E. Η 2^η Κοινή Διακήρυξη της 8^{ης} Δεκεμβρίου 2016

«We, Benjamin Netanyahu, Prime Minister of the State of Israel, Nikos Anastasiades, President of the Republic of Cyprus, and Alexis Tsipras, Prime Minister of the Hellenic Republic, having met in Jerusalem today, 8th December 2016, have agreed to continue strengthening the cooperation between our three countries in order to promote a trilateral partnership in various fields of common interest and to continue working together towards promoting peace, stability, security and prosperity in the Eastern Mediterranean and the wider region.

In light of the underlying challenges and opportunities, and given the fluid and unstable situation in the region, our three countries, which share common democratic values, principles, and interests, have, agreed on the importance of closer cooperation and of a coordinated set of policies.

Though our partnership is special, it is not exclusive in design or nature, and we are ready to welcome other like-minded parties to join our efforts of promoting coordination and cooperation, as well as regional peace and stability. Over the past eleven months since the first trilateral meeting held in Nicosia (28.1.2016), we have been exploring potential collaboration opportunities in a wide range of fields, including issues pertaining to foreign policy, cooperation in R&D, energy, environmental protection projects and joint emergency responses to natural disasters. We continued to exchange information in emergency situations.

Our collaboration went beyond joint fire-fighting exercises as we joined forces and fought the fire, hand in hand, both in Cyprus and in Israel. We shall continue our efforts to support and enhance our successful cooperation in this field.

Following the January 2016 Nicosia Declaration, we welcome the establishment of the Permanent Ministerial Committee on Energy designed to consider strategic and practical aspects of joint action in the field of energy cooperation.

In this context, trilateral meetings were held at Ministerial and Directors' General level. We wish to reemphasize that the trilateral energy projects, East-Med pipeline to Europe as well as "EuroAsia Interconnector", both are of strategic importance to us all, through the creation of economic and political benefits for Israel, Greece and Cyprus, as well as for the rest of Europe, enhancing energy security and further diversification of energy sources and routes

The three sides have discussed the important positive developments with regards to these projects, in joint discussions held in Jerusalem, April 2016, in Athens, in September 2016 and October 2016.

In this context the ministers have agreed to hold a joint ministerial meeting of the three countries in Jerusalem in January 2017 and to invite the Energy minister of Italy and the Commissioner Energy of the EU in order to continue the discussion on the promotion of the East Med pipeline project.

A Memorandum of Understanding is signed today between our three countries on Research and Development and Technology, in order to enhance cooperation in these fields, including multilateral research and innovation projects.

Following the signing of the MOU, the three parties will take coordinated initiatives in order to proceed within 2017 with a joint Call for Proposals for Industrial research and development projects between Israel, Greece and Cyprus aiming to create collaborative projects in fields such as agriculture, water, environment and solar energy.

In light of its trans-boundary nature, environment and its protection should receive special attention, with extra focus on our common marine environment, water and wastewater management and effects of climate change on our region.

As agreed by the Ministers responsible for the Environment of our three countries in their meeting of April 2016 in Jerusalem, we reaffirm our commitment to hold a trilateral ministerial meeting once a year and a trilateral working group meeting three times a year.

We stress the importance of cooperation on marine and coastal environment protection and joint capacity building activities on the impacts of the olive oil sector on the environment as well as the exchange of information in the field of climate change adaptation, foreseen to take place in 2017. The three countries acknowledge the importance of tourism and the vast potential for a comprehensive collaboration on joint tourist projects and synergies involving private and public stake holders in the field of tourism towards encouraging the influx of tourists to the region, especially from China, USA and Russia, by offering joint packages, including cruises, religious, cultural and other thematic tourism. We agree to explore ways of sharing information and know-how about tourism innovation and digitalization in order to support local small tourism businesses, joint initiatives and more.

Our three Ministers competent for Tourism agree to meet and examine the various facets of the cooperation of our countries in this sector.

In the framework of our cooperation we acknowledge the high importance of the collaboration between our parliaments. In this regard, we see the trilateral meeting of the Speakers of the parliaments scheduled for the 26th of January 2017 and a planned meeting of the Chairmen of the Foreign Affairs and Defense committees, as an important step towards cementing the relations and cooperation.

The Ministries of Foreign Affairs hold a pivotal role in managing the special trilateral relations and orchestrating the mosaic of issues we are promoting together. In this regard, we have asked the Directors General of the Ministries of Foreign Affairs to hold annual trilateral meetings, to take stock of the implementation of the issues we have discussed today.

We stressed the importance of the trilateral cooperation in the field of maritime transport and our willingness to strengthen our cooperation on all issues of mutual interest within the context of the relevant International Conventions and the International Maritime Organization (IMO).

We recognize the importance of maritime Search and Rescue cooperation between the three countries, with any applicable means. We are convinced that collaboration in this field will facilitate fast and efficient response. We are interested in further strengthening our countries' cooperation in this area through trilateral understandings, including exchanges of experiences and common SAR exercises, in accordance with the provisions of relevant applicable Agreements already concluded between Cyprus and Israel and Cyprus and Greece, according to international maritime conventions.

We encourage collaboration in the health sector. Collaboration may include joint research on health effects of desalinated water and air pollution, emergency preparedness for joint activity during disease outbreaks and natural and man-made disasters, as well as actions for the protection of public health, mutual stockpiling and back-up inventories of pharmaceuticals, blood products and vaccines, are all of great lifesaving importance.

Furthermore, efforts should be exerted for the exchange of expertise and know-how between health professionals from the three countries.

We are committed to holding a trilateral ministerial meeting in the health sector, which will be followed by professional working groups on selected issues.

The three Governments support the establishment of a formal dialogue and ongoing cooperation between the diaspora communities, in parallel to the inter-governmental dialogue, as an appropriate expression of the deep friendship among our peoples both in our countries and in our Diasporas around the world.

We will act to encourage a trilateral gathering between the representatives of the diaspora communities in the coming year to plan future cooperation.

We remain steadfastly committed to working together towards the enhancement of the relations between the European Union and the State of Israel in areas of mutual interest and concern, including continued cooperation on strategic and regional issues, based on our shared values. . To this end, we underline the need to promote a new and updated Partnership Priorities Program between the State of Israel and the European Union.

We stress our willingness to join efforts for the protection of cultural properties including the preservation and development of historical and archaeological and religious sites, aiming at safeguarding the historical memory of our peoples and the common heritage of mankind, as well as our readiness to cooperate for the protection of cultural heritage, including underwater heritage and to promote such cooperation with neighboring countries in the Eastern Mediterranean.

We underline the need for an even closer cooperation in the field of security, also in order to confront new threats. We recognize that such threats, due to their transnational nature and differences in methods and approaches, can only be effectively countered jointly through increased trilateral as well as regional and international cooperation and engagement of all reliable regional actors.

We acknowledge the grave dangers posed by terrorism, both regionally and globally, and have agreed to continue joining forces with the international community to tackle these challenges by focusing, among other things, on radicalization and the prevention of violent extremism leading to terrorism. We strongly and unequivocally condemn all actions of terrorism and call upon all States to confront this threat, including through closer security cooperation. In light of the above, we have agreed to enhance our cooperation in this sphere, by initiating trilateral dialogues between our expert authorities. Efforts to curb the flow of foreign fighters, to restrict financial and military support to terrorist groups, and to counter extremist propaganda should intensify. Incitement to violence should be condemned and stopped.

The expert authorities will hold consultations in Cyprus on the first quarter of 2017.

The ongoing turmoil in our region poses a challenge that can be met only by joint action through comprehensive and holistic planning and strategies. It should address ways to end hostilities, eradicate poverty and improve the social and economic fabric as well as life conditions through development. We are also committed to contribute to efforts designed to address the humanitarian aspects of the unfolding crisis in our area, in close cooperation with all concerned parties. Above all, we reiterate our full condemnation of any type of violent extremism and any form of hate.

In the light of recent increased mixed migratory flows in our region, we agree that a comprehensive approach dealing with all aspects related to migration should be applied, including fighting migrant smuggling, and trafficking in human beings, addressing the root causes of the current crisis and promoting development. We also emphasize that the current situation is a global challenge requiring global solutions, recalling the recently adopted New York Declaration for Refugees and Migrants which underlines the need to address the matter based on the principles of solidarity and global responsibility-sharing among all actors.

We express our full and unwavering support to the ongoing negotiation process, under the United Nations Good Offices Mission, for a just, comprehensive and viable settlement of the Cyprus problem, based on international law and the relevant UN Security Council Resolutions. Such a solution, which will reunify the island, based on the respect of democratic principles, human rights and fundamental freedoms of all Cypriots,

would not only benefit the people of Cyprus in its entirety, but also significantly contribute to the peace and stability of the region, through Cyprus' independent foreign policy.

The Governments express their hope that the resumption of negotiations of the MEPP will conclude in a just and lasting solution.

We are convinced of the strategic nature and necessity of our trilateral cooperation and will continue working closely together in order to realize its full potential, to the benefit of our countries and peoples, and to that of the wider region. The three leaders have agreed that the next trilateral Summit will be held in a year's time in Thessaloniki».

(Πηγή: <http://en.protothema.gr/>)

ΣΤ. Η 3^η Κοινή Διακήρυξη της 15^{ης} Ιουνίου 2017

«We, Alexis Tsipras, Prime Minister of the Hellenic Republic, Nikos Anastasiades, President of the Republic of Cyprus, and Benjamin Netanyahu, Prime Minister of the State of Israel, having met in Thessaloniki today, 15th June 2017, have agreed to continue strengthening the cooperation among our three countries in order to promote a trilateral partnership in various fields of common interest and to continue working together towards promoting peace, stability, security and prosperity in the Eastern Mediterranean and the wider region.

Though our partnership is special, it is not exclusive in design or nature, and we are ready to welcome other like-minded parties to join our efforts of promoting coordination and cooperation, as well as regional peace and stability.

The highly volatile situation and the continuous changes that occur in our region demand our full attention and frequent consultation among our three countries. We are pleased to note that our trilateral cooperation has developed and deepened since our last meeting in Jerusalem (8.12.2016).

This year the three of us have convened for a third trilateral summit under the title of Economic Growth through Innovation and Entrepreneurship. We have decided to focus on our collaboration in the fields of energy, economy, telecommunications, underwater cultural heritage and environment. In addition, we are committed to extending our relationship between Parliaments and the cooperation between our Diasporas.

Following the guidelines of the January 2016 Nicosia Declaration as well as the December 2016 Jerusalem Declaration, we welcome the work done and progress made thus far to promote our energy cooperation in Eastern Mediterranean.

In promoting our cooperation, four Ministerial Meetings took place, over the past year and a half, the most recent one in April 2017 in Tel Aviv, with the participation of the Minister of Energy of Italy and with the presence of EU Commissioner for Energy. In the same scope, three Secretary Generals' meetings also took place over the same period.

We express our strong support for the establishment of the East-Med Pipeline (Eastern Mediterranean) as another gas corridor, directly linking gas findings in Cyprus' and Israeli EEZs with the European markets. We note with satisfaction the progress made in the promotion of this project, and welcome the Ministers' joint decision to identify terms of a necessary Intergovernmental Agreement to expedite the project. We also welcome the establishment of a quadri-lateral working group (Greece, Cyprus, Israel, Italy) with the aim to closely monitor and support the development of the EastMed project as a secure and viable export route for natural gas from the Eastern Mediterranean to Europe.

We reaffirm our interest in the Euro-Asia Interconnector project. Our Governments have expressed interest in this project and we are expecting finalization of the feasibility studies. Our Governments support cross-sector synergies between Euro-Asia Interconnector project and fiber optic connections that will provide enhanced cooperation concerning the deployment of interconnection between Europe, Middle East and Asia.

We acknowledge the need to facilitate the promotion of the implementation of these two trilateral projects both by securing the unobstructed carrying out of the remaining necessary studies and surveys by the Project Promoters and speeding up our respective national procedures.

We wish to reemphasize that these trilateral energy projects, "East-Med" pipeline to Europe and the "Euro Asia Interconnector", are of strategic importance both to our three countries, as they result in the creation of economic and political benefits, and to Europe by enhancing its energy security and furthering the EU's policy of diversification of energy sources and routes.

Discussions on renewable energy, as well as energy efficiency, alternative fuel for transportation and smart mobility were also conducted; with a view to further enhance the development of cooperation programs between our respective institutions and the private sectors.

The Environment and its protection should continue to receive special attention in the context of the trilateral cooperation, with special focus on the common challenges faced by our three countries, namely protection of the marine environment, water and wastewater management, as well as adaptation to climate change impacts.

As reaffirmed by the Ministers responsible for the environment of our three countries in their meeting on the 8th of December 2016 and in line with the decision taken at their previous meeting in April 2016 in Jerusalem, we confirm our commitment for holding a trilateral ministerial meeting on environment on an annual basis and trilateral working group meetings, at technical level, three times a year, one on each of the three thematic areas mentioned above, depending on needs identified and progress achieved.

In this respect, we take note of the outcomes of the three working group meetings that took place on the 2nd of February, in Athens, on climate change adaptation, on the 9th of February, in Tel Aviv, on water and wastewater management with emphasis on olive mills waste treatment and on the 23rd of February, in Nicosia, on the protection of the marine environment from pollution and in particular from oil spills. We welcome the significant progress achieved at technical level.

We stress, once more, the importance of strengthening our cooperation in the protection of the marine and coastal environment and in joint capacity building activities on the impacts of the olive oil sector on the environment as well as in exchanging information and sharing knowledge and expertise in the field of climate change adaptation.

Our countries are also determined to promote the protection of underwater cultural heritage in the region from illicit excavations and damage that might be caused by other activities. We thus welcome Cyprus' intention to develop a framework of close consultation and cooperation on this issue to be discussed by our competent authorities.

The three countries have been working closely to promote cooperation in the field of **Research & Innovation** and towards that goal they signed a Memorandum of Understanding during their previous meeting in Jerusalem on December 8th, 2016. In implementing that MOU, they have been examining ways to encourage and facilitate, to the extent possible, the development of direct collaborative research of interest to all parties, as well as promoting technological and industrial research cooperation among research organizations in the three countries.

In the field of **Telecommunication Technologies**, the three countries agree to develop cooperation in the sectors of electronic technology, telecommunications and

electromagnetic compatibility, undertaking relevant measures aimed at supporting – encouraging enterprises to use relevant European standards for design, production and certification of their products and services.

A special interest will be given to cooperation in satellite manufacturing, earth remote sensing satellites and communication satellites and relevant space projects, and in the area of electromagnetic compatibility (EMC) issues.

The countries agree to encourage the space technology sector in their respective countries in order to achieve the implementation of space projects, commercial satellite and mobile services, mobile application development and enterprise solutions, software, microchips and equipment providers, services dedicated to mobility as well as organizations in adjacent industry sectors.

In the field of frequency coordination, the three Governments following the Radio Regulations of the International Telecommunication Union (ITU), in case of additional frequency needs and/ or interference problems the three countries will come to trilateral agreements under ITU regulations.

The Parties, in the field of the Fiber Optic Undersea Cable, agree to support the deployment of new cable interconnections among the three countries. Such infrastructure is a critical link between Europe, Middle East and Asia and will enhance the capacity of internet connections. Furthermore, it will reduce the international interconnection costs. Bearing in mind that there are plans for energy infrastructures deployment, we see great opportunity for cross-sector synergies that will allow for huge cost savings. Moreover, it will give a strong message for the investment on NGA infrastructures. The trilateral cooperation will expedite the implementation of the project, by facilitating all the administrative procedures, e.g. permit granting.

In the field of Internet of Things and Smart Cities, the Parties are moving towards the deployment of the infrastructures that will allow the implementation and operation of the Internet of Things, namely fixed NGA infrastructures, as well as 5G networks. Our cooperation will focus on the deployment of integrated applications for smart cities, e.g. security systems, smart transportation, energy management etc. This is a multidisciplinary sector that involves research institutions, industry, academia, local authorities etc.

In the field of Cyber Security, the enhancement of cooperation between the countries is necessary in order to achieve a high level Cyber Security.

In the area of Innovation and entrepreneurship, the Parties agree to promote Joint R&D and Business Development programs as well as joint activities between Hellenic, Israeli and Cypriot start-ups. The three parties agreed to establish a common strategy and framework for Lifelong learning, Educational programs and internship, incorporating also private sector and academic institutions into these efforts.

In order to encourage cooperation and dissemination of knowledge and know-how between high-tech industries in Greece, Cyprus and Israel, the governments confirm that designated programs will be established for the training and specialization of students and high-tech scientists among the three countries.

As part of the above cooperation, Israel is offering in the near future a pilot program for a limited number of students and/or junior scientists from Greece and Cyprus for training and specialization in specific fields of mutual interest which will be agreed among the three parties.

The three countries agree to encourage knowledge and best practices sharing and consider their existing innovation eco-system available at the Hellenic, Israeli and Cypriot technological industries supporting innovative companies, start-ups and technology ventures.

The three countries agreed to jointly transform their SME's (Small and Medium Sized Enterprises) communities to integrate ICT solutions and boost their competitiveness in the marketplace.

The three countries, recognizing the importance and mutual benefit deriving from their **cooperation in the industrial fields**, expressed their readiness to develop and strengthen such cooperation in the manufacturing sector, through the encouragement of entrepreneurship, the promotion of business cooperation and the creation of an attractive business environment for the development of joint ventures, with the aim to take advantage of investment opportunities.

The sides acknowledge the important role of SMEs (Small and Medium Sized Enterprises) for development and economic growth, as well as the significance of "startups" as a driver for innovation and the creation of new jobs and agreed to enhance their cooperation in the above mentioned fields. Such cooperation could include the exchange of information, know-how and best practices in the area of SMEs support policies, with emphasis on innovation and internationalization in order to improve SMEs competitiveness and enhance their access to international markets.

The three countries noted the commitment of the **Health**Ministers to hold a Trilateral meeting June 20th in Cyprus and sign a Joint Declaration of Intent which reiterating their desire to strengthen cooperation and establish a long term and mutually beneficial partnership in the field of Public Health and Medical Science, especially through exchanging respective information and knowledge in the areas of Health.

The three countries acknowledge the importance of **tourism** and the vast potential for a comprehensive collaboration on joint tourism projects and synergies involving private and public stakeholders in the field of tourism in order to encourage the influx of tourists to the region, especially from China, USA and Russia, by offering joint tour packages, including cruises, religious, cultural and other thematic tourism products. We agree to explore ways of sharing information and know-how about tourism innovation and digitalization in order to support local small tourism businesses, joint initiatives and more. The three countries acknowledge the opportunities for investments in real estate, hotels, marinas and other tourism infrastructure in their respective countries. Our three Ministers in charge of tourism agree to meet and examine the various facets of the cooperation of our countries in this sector.

Over the last six months, Israel, Greece and Cyprus, along with Croatia, have undertaken joint staff work in order to establish a multi-national force for aerial firefighting. The cooperation between the countries in the field of firefighting has already proven its importance, and it is vital to continue the joint work and cooperation, in order to enable a better regional response to incidents of fires.

The **Ministries of Foreign Affairs** fulfilling their role as the major coordinators of the full scope of issues we have discussed today, will continue to consult regularly in order to monitor and guide the progress of the undertaken projects as well as identifying eventual ways of expanding our political and economic cooperation. In this regard, we have asked the Director Generals of the Ministries of Foreign Affairs to hold annual trilateral meetings, to take stock of the implementation of the issues we have discussed today.

The three Governments reiterate their support for the establishment of a formal dialogue and ongoing cooperation between the **diaspora communities**, parallel to the inter-governmental dialogue.

To this end, the three sides will work to adopt a plan of concrete action in coordination with the leaderships of the diaspora communities, aimed at enhancing the trilateral cooperation.

These joint projects may include dialogue on university campuses between students from the respective diaspora communities, the organization of a youth conference with representatives from the three diaspora communities, as well as other potential project of mutual interest.

We reiterate our commitment towards the enhancement of **EU-Israel relations** in areas of mutual interest, including cooperation on political, strategic and regional issues. To this end, we underline the need to promote a new and updated Partnership Priorities Program between the State of Israel and the European Union as well as convening as soon as possible the EU-Israel association council.

We recognize the importance of cooperation in the framework of the Euro-Mediterranean Institutions towards contributing to peace and stability of our region.

We acknowledge the grave dangers posed by **terrorism**, both regionally and globally, and have agreed to continue joining forces with the international community to tackle these challenges by focusing, among other things, on radicalization and the prevention of violent extremism leading to terrorism. We strongly and unequivocally condemn all actions of terrorism and call upon all states to confront this threat, including through closer security cooperation. In light of the above, we have agreed to further enhance our cooperation in this sphere, through the trilateral dialogues between our expert counter- terrorism authorities. Efforts to curb the flow of foreign fighters, to restrict financial and military support to terrorist groups, and to counter extremist propaganda should intensify. Incitement to violence should be condemned and stopped.

We emphasize that the management of the **refugee and migration crisis** is the responsibility of the international community as a whole and that the challenges related to large movements of refugees and migrants can only be addressed through effective cooperation between countries of origin, transit and destination. This common goal should be pursued on the basis of solidarity and global responsibility sharing among all actors. Hence, we will continue, collectively, our efforts to save lives, fight migrant smuggling and counter the incentives for irregular migration by addressing its multiple root causes.

We express our full and unwavering support to the ongoing negotiation process, under the United Nations Good Office Mission, for a just, comprehensive and viable settlement of the **Cyprus problem**, based on international law and the relevant UN Security Council Resolutions. Such a solution that will reunify the island, based on the respect of democratic principles, human rights and fundamental freedoms of all Cypriots, would not only benefit the people of Cyprus in its entirety, but also significantly contribute to the peace and stability of the region, through Cyprus's independent foreign policy.

The Governments express their hope that the resumption of negotiations of the **MEPP** will conclude in a just and lasting solution.

We are convinced of the strategic nature and necessity of our trilateral cooperation and will continue working closely together in order to realize its full potential, to the benefit of our countries and peoples, and to that of the wider region.

The three leaders have agreed that the next trilateral Summit will be held in Nicosia, in the last trimester of 2017.

(Πηγή:<https://mfa.gov.il/>)

Z. Η 4^η Κοινή Διακήρυξη της 8^{ης} Μαΐου 2018

«We, Nicos Anastasiades, President of the Republic of Cyprus, Alexis Tsipras, Prime Minister of the Hellenic Republic, and Benjamin Netanyahu, Prime Minister of the State of Israel, having met in Nicosia today, 8 May 2018, express our commitment to continue strengthening the cooperation between our countries in the framework of a trilateral partnership encompassing an ever increasing number of areas of common interest and, in the process, contribute to the promotion of peace and prosperity in the Eastern Mediterranean and the wider region.

As has been underlined on previous occasions, this partnership is not exclusive in design or nature, and our three countries remain committed to welcoming other like-minded parties in our efforts to create and advance synergies and collaboration, to the benefit of our countries and peoples, as well as of our region, which today is facing multiple challenges.

Since our third trilateral Summit, which took place in Thessaloniki on 15 June 2017, and based on the guidelines established in the three previous respective joint declarations, significant and praiseworthy progress has been achieved in various spheres of cooperation. In the meantime, much potential remains untapped and it is therefore in our continuous efforts to render our trilateral cooperation ever more pertinent and beneficial to our respective societies, we have decided to convene this 4 trilateral Summit under the thematic heading of “Building People-to-People Bridges”.

Recognizing the importance of mutual benefits deriving from our cooperation in sectors of economic activity, with emphasis on the agricultural, industrial and energy sectors, our countries are proceeding with policies that could promote, facilitate, improve and strengthen our economic growth interconnection.

In this context, we acknowledge the important role of Small and Medium Sized Enterprises (SMEs) for development and economic growth, as well as the significance of “start-ups” as a driver for innovation and job creation and agree to enhance cooperation in these fields. Such cooperation could include exchange of information, know-how and best practices in the area of SMEs support policies, with emphasis on innovation, in order to improve the competitiveness of SMEs and enhance their access to international markets.

We also agree that further developments on the economic issues our countries are now working on will contribute to promoting investment, innovation, research and growth opportunities for years to come. The common objective is to further increase the existing potential between our countries and to this end, we welcome the signing of a Memorandum of Understanding today between the Cyprus Chamber of Commerce and Industry, the Union of Hellenic Chambers of Commerce and Industry and the Federation of Israeli Chambers of Commerce, as well as the productive meeting that preceded between the Presidents of the respective Chambers.

In the field of energy, we reconfirm our support and commitment for the implementation of the EastMed Pipeline Project, a project that represents a viable and strategic option of special interest, both for our countries and the European Union.

We welcome the quadrilateral meetings of our competent Ministers and Italy, with the participation of the European Commission, which took place in Tel Aviv on 3 April 2017 and in Nicosia on 5 December 2017. These important meetings resulted in the signing of a Memorandum of Understanding on Cooperation in Relation to the EastMed

Pipeline Project and the commitment to conclude, as soon as possible within 2018, an Intergovernmental Agreement that would facilitate the promotion and implementation of the Project.

We reject recent illegal actions in the Eastern Mediterranean and the Aegean Sea which are a serious cause for concern as they violate international law and are contrary to good neighborly relations. We underline our full support and solidarity with the Republic of Cyprus in exercising its sovereign rights in its Exclusive Economic Zone.

We also reconfirm our interest in the EuroAsia Interconnector Project. In this regard, we encourage the conclusion of the remaining studies and the issuing of the relevant decisions by the regulatory authorities of all three countries.

Progress of the EuroAsia Interconnector Project will allow us to examine the possibility of interconnecting the three countries through a state of the art fiber optic cable. Access to high and ultra-high-speed networks is the basis for the development of the digital economy. Consequently, a project that will interconnect Israel, Cyprus with Greece and the European continent will result in strengthening the strategic role of our trilateral cooperation and upgrading the regional value of our three countries in the telecommunications sector.

We welcome the meeting of our competent Ministers held today in the margins of the 4 trilateral summit.

In the field of Information Communication Technologies (ICT), we have agreed that the transformation of our economies is driven through: i) the digital transformation of Governments in order to improve services provided to the citizens and enhance the industry and entrepreneurship, ii) the necessary infrastructure to support the exponential growth in internet use and online public services, iii) the digitally highly-skilled workforce and digitally literate citizens and iv) the cybersecurity actions for trust and confidence within the society. Therefore, with today's meeting of our competent Ministers and the signing of the two Memoranda of Understanding in the fields of Telecommunications and

Information, and Communications Technology, and of Space Technologies, Satellite Operations and Applications, respectively, we agree to further enhance our trilateral cooperation in the spheres of ICT and telecommunications.

The competent authorities of our three countries continue working in close cooperation and coordination towards preparing the necessary actions for the implementation of the Memorandum of Understanding in Research, Development and Technology signed in Jerusalem on 8 December 2016.

Considering the emphasis on research and innovation and its importance to our respective economies, our competent Authorities will look to meet in Cyprus, possibly within 2018, to identify new avenues for cooperation, including the promotion of the concept of joint ecosystems, as well as the organisation of common activities and/or events with the purpose to establish synergies in such spheres as agriculture, water, environment and solar energy.

Underlining the paramount importance of the protection of the environment in the context of our trilateral cooperation, we acknowledge the significant progress attained in 2017 in the respective thematic areas, namely climate change, water and wastewater management, and protection of the marine environment in the Mediterranean.

We recall the signing of the Joint Statement on Cooperation in the Field of Environment between the three competent Ministries in June 2017, which reflects our ongoing determination to further strengthen and diversify our collaboration, through exploring the potential for collaboration in such areas as satellite monitoring of the coastal and marine environment, active involvement in the EU funded PROJECT SWIM HORIZON 2020 for a cleaner Mediterranean, on treatment of wastewater from olive oil mills and common sets of indicators for climate change adaptation. In addition, we recall the holding of a joint marine oil pollution drill with coordination activities at Haifa in October 2017.

We welcome today's meeting of our three competent Ministers and the subsequent signing of the Implementation Agreement on the Sub-regional Marine Oil Pollution Contingency Plan. This constitutes both tangible evidence and reflects our willingness to further enhance and upgrade our cooperation in a proactive manner. In this regard, we acknowledge and welcome the presence today of the representative of the Barcelona Convention for the Protection of the Marine Environment and the Coastal Region of the

Mediterranean and express our appreciation for the invaluable support given by its Secretariat for the preparation of the aforementioned Agreement.

We take note of the need for exchange of best practices and experience gained to adapt and implement the UN Global Sustainable Development Goals (SDGs) at national level, and we stand ready to support such exchanges to the benefit of our three countries.

We recognize the importance of maritime search and rescue cooperation between our countries and the successful capacity building workshop that took place in Piraeus on 20-22 November 2017, as the starting point for further cooperation in this area through similar future initiatives.

We wish to promote and strengthen cooperation in the fields of agriculture, food industry and nutrition policy, through education and training programs, as well as exchange of best practices and technical expertise. We attach particular importance to the production and promotion of agricultural products of high quality and safety. In this context, we are keen to advance cooperation in areas of applied agricultural research and technology that may include agriculture and fisheries, namely fish farming, horticultural production and sustainable utilisation of water, including reuse of treated wastewater in agriculture, food technology and upgrading food safety of crops and animal products.

We encourage pursuing a kick-off event in the form of a trilateral workshop to design a road map for the implementation of the joint agriculture and fisheries cooperation in the aforementioned areas.

Recognizing the vital importance of our cooperation in the area of health for our citizens and societies, we welcome the progress attained since our last Summit in Thessaloniki. In this regard, we acknowledge the first trilateral meeting of the Health Ministers in Nicosia on 20 June 2017 and the signing of a Joint Declaration of Intent on Cooperation between the three respective Ministries in the field of Health and Medical Science. Moreover, we note the current efforts undertaken by our competent Authorities for the drafting of a trilateral agreement on cooperation in the fields of health and medical science and look forward to its signing, if possible, during the next trilateral summit.

We recognize the sizeable significance of tourism to our respective economies and the great potential for cooperation on joint projects and synergies. As such, we reiterate our commitment to strengthen the collaboration of our competent authorities, in conjunction with the private sector and other stakeholders, in an effort to increase the

influx of tourists from third countries to our region, through the provision of joint packages for cruises, religious tourism and other thematic fields. We look forward to the first meeting of the three Ministers in charge of tourism for discussions on these and other pertinent issues.

In addition, we agree to examine the potential for sharing information and expertise concerning the application of innovation and digitalization to the benefit of small local tourism businesses and joint initiatives.

Given the unprecedented challenges prevailing in our wider region and the grave dangers posed by terrorism, violent radicalism and extremism, regionally and globally, our countries continue cooperating and searching for new avenues of collaboration in an effort to address these phenomena. We firmly and unequivocally condemn all forms and manifestations of terrorism, as well as incitement to violent acts, and call upon the international community to forge closer cooperation in the security field in order to, inter alia, curb the movement of foreign fighters, restrict assistance to terrorist entities and counter the propagation of extremist propaganda.

Likewise, acknowledging the grave dangers posed by terrorism, violent radicalism and extremism, regionally and globally, we note the value of the trilateral senior officials' steering committee that has taken place in Nicosia and the working group on "Soft Targets" that has taken place in Jerusalem. We look forward to the next round of consultations to be held in Athens before the end of 2018, focused on combating the financing of terrorism.

We note with satisfaction that our cooperation has recently been extended in the field of disaster management and emergency preparedness and welcome the meeting of the respective Heads of Civil Protection Authorities in Athens in April 2017. We commend the creation of a joint steering committee and the ongoing dynamic cooperation between our competent authorities through a work plan that includes, inter alia, systematic exchange of best practices and know-how, regular joint exercises and joint training.

In the education field, we acknowledge the possibilities opened by cooperation in the fields of higher education and research between the higher education and research institutes in our respective countries in different areas of expertise and know-how. The sides will examine the possibility of a meeting between the Ministers of Education in order to discuss these and other pertinent issues.

We convey our determination to continue cooperating in the topical field of Education for Sustainable Development (ESD), an area of great significance for the Mediterranean basin. In this regard, we welcome the first meeting of the Mediterranean ESD Committee in Nicosia in November 2017 for the implementation of the Action Plan concerning the Mediterranean Strategy on ESD that was adopted during the conference of the competent Ministers of EU Member States and Mediterranean partners in Nicosia in December 2016.

Acknowledging the importance of new modes of communications offered to us by digital technology, we remain committed to realizing the positive potential of the tools of digital diplomacy in our trilateral foreign policy cooperation. We have decided to enhance our collaboration in the practice of diplomacy in the digital era and to promote a safe, vibrant and open internet. The competent ministries will coordinate common projects, as well as training in the sphere of digital communications.

We reiterate our condemnation of all manifestations of religious intolerance, xenophobia, anti-Semitism, incitement, harassment or violence against persons or communities based on ethnic origin or religious belief, wherever they occur.

Underlining our commitment to cooperate for the protection of cultural heritage, including underwater heritage, from illegal excavations and destruction, we wish to examine the creation of a working group comprising senior officials with the aim of safeguarding the historical memory of our peoples and further promoting such cooperation. We call for further steps, regionally and globally, to prevent and prohibit the illicit trade in cultural properties and promote cooperation in restoring illicitly trafficked cultural properties. Furthermore, we encourage joint scientific research on archaeology, conservation and cultural heritage, jointly conducted by governmental and academic research institutions of the three states, according to their national legislation Recognizing and appreciating the value added of the parliamentary dimension of the trilateral cooperation, which provides for the direct representation of our respective peoples in this cooperation, we welcome the 2 trilateral meeting of the Presidents of our Parliaments in Nicosia, on 2 November 2017 and the second meeting of the Committees in charge of Foreign Affairs in our Parliaments on 9 May 2017 in Jerusalem.

These meetings further advanced parliamentary cooperation, including in matters pertaining to water resources and entrepreneurship, research, innovation and education through parliamentary organs and the use of parliamentary tools. We are committed to provide our support to this cooperation and to fully utilize its results and we welcome the 3 trilateral meeting, which will take place in Athens in 2018.

We convey our support for the further engagement between our respective diaspora communities. To this end, we welcome the third trilateral meeting of our competent Authorities in Nicosia in August 2017, with the purpose of evaluating the measures designed to coordinate the respective diasporas in conjunction with their leadership. On the sidelines of the meeting, consultations were held with representatives of diaspora youth organizations, reflecting our will to engage with the youth in matters that concern and affect them. The three governments welcome the initiative to convene a mission of young leadership of the three diasporas, to visit jointly the three homeland countries this year. This initiative will be realized in cooperation between the governments and the diaspora organizations.

We welcome the first trilateral meeting of our Ministers of Defense in Athens on 7 November 2017, furthering our defense cooperation, including tackling asymmetric threats, contributing to international counter-terrorism efforts, information exchange, cyber defense as well as common exercises on search and rescue. We look forward to the second meeting, scheduled to take place in June 2018 in Nicosia.

We reiterate our commitment and steadfast support towards the enhancement of the EU Israel bilateral relationship in areas of common interest, including cooperation on strategic, security, safety, political and regional issues. In this regard, we welcome the meeting of the Prime Minister of Israel with the EU Ministers of Foreign Affairs in Brussels on 11 December 2017, on the sidelines of the Foreign Affairs Council. We underline the need to promote cooperation in the framework of the EU-Israel Association Agreement, fully operationalizing it, including through the conclusion of Partnership Priorities within the framework of the European Neighborhood Policy, and convening the EU-Israel Association Council.

Acknowledging the significance and relevance of our ongoing collaboration within the framework of the Euro-Mediterranean institutions, such as the Union for the

Mediterranean and the Anna Lindh Foundation, we agree to further enhance this cooperation with the aim of contributing to the promotion of peace, stability and prosperity in our wider region. We express our full support to the resumption of the negotiation process, under the Good Office Mission of the UN Secretary General, for a just, comprehensive and viable settlement of the Cyprus problem, in line with international law, the fundamental principles of the UN Charter and the relevant UN Security Council Resolutions. We commend the efforts of the President and the Government of the Republic of Cyprus to reach a solution that will reunify the island and safeguard Cyprus's independence, sovereignty and territorial integrity, without guarantees from third countries or the presence of foreign troops in Cyprus. We underline that a comprehensive settlement would not only benefit the people of Cyprus, but also significantly contribute to the peace and stability of the region.

We express our hope that the resumption of negotiations of the MEPP will result in a just and viable solution, which will also take into account the legitimate security concerns of the State of Israel.

We highlight the special significance of Jerusalem for the three monotheistic faiths: Judaism, Christianity and Islam.

We recall the inherent and deep historical bonds of the Jewish people to Israel and also that this year the State of Israel is celebrating the 70 anniversary of its establishment.

We reject any denial of Israel's right to exist and express serious concern regarding the threats of terrorism, extremism and weapons proliferation to Israel's security.

The Ministries of Foreign Affairs, in their capacity as coordinators of the various issues examined today, will continue their consultations on a regular basis in order to monitor and guide the progress achieved in the various fields, as well as to determine new avenues of cooperation.

We agree that the next trilateral Summit will be held in Beer Sheba in 2018.

(Πηγή: <http://en.protothema.gr/>)

H. Η 5^η Κοινή Διακήρυξη της 20^{ης} Δεκεμβρίου 2018

«We, Benjamin Netanyahu, Prime Minister of the State of Israel, Nicos Anastasiades, President of the Republic of Cyprus and Alexis Tsipras, Prime Minister of the Hellenic Republic, having met today, December 20, 2018, in Beersheba, the capital of the Negev desert and a developing center for excellence in cyber security and innovation, express our commitment to continue strengthening the cooperation between our countries in the framework of a trilateral partnership encompassing an ever-increasing number of areas of common interest and, in the process, contribute to the promotion of peace, stability, security and prosperity in the Eastern Mediterranean and the wider region.

As has been underlined on previous occasions, this partnership is not exclusive in design or nature, and our three countries remain committed to welcoming other like-minded parties in our efforts to create and advance synergies and collaboration, to the benefit of our countries and peoples, as well as to our region, which today is facing multiple challenges.

Since our fourth trilateral Summit, which took place in Nicosia on May 8, 2018, and based on the guidelines established in the four previous respective joint declarations, significant and praiseworthy progress has been achieved in various spheres of cooperation. Nevertheless, much potential remains untapped and we wish to maximise on it for the benefit of our countries.

Taking into consideration the extent and volume of our growing cooperation, we agreed that it is imperative to form a trilateral mechanism that would allow us to consult, coordinate and follow up in a systematic manner on decisions and initiatives decided in our various tripartite meetings, whether at the summit level or other forums of our partnership.

Following the proposal of the Republic of Cyprus, we have agreed to establish a Permanent Secretariat to be based in Nicosia.

In our continuous efforts to render our trilateral cooperation ever more pertinent and beneficial to our respective societies, we have decided to focus this 5 trilateral Summit on increasing the cooperation in the fields of Innovation and Cyber Security as tools for development, and for improving the wellbeing of our societies.

We note with satisfaction our meeting and visit today at the operational installation of the Israel National Cyber Directorate, in addition to the earlier visits and meetings, between the DG of the INCD and the Foreign Ministers of Cyprus and Greece during their visit in Israel last September 19th meetings aiming to enhance our cooperation in cyber security.

Recognizing the increasing dependency of our economies in the cyber domain and the Internet, noting the exponential growth of cyber threats, and the possible harm to our societies and economies, we affirm the importance of a National Cyber Security Strategy and Structure, for the Robustness and the Resilience of our nations. We pledge to cooperate on these issues, and to share information, knowledge, and best practices relevant to cyber security. We desire to promote open, free, secure and peaceful use of cyberspace, which drives economic growth, protects national security and promotes international stability.

In this context, we note with satisfaction the signing of the trilateral MOU on Cyber Security Cooperation between our respective national agencies as well as the

designation of points of contact, which will be responsible for monitoring the implementation of this MoU.

Recognizing the importance of mutual benefits deriving from our cooperation in all sectors of economic activity, we continued our common efforts to promote, facilitate, improve and strengthen our economic growth interconnection. We reiterate the importance we attach to promoting investment, innovation, and research between our nations.

Today, we were pleased to meet the participants of the first trilateral seminar held by MASHAV, Israel's Agency for International Development Cooperation, titled "Innovation Road Map: How to Scale Up Your Start Up". At the same time, we are pleased to initiate a trilateral internship program for young entrepreneurs from both Cyprus and Greece, who will complete internships in Israeli Hi-Tech companies.

We have instructed our respective Innovation authorities to promote and implement a common working plan that will enhance our cooperation in this important field.

We highly appreciate the event of the 1st Trilateral Business Forum that took place yesterday in Tel Aviv with the presence of 250 businessmen and women. The forum, that was initiated by the Israeli, Greek and Cypriot Chambers of Commerce, was a result of the Chambers trilateral MOU signed in the Nicosia summit in May 2018.

Correspondingly, we welcome the continuation of today's productive meeting between the Presidents of the respective Chambers and encourage the chambers role to bridge our countries business communities in all sectors. In the domain of Industry, we acknowledge the importance of mutual benefits deriving from our cooperation in promoting sectors such as pharmaceuticals and reiterate our willingness to further promote the exchange of information, know - how and best practices among the respective competent bodies, in order to enhance business innovation and improve competitiveness. In this respect, taking into account the significant impact of pharmaceuticals' sector for the economy and job creation, we encourage the promotion of trilateral cooperation including through joint research and business innovation programs.

In the field of Energy, we reconfirm our support and commitment for the implementation of the East-Med Pipeline Project, a project that represents a viable and strategic option of common interest, both to our countries and to the European Union.

We are pleased to note the sides have reached an agreement on the text of the Intergovernmental Agreement (IGA) that would facilitate the promotion and implementation of the Project. The text will now be forwarded to the fourth partner Italy and thereafter to the European Commission for necessary review. We look forward to the signing of the Agreement as soon as possible.

We also confirm our interest in the Euro Asia Interconnector Project. In this regard, we encourage the conclusion of the remaining studies.

We support collaboration in the areas of renewable energy, fuel alternatives and electric vehicles, and in particular encouraging innovation and joint pilot projects.

We reiterate our full support and solidarity with the Republic of Cyprus in exercising its sovereign rights in its Exclusive Economic Zone. We express strong opposition to any attempt to violate these rights in a manner that will endanger the stability of the Eastern Mediterranean and the Aegean Sea, violate international law, or

contradict good neighborly relations. We welcome the meeting of our Energy Ministers held today in the margins of the 5 trilateral summit.

The parties acknowledge the fact that ICT is permeating all aspects of social and economic life of citizens and business in their respective countries and agree to support cooperation and the expansion of collaboration in the field of Communications and Information technologies.

We agree to approach the reduction of the roaming tariffs and the Mobile Termination Rates (MTR) as a high priority matter and express our desire to arrange for a joint professional TAIEX workshop on international roaming regulations, within the framework of the European Union, with the aim of drafting a plan for regional roaming agreement.

We agree to further develop collaboration in the field of Smart and Sustainable Cities (SSCs) and Smart Homes and note with satisfaction that our respective Ministers signed today a MoU on the matter for the purpose of enhancing cooperation and conducting study visits with the participation of national experts.

We agree to establish a joint steering committee, headed by our respective ministers, for exchanging views in the field of communications and information technologies, and with the aim of discussing solutions and increasing the capacity to address the main challenges facing each country.

We confirm our intention to discuss the possibility of establishing a hub for mail packages in an agreed location, following consultation with postal operators and the regulatory authorities of the three countries.

The Parties shall cooperate in the areas of water resource management, protection and usage of ground water, exploration, technologies relating to water production and use, water recycling, wastewater treatment and quality requirements; and Desalination.

In the field of Environmental Protection, we acknowledge the intensive cooperation between our ministries of the environment at ministerial and professional levels in particular in the areas of climate change, water and wastewater management, and protection of the marine environment in the Mediterranean. We recognize that this collaboration, which includes, inter-alia, the exchange of information, know-how, and best practices, is of mutual benefits and could promote and strengthen the sustainable development and economic growth of our countries.

We recall signing of the Implementation Agreement on the Sub-regional Marine Oil Pollution Contingency Plan in May 2018 and look forward to its early entry into force. The Implementation Agreement, prepared with the support of the Barcelona Convention for the Protection of the Marine Environment and the Coastal Region of the Mediterranean, reflects our willingness to further enhance our cooperation and tackle potential sources of pollution in a proactive manner.

In this context, we note with satisfaction the first preparatory meeting of the National Operational Experts responsible for the implementation of the sub-regional marine oil pollution contingency plan that was held on December 6 in Larnaca.

We also commend the trilateral workshop on compensation for oil pollution damage that was organized back to back with the mentioned meeting by Cyprus and the Regional Marine Pollution Emergency Response Centre for the Mediterranean (REMPEC) under the Barcelona Convention with the support of the International Oil Pollution

Compensation Funds (IOPC), the International Tanker Owners Pollution Federation Limited (ITOPF) and the International Group of Protection and Indemnity Clubs (IGP&I).

We note the willingness of the Israeli Ministry of the Environment to present its "Cyber Security Methodology" for industrial processes, including hazardous materials use, detailing a cyber-risk assessment file for organizations and factories, and evaluating the potential hazards to human life or health as a basis for sharing methodologies and policies for the benefit of our three countries.

We wish to promote and strengthen cooperation in the field of Agriculture and we note with satisfaction the discussion that took place and focused on options for cooperation on basic and applied research within EU strategic research priorities.

We welcome the decision to hold in Israel during the very coming months, at the Volcani Center, the Agricultural Research Organization of the Israeli Ministry of Agriculture and Rural Development, a three days joint workshop, aimed to design the specific and detailed areas for the trilateral cooperation. Common areas of interest were discussed, such as promotion of agricultural products of high quality and safety; food safety issues; preservation and technology on agricultural products of plant and animal origin; livestock production; sustainable management of water; marginal water usage in agriculture; desalinated, saline and treated wastewater; inland and coastal fishery, off shore fish farming; use of biological pest control agents in agriculture; and Precision Agriculture as an essential tool for a sustainable agricultural production.

We also welcome the decision to enhance cooperation in research and in sharing of know-how in the field of Agricultural Meteorology, including tailor made high-resolution forecasts for farmers; supplying them consultation and guidance services; warning them from severe climate conditions; advising on crop suitability to local conditions, irrigation regimes according to evaporation, climate change and its effect on different agricultural activities and developing online data base processing mechanisms.

In the field of Meteorology, We recognize the vital importance of early warnings and accurate forecasts for the preparedness to regional severe weather events, and the importance in establishing national climate-change adaptation plans based on sound scientific research, and the new possibilities offered by recent technological developments. We also note with satisfaction today's meeting between our three directors of national meteorological services which laid the foundation for trilateral cooperation in this evolving field.

Recognizing the vital importance of our cooperation in the area of Health, we welcome the decision to hold in Israel, in 2019, a trilateral Ministerial meeting in order to promote mutual programs in nutrition, digital health, electronic health records, and emergency preparedness models. We also note the intention to further promote cooperation on healthy lifestyle, particularly healthy nutrition and improvement of dietary habits.

We recognize the sizeable significance of Tourism to our respective economies and the great potential for cooperation on joint projects and synergies. We reiterate our commitment to strengthen the collaboration of our competent authorities, in conjunction with the private sector and other stakeholders, in an effort to increase the influx of tourists from third countries to our region, through, inter alia, encouraging the development of joint thematic tourism products addressed to long haul markets. Furthermore, we welcome the decision of our respective Ministries to promote Digital Initiatives in Tourism and other Travel-Tech initiatives, and further actions to motivate and accelerate innovation and start-ups in the field of Travel - Tech.

We consider that the use of Space technologies and applications is a catalyst for a wide range of activities and offers multiple possibilities for exploitation. The countries will cooperate in the Space sector according to the Memorandum of Understanding signed in Nicosia (May 2018). We agree to mobilize the appropriate entities, in order to, further develop the collaboration in the field of sustainable environment through remote sensing and earth observation space applications.

We welcome the exploration of possibilities of strengthening cooperation in the field of Education and Higher Education, between the higher education and research institutions in our respective countries, in different areas of expertise and know-how. The sides will examine the possibility of a meeting between the Ministers of Education in order to discuss these and other pertinent issues. We note with satisfaction that the sides reached an agreed MoU on cooperation in the field of Education for 2019-2022, that will be signed in the near future.

Acknowledging the importance of new modes of communication offered to us by digital technology, we remain committed to realizing the positive potential of the tools of digital diplomacy in our trilateral foreign policy cooperation. We have decided to enhance our collaboration in the practice of diplomacy in the digital era and to promote a safe, vibrant and open internet. The competent ministries will coordinate common projects, as well as training in the sphere of digital communications.

We have also agreed to extend our cooperation in the field of Youth through the exchange of good practices, the elimination of stereotypes, the realization of common activities in youth sector. The relevant national authorities are encouraged to agree and sign a Memorandum of Understanding on trilateral cooperation in Youth.

Underlining our commitment to cooperate for the protection of cultural heritage, including underwater cultural heritage in the three countries.

We call for further steps, regionally and globally, to prevent and prohibit the illicit trade in cultural properties and promote cooperation in restoring illicitly trafficked cultural properties. Furthermore, we encourage joint scientific research on archaeology, conservation and cultural heritage, jointly conducted by governmental and academic research institutions of the three states, according to their national legislation.

Recognizing and appreciating the value added by the Parliamentary dimension of the trilateral cooperation, which reinforces the democratic legitimacy provided for the direct representation of our respective peoples in this cooperation, we welcome the continued meetings by the Presidents and Committees of the Parliaments of Cyprus, Greece and Israel. These meetings further advance our parliamentary cooperation, including in matters pertaining to water resources and entrepreneurship, foreign affairs and defense, research, innovation and education, through parliamentary organs and the use of parliamentary tools. We are committed to providing our support to this cooperation and to fully utilizing its results, while encouraging future trilateral meetings in the parliamentary forum.

In this context, we note with satisfaction the results of the third meeting of the Committees in charge of Foreign Affairs in our respective Parliaments that took place in Athens on November 22, 2018.

We convey our support for the further engagement between our respective diaspora communities and welcome the fourth trilateral meeting of our respective Authorities in Nicosia on December 12, 2018. We welcome the initiative to convene a mission of young leadership of the three Diasporas, to jointly visit the three homelands.

countries on July 2019. This initiative will be realized in cooperation between the governments and the diaspora organizations. We also welcome the planned meeting of diaspora leaders at the Jewish Agency Board of Governors meeting in February 2019 in Israel.

We reflect with satisfaction on our strengthening trilateral defence cooperation, which includes strategic dialogue, military cooperation and defence-industrial cooperation. We are pleased with the outcome of the inaugural trilateral defense industries conference which took place on June 2018 and which serves as a precedent for many additional initiatives for enhancing our defense cooperation.

We continue to express our concern for the dangers posed to our wider region by terrorism, violent radicalism, and extremism.

We gave special attention to the security developments in the Middle East and North Africa, especially the conflicts in Syria, Libya, Iraq and Yemen. These have considerable implications on the security situation of the international community as a whole, including Europe and the Middle East.

We reiterate our strong and unequivocal condemnation to all manifestations of terrorism, and we highlight the importance we attach to international cooperation to address this threat.

In that respect, we note with satisfaction the convening of the trilateral counterterrorism working group on prevention of Terrorist Financing, in Athens on November 29th. Our experts discussed current threats, focusing on legal aspects and regulatory frameworks to deal with terrorist financing. They also agreed to convene the next working group in Nicosia through 2019.

We reiterate our condemnation of all manifestations of religious intolerance, xenophobia, anti-Semitism, incitement, harassment or violence against persons or communities based on ethnic origin or religious belief, wherever they occur.

Israel and Europe share common values of democracy and the rule of law, as well as deep historical and cultural bonds.

We reiterate our steadfast commitment to the enhancement of the EU-Israel bilateral relations in areas of common interest, including cooperation on economic, political, strategic, security, innovation, and regional challenges. We underline the need to promote cooperation in the framework of the EU-Israel Association Agreement, fully operationalizing it, including the conclusion of Partnership Priorities within the framework of the European Neighborhood Policy, and convening the EU-Israel Association Council.

Acknowledging the significance and relevance of our ongoing collaboration within the framework of the Euro-Mediterranean institutions, such as the Union for the Mediterranean and the Anna Lindh Foundation, we agree to further enhance this cooperation with the aim of contributing to the promotion of peace, security, stability, and prosperity in our wider region.

We express our hope that the resumption of meaningful negotiations of the MEPP will result in a just and viable solution, which will also take into account the legitimate security concerns of the State of Israel. In this regard, we reaffirm our support for the right of Israel to live in security and peaceful co-existence with all its neighbors, including the Palestinians and stress our opposition to any attempt to challenge or undermine Israel's legitimacy.

We highlight the special significance of Jerusalem for the three monotheistic faiths: Judaism, Christianity, and Islam and recall the inherent and deep historical bonds of the Jewish people to its historical homeland.

We express our full support to the ongoing efforts for the resumption of the negotiation process, under the Good Office Mission of the UN Secretary-General, for a just, comprehensive and viable settlement of the Cyprus problem, in line with International and EU Law, the fundamental principles of the UN Charter, and the relevant UN Security Council Resolutions. We commend the efforts of the President and the Government of the Republic of Cyprus to reach a solution that will reunify the island and safeguard Cyprus's independence, sovereignty and territorial integrity, without guarantees from third countries or the presence of foreign troops in Cyprus. We underline that a comprehensive settlement would not only benefit the people of Cyprus, but also significantly contribute to the peace and stability of the region.

We reject any denial of Israel's right to exist and express serious concern regarding the threats of terrorism, extremism, and weapons proliferation to Israel's security.

The Ministries of Foreign Affairs, in their capacity as coordinators of the various issues examined today, will continue their consultations on a regular basis in order to monitor and guide the progress achieved in the various fields, as well as to determine new avenues of cooperation.

We agree that the next trilateral Summit will be held in Greece in 2019.

(Πηγή: <https://www.mfa.gr/>)

Θ. Η 6^η Κοινή Διακήρυξη της 20^{ης} Μαρτίου 2019

«The governments of the United States, the State of Israel, the Hellenic Republic, and the Republic of Cyprus met yesterday in Jerusalem to affirm their shared commitment to promoting peace, stability, security, and prosperity in the Eastern Mediterranean region. Secretary Pompeo underlined U.S. support for the trilateral mechanism established by Israel, Greece, and Cyprus, noting the importance of increased cooperation. The leaders agreed to increase regional cooperation; to support energy independence and security; and to defend against external malign influences in the Eastern Mediterranean and the broader Middle East. They welcomed the recent natural gas finds in the Eastern Mediterranean and its potential to contribute to energy security and diversification».

(Πηγή: <https://gr.usembassy.gov/>)

I. Η Κοινή Δήλωση της 2^{ας} Ιανουαρίου 2020

«The Turkish decision to deploy troops in Libya presents a dangerous threat to regional stability. This decision constitutes a gross violation of the United Nations Security Council Resolution 1970 (2011), imposing an arms embargo in Libya and seriously undermines the international community's efforts to find a peaceful, political solution to the Libyan conflict. It marks a dangerous escalation of the conflict and a significant deterioration of the situation. Turkey should not violate the Libyan Political Agreement and related United Nations resolutions. The repercussions of such a reckless move will be dire for the stability and peace of the entire region. Ankara should refrain from taking such action, which blatantly violates Libyan national sovereignty and independence».

«Η απόφαση της Τουρκίας να αναπτυχθούν στρατεύματά της στη Λιβύη αποτελεί επικίνδυνη απειλή για την περιφερειακή σταθερότητα. Η απόφαση αυτή συνιστά κατάφωρη παραβίαση του ψηφίσματος 1970 (2011) του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, το οποίο επιβάλλει εμπάργκο όπλων στη Λιβύη, και υπονομεύει σοβαρά τις προσπάθειες της διεθνούς κοινότητας για την εξεύρεση μιας ειρηνικής, πολιτικής λύσης για τη Λιβυκή σύγκρουση. Σηματοδοτεί μια επικίνδυνη κλιμάκωση της διένεξης και σοβαρή επιδείνωση της κατάστασης. Η Τουρκία δεν πρέπει να παραβιάσει τη Λιβυκή Πολιτική Συμφωνία (LPA) και τα σχετικά ψηφίσματα των Ηνωμένων Εθνών. Οι επιπτώσεις μιας τέτοιας απερισκεπτής κίνησης θα είναι πολύ σοβαρές για τη σταθερότητα και την ειρήνη σε ολόκληρη την περιοχή. Η Άγκυρα πρέπει να απέχει από μια τέτοια ενέργεια, η οποία παραβιάζει κατάφωρα την εθνική κυριαρχία και την ανεξαρτησία της Λιβύης».

(Πηγή: <https://primeminister.gr/>)

ΙΑ. Η 7^η Κοινή Διακήρυξη της 7^{ης} Δεκεμβρίου 2021

«Εμείς, ο Naftali Bennett, Πρωθυπουργός του Κράτους του Ισραήλ, ο Κυριάκος Μητσοτάκης, Πρωθυπουργός της Ελληνικής Δημοκρατίας, και ο Νίκος Αναστασιάδης, Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, συναντώμενοι στην Ιερουσαλήμ σήμερα, 7η Δεκεμβρίου 2021, συμφωνήσαμε να ενισχύσουμε την συνεργασία μεταξύ των χωρών μας, για να προωθήσουμε κοινά συμφέροντα και να εργαστούμε από κοινού για την ειρήνη, τη σταθερότητα, την ασφάλεια και την ευημερία των εθνών μας, στη Μεσόγειο και την ευρύτερη περιοχή.

Η τριμερής συνεργασία μεταξύ Ισραήλ, Ελλάδας και Κύπρου αντιπροσωπεύει ένα κέντρο κοινών συμφερόντων που συνδέει Ευρώπη, Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή. Οι κοινές αξίες μας παρέχουν μία σταθερή και διαρκή βάση για την εταιρική σχέση μας, σύμφωνα με τις θεμελιώδεις αρχές του διεθνούς δικαίου. Καλωσορίσαμε τον διορισμό του Μόνιμου Γραμματέα της Μόνιμης Γραμματείας για τους Τριμερείς Μηχανισμούς, που θα συμβάλλει σε ένα καλύτερο συντονισμό στα διάφορα πεδία συνεργασίας μας και θα ενισχύσει περαιτέρω τους δεσμούς μας.

Οι Συμφωνίες του Αβραάμ αντιπροσωπεύουν μια μοναδική ιστορική αλλαγή στην περιοχή και προσφέρουν μια μοναδική ευκαιρία για την ενίσχυση σχέσεών μας με τις χώρες του Κόλπου και της Βόρειας Αφρικής. Για τον σκοπό αυτό, χαιρετίζουμε την πρώτη από τις συναντήσεις της Πάφου που έλαβε χώρα τον περασμένο Απρίλιο με τη συμμετοχή των ΗΑΕ και δεσμευόμαστε να διευρύνουμε το πεδίο της συνεργασίας μας προς καθένα και όλους τους ενδιαφερόμενους που μοιράζονται τις ίδιες πεποιθήσεις και στόχους. Μία διπλωματία που οικοδομεί γέφυρες είναι αυτό που χρειαζόμαστε τώρα και είμαστε αποφασισμένοι να το επιτύχουμε.

Αυτή η συνεργασία έχει τη δυναμική να δημιουργήσει έναν νέο συνασπισμό βασιζόμενο σε κοινούς στόχους για περιφερειακή σταθερότητα προς αντιμετώπιση της πρόκλησης του ριζοσπαστισμού και την προώθηση οικονομικών συμφερόντων. Το πλαίσιο συνεργασίας «3+1» με τις Ηνωμένες Πολιτείες καταδεικνύει τη σημασία που αποδίδουμε στον ρόλο των ΗΠΑ στην Ανατολική Μεσόγειο. Προσβλέπουμε στην εντατικοποίηση της συνεργασίας μας με τις Ηνωμένες Πολιτείες με στόχο το σχεδιασμό συμμετοχής των Ηνωμένων Πολιτειών, στο κατάλληλο πολιτικό επίπεδο, σε μία από τις επόμενες συναντήσεις μας σύμφωνα με το γράμμα και το πνεύμα της ισχυρής στήριξης που επιδεικνύουν οι Ηνωμένες Πολιτείες στην εταιρική σχέση μας.

Σκεπτόμαστε την ενίσχυση του τριμερούς αμυντικού συντονισμού μας, που περιλαμβάνει στρατηγικό διάλογο, στρατιωτική και αμυντικο-βιομηχανική συνεργασία.

Εκφράζουμε την πλήρη και ακλόνητη στήριξη στη συνεχιζόμενη διαπραγματευτική διαδικασία, υπό την Αποστολή Καλών Υπηρεσιών των Ηνωμένων Εθνών, για μία δίκαιη, συνολική και βιώσιμη επίλυση του Κυπριακού, βασισμένη στο διεθνές δίκαιο και τα σχετικά ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών. Μία τέτοια λύση, που θα επανενώσει το νησί, βασισμένη στον σεβασμό των δημοκρατικών αρχών, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών όλων των Κυπρίων, δεν θα ωφελήσει μόνο τον λαό της Κύπρου στο σύνολό του, αλλά θα συμβάλει και σημαντικά στην ειρήνη και τη σταθερότητα της περιοχής, μέσω της ανεξάρτητης εξωτερικής πολιτικής της Κύπρου.

Καταδικάζουμε σθεναρά και απερίφραστα κάθε μορφή τρομοκρατίας, καθώς και υποκίνησης σε βίαιες ενέργειες, και καλούμε τη διεθνή κοινότητα να εργαστεί από κοινού για να περιορίσει τη μετακίνηση τρομοκρατών και ξένων μαχητών, να περιορίσει τη βοήθεια σε τρομοκρατικές οντότητες και να καταπολεμήσει τη διάδοση του εξτρεμισμού. Μας ανησυχούν οι περιφερειακοί πάροχοι που χορηγούν και χρηματοδοτούν μισθοφόρους σε διάφορα θέατρα συγκρούσεων. Η διάδοση κατευθυνόμενων οπλικών συστημάτων ακριβείας και μη επανδρωμένων εναέριων οχημάτων (UAVs) και πυραύλων Κρουζ είναι μια επικίνδυνη εξέλιξη την οποία είμαστε αποφασισμένοι να αντιμετωπίσουμε. Ταυτόχρονα, τονίζουμε τη σημασία καταπολέμησης χρηματοδότησης της τρομοκρατίας.

Οι χώρες μας συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν την πρόκληση του ιού COVID-19. Τονίζουμε τη σημασία ανταλλαγής γνώσεων, τεχνογνωσίας, βέλτιστων πρακτικών και τεχνολογίας, και δεσμευόμαστε να προσφέρουμε αμοιβαία βοήθεια για να ξεπεραστούν οι συνέπειες της πανδημίας και να ενισχύσουμε τη συνεργασία μας σε αυτό το πεδίο, προκειμένου να είμαστε καλύτερα προετοιμασμένοι για μελλοντικές προκλήσεις αυτού του μεγέθους στον χώρο της υγείας.

Το Ισραήλ, η Ελλάδα και η Κύπρος θεωρούν τον ενεργειακό τομέα και, ειδικότερα, το φυσικό αέριο και τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, ως στέρεα βάση για συνεργασία στην περιοχή, επί τη βάση του διεθνούς δικαίου, συμπεριλαμβανομένου του Δικαίου της Θάλασσας και του σεβασμού του δικαιώματος όλων των κρατών να ασκούν τα κυριαρχικά δικαιώματά τους στην ΑΟΖ/υφαλοκρηπίδα τους. Εκφράζουμε τη σημασία σεβασμού της κυριαρχίας και των κυριαρχικών δικαιωμάτων στην Ανατολική Μεσόγειο και το Αιγαίο Πέλαγος και διαφύλαξης της σταθερότητας σε αυτή την περιοχή.

Στο πλαίσιο της συνεργασίας μας στον τομέα της ενέργειας, συζητήσαμε τον οικονομικό ρόλο του φυσικού αερίου στην περιοχή μας και το σχέδιο του αγωγού EastMed. Επαναβεβαιώνουμε τη στήριξή μας σε όλα τα σχέδια κοινού ενδιαφέροντος.

Το EastMedGasForum, του οποίου την Προεδρία θα αναλάβει η Κύπρος την 1η Ιανουαρίου 2022, αποτελεί μέγιστη ευκαιρία για συνεργασία και διάλογο, για τους ενδιαφερόμενους της περιοχής. Το Forum βασίζεται στους φυσικούς πόρους της περιοχής για να μετατρέψει τα αποθέματα υδρογονανθράκων σε καταλύτη για περιφερειακή σταθερότητα και ευημερία και για να προωθήσει τη συλλογική δράση για την αντιμετώπιση κοινών προκλήσεων του περιβαλλοντικού θεματολογίου.

Συμφωνούμε να εργαστούμε στενά για να ενισχύσουμε τη συνεργασία μας για την αντιμετώπιση της πρόκλησης της κλιματικής αλλαγής, μέσω κοινών έργων, στους τομείς των καινοτόμων τεχνολογικών λύσεων, της έρευνας και ανάπτυξης (R&D), και των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Θα συνεχίσουμε να συνεργαζόμαστε για την προώθηση της ενεργειακής και ηλεκτρικής διασυνδεσιμότητας μεταξύ των χωρών μας μέσω του έργου διασύνδεσης Euro-AsiaInterconnector, συμπεριλαμβανομένης της μεταφοράς ενέργειας, που παράγεται από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της πρόσφατης συνόδου κορυφής COP26 και σε προετοιμασία της COP27 που θα διεξαχθεί στην Αίγυπτο. Αναγνωρίζουμε τη σημασία περιφερειακής συνεργασίας στους τομείς της προστασίας του περιβάλλοντος και επαναβεβαιώνουμε τη δέσμευσή μας να ενισχύσουμε περαιτέρω τη συνεργασία μας επί κοινών περιβαλλοντικών προκλήσεων, με ιδιαίτερη ευαισθησία για το νερό και τη διαχείριση υδάτινων λυμάτων και την προστασία του θαλάσσιου και παράκτιου περιβάλλοντος.

Λόγω της αμεσότητας των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής στην Ανατολική Μεσόγειο και την ευρύτερη Μέση Ανατολή, εκφράζουμε προθυμία να συνεργαστούμε στο πλαίσιο σχετικών περιφερειακών πρωτοβουλιών, μεταξύ άλλων μέσω της πρωτοβουλίας

της Κύπρου για τον συντονισμό της δράσης για την κλιματική αλλαγή στην Ανατολική Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή.

Ανανεώνουμε τη δέσμευσή μας για ενίσχυση της συνεργασίας μας στον τομέα προετοιμασίας και ανταπόκρισης σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης. Συναφώς, αποφασίσαμε να συγκροτήσουμε μία ομάδα εργασίας για τα ζητήματα αυτά.

Επαναβεβαιώνουμε τη σταθερή δέσμευσή μας για την ενίσχυση των σχέσεων ΕΕ-Ισραήλ. Υπογραμμίζουμε την ανάγκη προώθησης συνεργασίας στο πλαίσιο της Συμφωνίας Σύνδεσης ΕΕ-Ισραήλ, και άμεσης σύγκλησης Συμβουλίου Σύνδεσης ΕΕ-Ισραήλ.

Η συνεχιζόμενη αναταραχή στην περιοχή μας έχει πυροδοτήσει άνευ προηγουμένου μεταναστευτικές ροές που θέτουν προκλήσεις και μπορούν να αντιμετωπιστούν μόνο με πολυμερή, πολύπλευρη δράση.

Είμαστε πεπεισμένοι για την αναγκαιότητα της τριμερούς συνεργασίας μας και θα συνεχίσουμε να εργαζόμαστε στενά για να αξιοποιήσουμε πλήρως όλες τις δυνατότητες προς όφελος των χωρών και λαών μας, καθώς και της ευρύτερης περιοχής.

Οι τρεις ηγέτες συμφωνήσαμε πως η επόμενη Τριμερής Σύνοδος Κορυφής θα διεξαχθεί στην Κύπρο το δεύτερο εξάμηνο του 2022.».

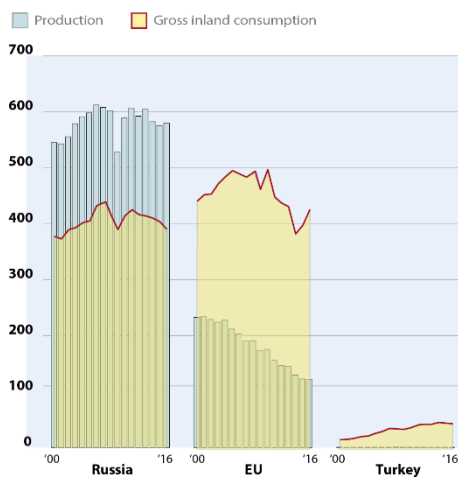
(Πηγή: <https://primeminister.gr/>)

IB. Ενεργειακές οδοί και ανάγκες της ΕΕ και της Τουρκίας

FIGURE 1. HOW TURKEY IS BECOMING CRUCIAL GATE FOR RUSSIAN ENERGY EXPORTS TO THE EU
After the Ukrainian crisis, and with the goal of reaching Italy, many new projects aim to cross Turkish territory.



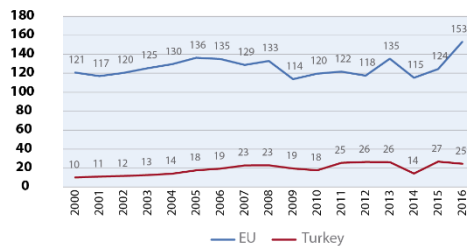
THE NEEDS OF THE PARTIES ARE VERY COMPLEMENTARY...
Natural Gas, domestic production and consumption, 2000 - 2016



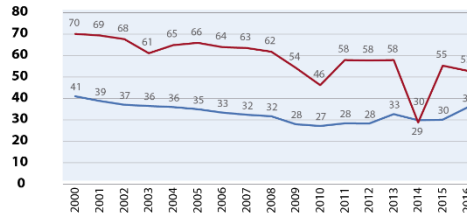
Created by CIDOB for the FEUTURE Project. Sources: EUROSTAT, BP Statistical Review, International Energy Agency (EIA), Gazprom.

... AND EU AND TURKEY ARE INCREASINGLY DEPENDANT ON RUSSIAN ENERGY

Natural Gas, Flows from Russia to the EU and Turkey (bcm)



Natural Gas import dependency (percentage value)



(Πηγή: <http://www.feuture.uni-koeln.de/>)

Βιβλιογραφία

1. Βιβλία

1.1 Ελληνόγλωσσα

Καρυώτης Θεόδωρος, *Η ΑΟΖ της Ελλάδας*. Λιβάνη, Αθήνα, 2014

Μπαμπανάσης Στέργιος, Βασικές διαπιστώσεις και συμπεράσματα του Συνεδρίου στο Μπαμπανάσης Στέργιος & Πλατιάς Αθανάσιος & Σεϊμένης Ιωάννης (επιμέλεια) *Οι γεωστρατηγικές αλλαγές στη Μεσόγειο και οι επιπτώσεις τους*, Παπαζήση, Αθήνα, 2018

Ντάλης Σωτήρης (επιμέλεια) *MareNostrum: Μετατοπίσεις ισχύος στον Γεωπολιτικό Χάρτη της Μεσογείου. Γεωπολιτικές και Γεωοικονομικές προκλήσεις*, Παπαζήση, Αθήνα, 2020

Τζιάρρας Ζήνωνας, *Διεθνής Πολιτική στην Ανατολική Μεσόγειο: Τουρκία, Κύπρος και Δίκτυα Συνεργασίας σε μια «Νέα» Υπο-Περιφέρεια*, Παπαζήση, Αθήνα, 2020

Τζιάρρας Ζήνωνας & Μούδουρος Νίκος, *Η Τουρκία στην Ανατολική Μεσόγειο. Ιδεολογικές όψεις εξωτερικής πολιτικής*. Τουρίκη, Γέρακας, 2016

Τσακίρης Θεόδωρος, *Ενεργειακή ασφάλεια και διεθνής πολιτική*. Παπαζήση, Αθήνα, 2018

1.2 Ξενόγλωσσα

Tziampiris Aristotle, *The Emergence of Israeli-Greek Cooperation*. Springer, Switzerland, 2015

Litsas N. Spyridon & Tziampiris Aristotle, *The Eastern Mediterranean in Transition: Multipolarity, Politics and Power*. Ashgate, Burlington, 2015

Roussos Sotiris, Greece and Regional Dynamics in the Eastern Mediterranean in Litsas N. Spyridon & Tziampiris Aristotle (editors), *Foreign Policy Under Austerity. Greece's Return to Normality?* Palgrave Macmillan UK, 2017

2. Δημοσιεύσεις

2.1 Ελληνόγλωσσες

Αδαμίδης Κωνσταντίνος & Χρίστου Οδυσσέας, Εναλλακτικά Σενάρια Ασφαλειοποίησης της Ενέργειας στο Τρίγωνο Τουρκίας, Ισραήλ, Κύπρου. *Foreign Affairs* (The Hellenic Edition), 2014

Γιαννακόπουλος Άγγελος, Ανακατατάξεις στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο: Ο Ρόλος της Τουρκίας και οι Στρατηγικές Προτεραιότητες για Ελλάδα και Κύπρο. *ΕΛΙΑΜΕΠ*, Κείμενο Εργασίας Νο 58, Αθήνα, 2014

Κουκάκης Γεώργιος, *Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη (ΑΟΖ): Οι προσπάθειες οριοθέτησής της από τα κράτη της Ανατολικής Μεσογείου*, ΚΕΔΙΣΑ, 7 Φεβρουαρίου 2022

Κουκάκης Γεώργιος, *Τουρκία και Ισραήλ: Μια ανησυχητική (επανα)προσέγγιση*, ΚΕΔΙΣΑ, 11 Μαρτίου 2022

Κουκάκης Γεώργιος, East Med, *Ενεργειακή Ασφάλεια και Εθνικά Συμφέροντα*, ΕΛΙΣΜΕ, 24 Ιανουαρίου 2022

Σταμπολής Κωστής & Μεζαρτάσογλου Δημήτρης, *Η Ενεργειακή Ασφάλεια της Ελλάδας και Προτάσεις για την Βελτίωσή της. Μελέτη IENE (M51)*, Αθήνα, 2018.

Τσακίρης Θεόδωρος, *Η Ενεργειακή Διάσταση της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής: Από τη Διπλωματία των Αγωγών στην Παραγωγή Υδρογονανθράκων*. ΕΛΙΑΜΕΠ, Κείμενο Πολιτικής No 21, Αθήνα, 2012.

2.2 Ξενόγλωσσες

Areteos Evangelos, Mavi Vatan and Forward Defense: The Sinuous Journey of a Republican and Imperial Hybridization, Turkish Desk of the Diplomatic Academy of University of Nicosia, Nicosia, 2020

Baconi Tareq, *A Flammable Peace: Why gas deals won't end conflict in the Middle East*, Policy Brief, European Council on Foreign Relations, December 2017

Giannakopoulos Angelos (editor), *Energy Cooperation and Security in the Eastern Mediterranean: A Seismic Shift towards Peace or Conflict?* The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies, Tel Aviv University, Tel Aviv, 2016

Gowlland-Debbas Vera, *The Legal Framework of Lebanon's Maritime Boundaries: The Exclusive Economic Zone and Offshore Hydrocarbon Resources*, Swiss Association for Euro-Arab-Muslim Dialogue, 2012

Inbar Efraim, Israel's Challenges in the Eastern Mediterranean. *MIDDLE EAST QUARTERLY*, Fall 2014

Meier Daniel, *Lebanon's Maritime Boundaries: Between Economic Opportunities and Military Confrontation*. St. Anthony's College, University of Oxford, 2013

Lerman Eran, A Framework for Security and Economic Cooperation: "3+3". *JISS*, 2018

Litsas N. Spyridon, New Strategic Dimensions of the Eastern Mediterranean. *BESA Center Perspectives Paper No. 862*, June 11, 2018

Proedrou Filippos, Rethinking energy security: An inter-paradigmatic debate. *ELIAMEP*, Policy Paper No 24, Athens, 2015

Teller Neville, Greece, Cyprus And Israel: Champions Of The Eastern Mediterranean – OpEd. *Eurasia Review*, 2017

Tsakiris Theodoros, Shifting Sands or Burning Bridges? The Evolution of Turkish-Israeli Relations after the Mavi Marmara Incident and the Strategic Energy Calculations of Greece & Cyprus. *ELIAMEP*, Policy Paper No 22, Athens, 2014

Tziarras Zenonas, Israel-Cyprus-Greece: a 'Comfortable' Quasi-Alliance, *Mediterranean Politics*, 2016

3. Επίσημα Έγγραφα

3.1 Ελληνόγλωσσα

Φύλλο Εφημερίδας Κυβέρνησης 187Α, 08 Οκτωβρίου 2021

3.2 Ξενόγλωσσα

Official Journal of the European Union, L 349/30, 21.12.2013

4. Πηγές από το διαδίκτυο

4.1 Ελληνόγλωσσες

<https://embassies.gov.il/athens/>

<https://gr.usembassy.gov/>

<https://hellasjournal.com/>

<https://kedisa.gr/>

<https://primeminister.gr/>

<http://www.elisme.gr/>

<https://www.energia.gr/>

<http://www.et.gr/>

<https://www.ethnos.gr/>

<https://www.in.gr/>

<https://www.kathimerini.gr/>

<https://www.mfa.gr/>

<https://www.ot.gr/>

<https://www.protothema.gr/>

<https://www.tanea.gr/>

<https://ypen.gov.gr/>

4.2 Ξενόγλωσσες

<http://bruegel.org/>

<https://ec.europa.eu/>

<https://ecfr.eu>

<https://emgf.org/>

<http://en.protothema.gr/>

<https://euroasia-interconnector.com/>

<https://eur-lex.europa.eu/>

<https://mfa.gov.il/>

<https://www.euroafrica-interconnector.com/>

<http://www.feuture.uni-koeln.de/>

<https://www.gov.il/en/>

<https://www.mfa.gr/uk/en/>

<https://www.nsenergybusiness.com/>

<https://www.tccb.gov.tr/en/>

<https://www.unic.ac.cy/>

ISBN: 978-618-85237-8-4